کێشناسیی کوردی

نووسینی
عه زیز گه ردی

کتێبخانەی ئارام - ڕانیە

منتدى إقراء الثقافي

کێشناسیی
کوردی

مافی له چاپدانی پارێزراوه بۆ نووسەر

ناوی کتێب کێشناسیی کوردی

نووسینی عەزیز گەردی

نەخشەسازی ناوەوە کۆمپیوتەر (محمد علی)

نۆرەو ساڵی چاپ یەکەم، ٢٠١٤

ژمارەی سپاردن (١٧٦٣)ی ساڵی (٢٠١٣)ی پێدراوە

کێشناسیی کوردی

نووسینی

عەزیز گەردی

کتێبخانەی ئارام-ڕانیە

سوپاس بۆ د. عاتیف فەرهادی کە لە رێکخستنی
خشتەو هێلکاریو بازنەکان یارمەتی دام

زنجیرەی کێشناسیی:

١- کێشی شیعری کلاسیکی کوردی، هەولێر، ١٩٩٩
٢- رابەری کێشی شیعری کلاسیکی کوردی، سلێمانی، ٢٠٠٣
٣- کێشناسیی کوردی، بێروت، ٢٠١٣
٤- فەرهەنگی کێشناسی.
٥- چەند لێکۆڵینەوەیەکی کێشناسی.
٦- کێشی ژمارەیی کوردی.
٧- کێشی شیعر - ئاسۆیەکی فراوانتر.

پێشەکی

کێشناسی لقێکە لە لێکۆڵینەوەی ئەدەبیی سەر بە ئەدەبیاتناسی. ئەرکی لێکۆڵینەوەی کێش‌و ئاوازی شیعرە کە رەگەزێکی گرنگی شیعر پێك دێنێ. بە هۆی زانستی کێشناسییەوە، بەشێکی کاریگەریی ویژدانیی شیعرمان بۆ دەردەکەوێ. بۆمان دەردەکەوێ ئاوازی شیعر لەگەڵ رەگەزەکانی تری شیعریدا چ جۆرە کەشێك دروست دەکەن بۆ گواستنەی هەست‌و سۆزی شاعیرو چ کارێك لە هەست‌و سۆزی خوێنەر دەکەن. ئایا ئەو ترپەو ئاوازو ئیقاعەی لە شیعرەکەدا هەستی پێ دەکرێ لە چییەوە هاتووە؟ ئایا ریزبوونی دەنگ‌و برگەی جیاواز چۆن ئاوازی شیعری جیاواز دروست دەکا؟ لێرەدا داهێنانی شیعری لە رووی ئاوازەوە لە شاعیرێکەوە بۆ شاعیرێکی تر دەگۆرێ. ئەم زانستە جگە لە لەیەك جیا کردنەوەی جۆری کێشەکان‌و هەوڵدانی بۆ دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان بابەت‌و جۆری کێشەکان، لە چوارچیوەی هەر جۆرە کێشێکیشدا، داهێنانی شاعیرێك‌و شاعیرێکی تر لە یەك جیا دەکاتەوە.

ئەرکی یەکەم‌و سەرەکی زانستی کێشناسی دەست نیشانی کردنی بنەمای کێش‌و دیاریی کردنی جۆرە جیاوازەکانی کێشە. لە هەمان کاتدا رادەی زاڵبوونی شاعیر بە سەر زمان‌و بە سەر ئاوازی شیعر دەست نیشان دەکاو ئەگەر شیعرێك لە رووی کێش‌و ئاوازەوە کەم‌وکورتی تێدا بێ دیاری دەکا.

شیعری کوردی بە زارگوتن‌و نووسراوی شاعیرانەوە، بە هەموو زارە جیاجیاکانەوە، هەر لە سەرەتاوە تا ئێستا بە دوو رێچکەدا رۆیشتووە یان بڵێین لە سەر دوو بنەمای جیاواز دروست بووە. یەکەم: کێشی برگەیی کە لەسەر بنەمای ژمارەیی هاتووەو هەموو شیعری میللی‌و هەموو شیعری زاری گۆران،

چەند شیعرێکی کەمی لێ دەرچێ‌و شیعری نوێ کە لە بیست‌و سییەکانی سەدەی بیستەم شاعیران گەڕانەوە سەری، هەمووی بەم جۆرە کێشە نووسراوە. ئەمە کێشی کوردییە. دووەم: شیعری کلاسیکی کوردی، جگە لە شیعری زاری گۆرانی، کە لەسەر بنەمای چەندێتی هاتووە هەمووی بەو جۆرە کێشە نووسراوە کە بە کێشی عەرووزی ناسراوە. ئەم بنەمای کێشە لە عەرووزی عەرەبییەوە هاتووە جا بە شێوەیەکی راستەوخۆ بێ، یان ناراستەخۆ لە رێی شیعری فارسییەوە بێ کە ئەمەیان زیاتر رێی تێ دەچێ. ئەم جۆرە کێشە بەش بە حاڵی شیعری کوردی کێشێکی رەسەن نییە. جۆرە کێشێکی خوازراوە. شیعری کوردی ، جگە لە شیعری زاری گۆران ماوەی هەزار ساڵێك بەم کێشە نووسراوە تا لە بیست‌و سییەکانی سەدەی رابوو (سەدەی بیستەم)دا شاعیران گەڕانەوە بۆ کێشی ژمارەیی رەسەنی کوردی.

ئەم کتێبە بریتییە لە پێنج بەش:

بەشی یەکەم بۆ بنەماکانی کێش تەرخان کراوە. دوو باسە: باسی یەکەم بۆ بنەمای کێش بە گشتی. وەکوو دەنگ‌و جۆرەکانی‌و برگە‌و جۆرەکانی‌و هەندێ زاراوەی تایبەت بە کێش وەکوو چەمکی دێرە شیعر لە هەردوو جۆرە کێشداو بەشەکانی دێرە شیعرو...تەرخان کراوە. باسی دووەم بنەماکانی کێشی عەرووزی پێشکەش دەکا وەکوو پێشەکییەك بۆ چوونە ناو بەشی دووەم. ئەمە بنچینەکانی کێشی عەرووزی دەگرێتەوە وەکوو پێ (تەفعیلە)و پایە (رکن)و گۆڕانی پێیەکان (زیحاف‌و عیللە)و بازنەو کێشەکان.

بەشی دووەم بۆ کێشی شیعری عەرووزی لە کوردیدا تەرخان کراوە. کێشە عەرووزییە باوەکانی شیعری کوردی بە شیکردنەوەو نموونەوە پێشکەش کراوە.

دوای شیکردنەوەی هەر لقە کێشێك پێنج نموونەو دوای تەواو بوونی هەموو لقەکانی هەر کێشێك ١٥ نموونەو لە کۆتایی هەموو کێشەکانیشدا ٣٠ نموونە بۆ شیکردنەوە دراوە.

بەشی سێیەم لەو کێشانە دەکۆڵێتەوە کە لە سەر بنەمای ژمارەیی هاتوون‌و جۆرەکانیان دیاری دەکاو لە شیعری میللی‌و شیعری شاعیراندا نموونەی بۆ دێنێتەوە.

بەشی چوارەم بۆ شیعری ئازاد تەرخان کراوە. هەردوو جۆرە شیعری ئازاد: چەندی‌و ژمارەیی بە نموونە روون کراونەتەوە

بەشی پێنجەم لە سەروا دەدوێ‌و سنووری سەروا لە دێرە شیعر دیاری دەکاو چۆنیەتی دابەشبوونی لە هەردوو جۆرە شیعرەکەدا روون دەکاتەوە.

لە کۆتاییدا سەرچاوەکان بە پێی هیجایی ریز کراون. ئینجا لە هەرە دواوە فەرهەنگۆکێك بۆ وشە گرانەکانی ناو شیعرە نموونەکان کراوە کە رەنگە بۆ نەوەی نوێ زەحمەت بن.

بەشی یەکەم

باسی یەکەم

بنەماکانی گشتی کێشی شیعر

کێشی شیعر ئاوازەو ئاوازی شیعریش لە دەنگەوە دێ. لەگەڵ دەنگی هاوبەشی زمانەکاندا، هەر زمانەو ژمارەو هەندێ دەنگی تایبەتی خۆی هەیەو بە پێی کۆمەڵە سیستەمێکی تایبەتی کار دەکا. هەر ئەمەیشە وای کردووە کۆمەڵە بنەمایەکی جیاوازی کێشی شیعر پەیدا ببێ.

ژمارەی دەنگی هەموو زمانەکان وەکوو یەك نییە. زمان هەیە ژمارەی دەنگی زۆر کەمەو پەنا دەباتە بەر هەندێ دیاردەی دەنگسازی بۆ ئەوەی تۆڵەی کەمی دەنگەکانی بکاتەوە، هەندێ زمانیش ژمارەی دەنگەکانیان گەلێ زۆرە. لە کوردیدا، تۆژەوەرانی دەنگسازیی ژمارەی دەنگەکانیان بە دەوری سی ٣٠ دەنگێك داناوە.

دەنگ:

وزەیەکی تیشکئامێزی میکانیکییە بە هۆی فشاری شەپۆلی ئاسوویییەوە لە ناوەندێکی مایەکیدا (بۆ نموونە وەکوو هەوادا) دەگوازرێتەوەو هۆی بابەتیی بیستنە(فەرهەنگی وێبستەر).

لە کوردیدا وەکوو هەر زمانێکی تر دوو جۆرە دەنگی سەرەکی هەن:

١- نەبزوێن ٢- بزوێن

١ – نەبزوێن: ئەو دەنگەیە کە لە کاتی گۆ کردندا، ئەو تەوژمە هەوایەی لە سییەکانەوە دیتە دەرەوە تووشی بەربەستێکی تەواو، یان نیمچە بەربەستێك دەبێ. وەکوو: ب، پ، ت: ج، چ، ح، خ، د، ر، ڕ، ز ژ، ش، ع، غ، ف، ڤ، ق، ك، گ، ل، ڵ، م، ن، ه.

نەبزوێن دوو جۆرە:

ئەلف: نەبزوێنی گڕ: ئەو نەبزوێنەیە کە لە کاتی گۆ کردنیدا، ژێیەکانی دەنگ دەلەرنەوە، وەکوو: د، ڕ، ژ، ع، غ، ڤ، ق، م، گ، ل، ڵ، م، ن.

ب – نەبزوێنی کپ: ئەو نەبزوێنەیە کە لە کاتی گۆ کردنیدا، ژێیەکانی دەنگ نالەرنەوە، وەکوو: ت، پ، ك، ف، خ، ه.

چەند رێگایەك بۆ لێك جیا کردنەوەی نەبزوێنی گڕو نەبزوێنی کپ هەن:

ئەلف: لە کاتی گۆ کردنی دەنگەکەدا، دوو پەنجەت بخەرە سەر گرێی گەردەنت (سێوی ئادەم). هەست پێ دەکەی داخۆ ژێیەکان دەلەرنەوە، یان نالەرنەوە؟

ب– پەنجەی هەردوو دەستت لە ناو هەردوو کونە گوێت بنێو دەنگێکی گڕو دەنگێکی کپ (بۆ نموونە وەکوو: ب، پ) بە دەنگی بەرز بڵێ، لە کاتی گۆ کردنی دەنگە گڕەکەدا (ب)، هەست دەکەی لە ناو سەرت دەنگ دەداتەوەو دەزرنگێتەوە، کەچی لە کاتی گۆ کردنی دەنگە کپەکەدا (پ)، ئەو دەنگدانەوەو زرنگانەوە نییە، دەنگەکە بە نەرمی لە زارت دێتە دەرەوە.

ج– تەڵە شخارتەیەك دابگیرسێنەو بە داگیرساوی لە لێوی خۆتی نزیك بخەرەوە. لە هەمان کاتدا، دەنگێکی گڕو دەنگێکی کپ (بۆ نموونە وەکوو: ب،

پ) بە دەنگی بەرز بڵێ. لە کاتی گۆ کردنی دەنگە گڕەکەدا، تەڵە شخارتەکە ناکوژێتەوە، بەڵام لە کاتی گۆ کردنی دەنگە کپەکەدا، تەڵە شخارتەکە دەکوژێتەوە.

٢- بزوێن: ئەو دەنگەیە کە لە کاتی گۆ کردندا، ئەو تەوژمە هەوایەی لە سییەکانەوە دێتە دەرەوە تووشی هیچ بەربەستێك نابێ, وەکوو: ا، ە، و، وو، ۆ، ی، ێ (هەندێ نووسەر - یی و وێ- یش بە دوو بزوێن دادەنێن).

تێبینی:

هەموو بزوێنەکان دەنگی گڕن.

چەند سەرنجێك:

ئەلف - جگە لە جۆری کێشی شیعر، جۆری ئەو دەنگانە دەوری خۆیان لە دروست کردنی ئاوازی جیا جیای شیعرەکە هەیە. دوو شیعر وەربگرە هەردووکیان لە سەر یەك کێش بن، سەیر دەکەی ئاوازیان جیایە. جیاوازیی ئاوازەکە لە جیاوازیی جۆری دەنگەکانەوە هاتووە.

ب - ئەگەر شیعرەکە دەنگی نەبزوێنی گڕی زۆر تێدابێ، کە دەنگێکی رەق و توندە، ئاوازەکەی بە لای رەقی و توندیدا دەشکێتەوە، خۆ ئەگەر دەنگی نەبزوێنی کپی زۆر تێدا بێ، کە دەنگێکی نەرم و هێمنە، ئاوازەکە بە لای نەرمیدا دەشکێتەوە.

ج - ئەگەر شیعرەکە دەنگی بزوێنی درێژی زۆر تێدا بێ، کە ماوەیەکی زەمەنی زیاتری لە دەنگی بزوێنی کورت دەوێ، ئاوازی شیعرەکە بەرەو خاوبوونەوەو هێدی بوون دەچێ خۆ ئەگەر شیعرەکە دەنگی بزوێنی کورتی زۆر تێدا بێ، کە ماوەیەکی کەمی بۆ دەربڕین دەوێ، ئاوازی شیعرەکە خێرا دەبێ.

د – دووبارەبوونەوەی یەك دەنگی نەبزوێن یان بزوێن بە شێوەیەکی زۆرو سەرنجکێش لە یەك دێرە شیعردا، ئاوازێکی تایبەتی بە شیعرەکە دەداو هەستێکی تایبەتی لای خوێنەر دەبزوێنێ‌و کەشی مانایەکی تایبەتی دروست دەکا.

برگە:

برگە گەلێ پێناسەی جیا جیای بۆ کراوە. پێناسەی هەرە باوی ئەمەیە:

برگە ئەو دەنگە، یان ئەو چەند دەنگەیە کە بە یەك هەناسە لە دەم دێتە دەرەوە. برگە بە بێ بزوێن نابێ‌و هەر برگەیەك تەنیا یەك دەنگی بزوێنی تێدایە جا هەرچەندە کورت بێ، یان هەرچەندە درێژ بێ.

پێکهاتەی برگە:

هەموو برگەیەك لە سێ خانە پێك دێ:

ئەلف – پەراوێزی سەرەتا. ئەم پەراوێزە هەمیشە (نەبزوێن)ی تێدایە. جا یەك (نەبزوێن) بێ، یان چەند (نەبزوێن)ێك. وایش دەبێ ئەم پەراوێزە بەتاڵ بێ‌و هیچ نەبزوێنی تێدا نەبێ.

ب – ناوك. ناوك هەمیشە (بزوێن)ی تێدایەو برگە نابێ لە یەك دەنگی (بزوێن) زیاتری تێدابێ. برگە بێ ناوك نابێ.

ج – پەراوێزی کۆتایی. ئەم پەراوێزەیش هەمیشە (نەبزوێن)ی تێدایە. جا یەك (نەبزوێن) بێ، یان چەند (نەبزوێن)ێك. وایش دەبێ ئەم پەراوێزە بەتاڵ بێ‌و هیچ نەبزوێنی تێدا نەبێ.

چەند سەرنجێك:

ئەلف – لە هەموو زمانێکدا، (ناوك)ی بڕگە دەبێ هەر هەبێ. بەڵام بوونو نەبوونی پەراوێزی یەکەم، یان پەراوێزی دووەمو یان هەردووکیان بە پێی زمانەکە دەگۆڕێ.

ب – بۆی هەیە هەر یەکە لە پەراوێزەکان چەند دەنگێکی (نەبزوێن)ی تێدابێ. ئەمەیش بە پێی زمانەکە دەگۆڕێ.

جۆرەکانی بڕگە:

بڕگە بە پێی پڕیو بەتاڵی پەراوێزی کۆتایی، دوو جۆرە:

ئەلف – بڕگەی داخراو: ئەو بڕگەیەیە کە پەراوێزی کۆتایی پڕ کرابێتەوە. واتە دەنگێکی نەبزوێن، یان چەند دەنگێکی نەبزوێنی تێدا بێ. وەکوو: دەم، چەند، پار، سارد...

ب – بڕگەی کراوە: ئەو بڕگەیەیە کە پەراوێزی کۆتایی بەتاڵ بێ. واتە هیچ دەنگی (نەزوێن)ی تێدا نەبێ. وەکوو: لە، وا، دوو...

	پ ١	ناوك	پ٢
١	س	ە	ر
٢	د	ی	...

١– نموونەی (١) (سەر) بڕگەیەکی داخراوە چونکە پەراوێزی (٢)، واتە پەراوێزی کۆتایی پڕکراوەتەوە. دەنگی (نەبزوێن)ی (ر)ی تێدایە.

٢ – نموونەی (٢) (دی) بڕگەیەکی کراوەیە چونکە پەراوێزی کۆتایی بەتاڵە. هیچ دەنگی (نەبزوێن) تێدا نییە. بە کراوەیی ماوەتەوە. دەتوانین بە هەر دەنگێکی (نەبزوێن) پڕی بکەینەوە: (دی/م، دی/ت، دی/ن، دی/ق...)

نیمچە بزوێن:

گوتمان لە کوردیدا، وەکوو هەر زمانێکی تر دوو جۆری سەرەکی دەنگ هەیە:

١– نەبزوێن ٢– بزوێن. ئەمە ئەگەر دەنگەکان بە جیاو سەربەخۆ دەربڕین بەڵام کە بیانخەینە ناو بڕگەو لە قسە بە کاریان بێنین، جۆرە دەنگێکی ترمان بۆ پەیدا دەبێ پێی دەگوترێ نیمچە بزوێن. لە کوردیدا، دوو نیمچە بزوێن هەن: (و، ی).

نیمچە بزوێن ئەو دەنگەیە کە لە خەسیەتی گشتیدا بزوێنەو لە خەسیەتی خستنە ناو بڕگەو بە کار هێناندا نەبزوێنە.

بۆ زیاتر روون کردنەوە، دەڵێین:

دەنگی نەبزوێن دوو خەسیەتی هەیە:

١–بە گشتی لە کاتی گۆ کردنی ئەو جۆرە دەنگەدا، ئەو تەوژمی هەوایەی لە سییەکانەوە دێتە دەرەوە بەرەو رووی بەربەستێکی تەواو یان ناتەواو دەبێتەوە.

٢– بە تایبەتی لە کاتی خستنە ناو بڕگەو ئاخاوتندا، هەمیشە دەکەوێتە پەراوێزی سەرەتا، یان کۆتایی بڕگەو هەرگیز ناوکی بڕگە پێك ناهێنێ.

دەنگی بزوێنیش دوو خەسیەتی هەیە:

١– بە گشتی لە کاتی گۆ کردنی ئەو جۆرە دەنگەدا، ئەو تەوژمی هەوایەی لە سییەکانەوە دێتە دەرەوە بەرەو رووی هیچ بەربەستێك نابێتەوە. بە ئازادی دێتە دەرەوە.

٢- بە تایبەتی لە کاتی خستنە ناو برگەو ئاخاوتندا، هەمیشە ناوکی برگە پێك دێنیێ. بزوێن هەرگیزاو هەرگیز ناکەوێتە پەراوێزەوە چ پەراوێزی سەرەتاو چ پەراوێزی کۆتایی.

نیمچە بزوێن بۆیە وای پیێ دەگوترێ چونکە لە هەر یەکە لە بزوێن‌و نەبزوێن خەسیەتێك وەردەگرێ. دوو خەسیەتەکەی نیمچە بزوێن ئەمانە:

١- بە گشتی، لە کاتی گۆ کردنیدا بە شێوەیەکی جیاو سەربەخۆ، ئەو تەوژمی هەوایەی لە سییەکانەوە دێتە دەرەوە بەرەو رووی هیچ بەربەستێك نابێتەوە. بە ئازادی دێتە دەرەوە. ئەمە خەسیەتی گشتی بزوێنە.

٢- بە تایبەتی، لە کاتی خستنە ناو برگەو ئاخاوتندا، هەمیشە دەکەوێتە پەراوێزی سەرەتا، یان کۆتایی برگەوە. ئەمەیش خەسیەتێکی دەنگی نەبزوێنە.

بەم جۆرە نیمچە بزوێن خەسیەتی گشتی بزوێن‌و خەسیەتی تایبەتی نەبزوێنی هەیە.

	پ ١	ناوك	پ ٢
١	و	ە	ك
٢	خ	ۆ	ی

*- لە برگەی ژمارە یەکدا(وەك)، دەنگی (و) نیمچە بزوێنە چونکە ئەگەر بە تەنیا گۆی بکەین، تەژمی هەوای سییەکان هیچ بەربەستێکی نایەتە پێش واتە بزوینە. بەڵام لەم برگەیەدا، ناوکی پێك نەهێناوە بەڵکو کەوتۆتە پەراوێزی سەرەتا کە شوێنی نەبزوێنە. واتە لە ناو ئەم برگەیەدا دەوری نەبزوێنی بینیوە.

*- لە برگەی دووەمدا (خۆی)، دەنگی (ی) نیمچە بزوێنە چونکە ئەگەر بە تەنیا گۆی بکەین، تەژمی هەوای سییەکان هیچ بەربەستێکی نایەتە پێش واتە

بزوینه. بەڵام لەم بڕگەیەدا، ناوکی پێك نەهێناوە بەڵکو کەوتۆتە پەراوێزی کۆتایی کە شوێنی نەبزوێنە. واتە لە ناو ئەم بڕگەیەدا دەوری نەبزوێنی بینیوە.

جۆرەکانی بڕگەی زمانی کوردی:

بۆ زانین‌و لێك جیا کردنەوەی جۆری بڕگەی کوردی، پێویستە بزانین دەنگی بزوێنی کوردی دووجۆرە:

ئەلف – بزوێنی کورت: ە، و، ی، بزرۆکە.

ب– بزوێنی درێژ: ا، وو، ۆ، یی، ێ.

تێبینی:

– لە شیعردا، (بزوێنی کورتی: و، ی) هەندێ جار بە پێی کێش‌و ئاوازی شیعرەکە لە بڕگە کورتدا بە (بزوێنی درێژ: وو، یی) دەخوێندرێنەوە.

– لە شیعردا، (بزوێنی درێژی: وو، ۆ، ێ، یی) هەندێ جار بە پێی کێش‌و ئاوازی شیعرەکە لە بڕگەی کراوەدا بە (بزوێنی کورت: و، ی) دەخوێندرێنەوە.

ئەمەیش جۆرەکانی بڕگەی کوردی:

١ – بڕگەی کورت: بڕگەیەکی کراوەیە. بزوێنەکەی کورتە. دوو جۆرە:

ئەلف – (نەبزوێن + بزوێنی کورت). وەکوو: (کو/ ڕە) لە وشەی (کوڕە)دا، (م/نە، ژ/نی، ك/پە، د/ڵم) لە وشەی (منە، ژنی، کپە، دڵم)دا.

ب– (نەبزوێن + نیمچە بزوێن + بزوێنی کورت) وەکوو (خوە) لە زاری کرمانجی سەروودا.

٢ – بڕگەی درێژ: چوار جۆرە:

ئەلف – (نەبزوێن + بزوێنی کورت+ نەبزوێن). وەکوو: سەر، دەم، کوڕ، بڕ...

ب – (نەبزوێن + نیمچە بزوێن + بزوێنی کورت + نەبزوێن). وەکوو: (خوەش) لە زاری کرمانجی سەروودا.

ج – (نەبزۆێن + بزوێنی درێژ). وەکوو: لا، دی، تۆ، کێ...

د – (نەبزۆێن + نیمچە بزوێن + بزوێنی درێژ). وەکوو: کوا، چیا، خوا...

٣– بڕگەی کەشیدە: سێ جۆرە:

ئەلف – (نەبزوێن + بزوێنی کورت + نەبزوێن + نەبزوێن). وەکوو: چەند، سەخت، کورد...

ب – (نەبزوێن + بزوێنی درێژ + نەبزوێن). وەکوو: دوور، ساڵ، شێر، ...

ج – (نەبزوێن + نیمچە بزوێن + بزوێنی درێژ + نەبزوێن). وەکوو: خوار، سیار، دیار، بوار...

٤ – بڕگەی زایدە: دوو جۆرە:

ئەلف – (نەبزوێن + بزوێنی درێژ + نەبزوێن+ نەبزوێن). وەکوو: سارد، ئارد، قۆرت، مێرد...

ب – (نەبزوێن + نیمچە بزوێن + بزوێنی درێژ + نەبزوێن + نەبزوێن). وەکوو: خوارد، بوارد، کوارگ ...

<u>چونیەتی ئەم بڕگانە لە دێرە شیعردا:</u>

ئەم جۆرە بڕگانەی لە سەرەوە باس کران، لە کاتی هاتنیان لە دێڕە شیعری عەرووزی کلاسیکیدا، مامەڵەی تایبەتییان لەگەڵدا دەکرێ:

– بڕگەی کورت (ژمارە، ١) نیشانەکەی (U)ەو هەندێ جار بە پێی کێش و ئاوازی شیعرەکە، بە بڕگەیەکی درێژ دەخوێنرێتەوە کاتێ بڕگەکە کراوە بێ.

– بڕگەی درێژ (٢، ج) نیشانەکەی (––)و هەندێ جار، بە پێی کێش‌و ئاوازی شیعرەکە، بە بڕگەیەکی کورت (U) دەخوێنرێتەوە کاتێ بڕگەکە کراوە بێ.

– بڕگەی کەشیدەی (٣: ئەلف، ب)، نیشانەکەی (–– .)ەو لە دێرە شیعردا، دەشێ بە دوو جۆر بێ:

– ئەگەر لە کۆتایی لەتی یەکەم، یان لەتی دووەمی دێرە شیعر بێ، هەمیشە حیسابی کەشیدەی بۆ دەکرێ‌و بەس(––.)

– ئەگەر لە سەرەتا، یان لە ناوەڕاستی لەتی یەکەم، یان لەتی دووەمی دێرە شیعر بێ، حیسابی کەشیدەی بۆ ناکرێ. بە پێی کێشی شیعرەکە، دەشێ بە جۆرێك لەم دوو جۆرە بخوێنرێتەوە:

*– دەشێ بە بڕگەیەکی درێژ حیساب بکرێ. وەکوو: چەند(––)، سەخت(––)، کورد(––)، دوور(––)، ساڵ(––)، شێر(––).

*– دەشێ بزرۆکەیەکی بۆ نەبزوێنی پەراوێزی کۆتایی زیاد بکرێ. بە مەوە دوو بزوێنی دەبێ‌و دەبێ بە دوو بڕگە: بڕگەیەکی درێژو بڕگەیەکی کورت) :سا/ڵ، شێ/ر.چەن/د، سەخ/ت، کور/د)(–– U).

– بڕگەی کەشیدە(٣،ج) لە ناوەڕاستی دێرە شیعردا، دەشێ بە جۆرێك لەم سێ جۆرە حیسابی بۆ بکرێ:

*– دەشێ بە یەك بڕگەی درێژ بخوێنرێتەوە (خوار، سیار، دیار، ––).

*– دەشێ بزرۆکەیەکی بۆ پەراوێزی کۆتایی زیاد بکرێ. بەمەوە دوو بزوێنی دەبێ‌و دەبێ بە دوو بڕگە: بڕگەیەکی درێژو بڕگەیەکی کورت:(خوا/ر، سیا/ر، دیا/ر – U). واتە وەکوو بڕگەی کەشیدەی(٣– ج) لێك دەدرێتەوە.

*- دەشێ بزرۆکەیەکی بۆ پەراوێزی سەرەتا زیاد بکرێ. بەمەوە دوو بزوێنی دەبێو دەبێ بە دوو برگە: برگەیەکی کورتو برگەیەکی کەشیدە کە بە برگەیەکی درێژ دەخوێنرێتەوە: (خ/وار، س/یار، د/یار، U --).

- برگەی زایدە دەق وەکوو برگەی کەشیدە مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ. تەنیا ئەوەندە هەیە هیچ حیسابێك بۆ نەبزوێنی کۆتایی پەراوێزی کۆتایی ناکرێ. ئەو نەبزوێنە لە کاتی جیا کردنەوەی برگەکاندا بە نەبوو دادەنرێ. بۆ نموونە: برەگەی(خوارد، بوارد، کوارگ)، لە سەرەتاو ناوەڕاستی دێرە شیعردا، دەشێ یەك برگەی درێژ بێ: (خوارد، بوارد، کوارگ --)، هەروەها دەشێ دوو برگە بێ: برگەیەکی درێژو برگەیەکی کورت :(خوارد، بوارد، کوارگ -- U)، دەشێ دوو برگە بێ، برگەیەکی کورتو برگەیەکی کەشیدە کە بە برگەی درێژ دەخوێنرێتەوە: (خ/وارد، ب/وارد، ك/وارگU --).

* برگەی کۆتایی دێرە شیعر ئەگەر کورت بێ، هەمیشە بە برگەیەکی درێژ دەخوێندرێتەوە چونکە کۆتایی شیعرەکەی لە سەر دەوەستێ. ئەم درێژکردنەوەی برگەی کورتی کۆتاییە پێی دەگوترێ (ئیشباع).

<u>لێك جیا کردنەوەی برگەو پێو لەت:</u>

وەکوو لەمەودوا بە درێژی باسی دەکەین، دێری شیعری عەرووزی کلاسیکی لە دوو لەت پێك دێ. هەر لەتێك چەند پێ (تەفعیلە)یەو هەر پێیەك چەند برگەیەکە. بۆ دۆزینەوەی کێشی شیعرەکە، برگەو پێو لەتەکان بەم جۆرە لە یەك جیا دەکەینەوە:

١- لە بەینی هەر برگەیەكو برگەیەکی تردا، هێڵێکی لار (/) دەکێشین، وەکوو: (ئەوا دیسان)(ئە/وا/ دی/سان). ئەم برگانە بەم جۆرەن: (U-- -- --.)

٢- لە نێوان هەر پێیەکو پێیەکی تر دوو هێڵی لار دەکێشین، وەکوو:

نە/ مر/دم/ من// ئە/گەر/ ئەم/ جا //رە/ بێ/ تۆ

-- / -- / U / --/ -- / -- // -- / -- / U // --- / -- / -- / U

٣- لە نێوان هەر لەتێکو لەتێکی تر سێ هێڵی لار دەکێشین. ئەمە زیاتر لە نووسینی کۆن بە کار دەهات کە کاغەز کەم بووو هیچ ماوەیان لە نێوان لەتی یەکەمو لەتی دووەم جێ نەدەهێشت. هەموویان بەسەر یەکەوە دەنووسی. وەکوو:

نە/ مر/دم/ من// ئە/گەر/ ئەم/ جا//رە/ بێ/ تۆ///نە/چم/ شەرت/ بێ// هە/تا/ ئەم/ خوا//رە/ بێ/

U / --/ -- / -- // U / -- / -- / --- // U / -- / --/// U--/ -- / -- // U / -
-- / -- / - / -- / --- // U

<u>پێ:</u>

برگەیەک، یان بە زۆری کۆمەڵە برگەیەکە بەسەر یەکەوە دەوترێنو دوای ئەوە وەستانێکی کەم دێ ئینجا پێیەکی تر دەست پێ دەکا تا لەتی یەکەمی دێرە شیعرەکە تەواو دەبێ. لەگەڵ تەواو بوونی لەتی یەکەم وەستانێکی زیاتر دێ. هەر بەم جۆرە لەتی دووەمیش دابەش چەند پێیەک دەبێو وەستانێکی کەم لە نێوان پێیەکاندا هەیەو لە کۆتایی دێرەکەدا وەستانو پشوویەکی تەواو دێ.

ئەمە بە کوردی پێ، لای هەندێ کەس هەنگاوی پێ دەگوترێ. لە عەرەبیدا (تەفعیلە)و لە ئینگلیزیدا(foot- پێ)و لە فرەنسیشدا هەر (pied - پێ)ی بۆ بە کاردێ.

له شیعری عەرووزی کلاسیکی، بۆ نموونه له شیعرەکەی سەرەوەدا، پێیەکان ئەمانەن: (نه مردم من)، (ئەگەر ئەم جا)، (ره بێ تۆ). پێی یەکەمو دووەم هەر یەکه چوار برگەیە(برگەیەکی کورتەو سێ برگەی درێژی به دوادا هاتووه)و پێی سێیەم سێ برگەیە (برگەیەکی کورتەو دوو برگەی درێژی به دوادا هاتووه). لێرەدا ژمارەو جۆرو ریزی برگەکان جۆری پێیەکە دیاری دەکەن. ئەگەر ژمارە یان جۆری یان ریزی برگەکان، بگۆڕێ، جۆری پێیەکەیش دەگۆڕێ. با نموونەیەکی تر وەربگرین:

گەر دەپرسی من له بەر چی کەم دەخۆم

لێك جیا کرنەوە برگەو پێیەکانی بەم جۆرەیە:

گەر/ دە/پر/سی// من/ له/ بەر/ چی// کەم/ دە/خۆم

ئەم لەتە دێره له سێ پێ پێك هاتووه:(گەر/ دە/پر/سی)، (من/ له/ بەر/ چی)، (کەم/ دە/خۆم).

دوو پێی یەکەم هەر یەکه چوار برگەیە. برگەیەکی درێژ، ئینجا برگەیەکی کورت ئینجا دوو برگەی درێژ (-- / U / -- / --). پێی سێیەم سێ برگەیە. برگەیەکی درێژ برگەیەکی کورت، برگەیەکی درێژ (-- U/ / --). لەم لەته شیعرەدا، هەرچەندە وەکوو لەته شیعری پێشوو، پێیەکانی پێشەوە چوار برگەو پێی دواوە سێ برگەیە واتە پێیەکان له بارەی ژمارەی برگەوە وەکوو یەك وان بەڵام ریزی برگەی کورتو برگەی درێژیان جیایە. پێی لەته شیعری یەکەم، بریتییە له برگەیەکی کورت سێ برگەی درێژی به دوادا دێ: U) / --/ --/--) کەچی پێی لەته شیعری دووەم، له برگەیەکی درێژ ئینجا برگەیەکی کورت ئینجا

دوو بڕگەی درێژ (-- / U / -- / --) پێك هاتووە. لێرەدا پێیەکان جیاو کێشەکەیشیان جیایە. پێیەکان جیان چونکە هەر چەندە لە هەردووکیاندا، پێیەکە چوار بڕگەیەو لە هەردووکیشیاندا، پێیەکە لە یەك بڕگەی کورتو سێ بڕگەی درێژ پێك هاتووە، بەڵام ریزی جۆری بڕگەکانیان جیایە. لە یەکەمیاندا، بڕگەی یەکەم کورتەو لە دووەمیاندا، بڕگەی دووەم کورتە.

لە کێشی بڕگەییدا، کە شیعری میللیو زۆربەی شیعری زاری گۆرانی پێ نووسراوە، پێیەکە تەنیا بە ژمارەی بڕگەکان دیاری دەکرێتو بەس. حیساب بۆ کورتیو درێژی بڕگەکان ناکرێ. بۆ نموونە:

گوڵ چوون رووی ئازیز نەزاکەت پۆشان

لێك جیا کردنەوەی بڕگەو پێیەکانی بەم جۆرەیە:

گوڵ/ چون/ رووی/ ئا/زیز// نە/زا/کەت/ پۆشان/

ئەم لەتە شیعرەی مەولەوی لە دوو پێ پێك هاتووە.(گوڵ چون رووی ئازین)، (نەزاکەت پۆشان). هەر یەکە لەم دوو پێیە پێنج بڕگەیە. وەستانێکی کەم لە دوای پێی یەکەمدا هەیە. ئەو پێنج بڕگەیەی پێیەکە پێك دێنن، لە بارەی کورتیو درێژییەوە هەر چۆن بنو هەر چۆن دابەش بووبن لە جۆری پێو کێشەکە ناگۆڕێ. بۆ نموونە لێرەدا پێی یەکەم لە سێ بڕگەی درێژ(گوڵ، چون، ئا)و دوو بڕگەی کەشیدە (رووی، زین) پێك هاتووە. بڕگە کەشیدەکانیش هەر حیسابی بڕگەی درێژیان بۆ دەکرێ.

دێر

لـه ڕووی عەرووزییـەوە یەکەیـەکی ئیقاعییـە هـەموو پێیـەکانی کێـشی هۆنراوەکەی تێدایە.. دێرە شیعر بە پێی شێوەی شیعرەکە، دوو جۆرە:

١- شیعری ستوونی: ئـەو شـیعرەیە کـە هـەموو دێرەکـانی بەسـەر دوو لەتـدا دابەش دەبـێو دێرەکـانی لـە سـەرەتا تـا کۆتـایی یـەك کێـشیان هەیـەو درێـژیان (هەندێ حاڵەتی دەگمەن نەبێ) بە قەد یەکە. وەکـوو هـەموو شـیعری کلاسـیکیو مەسنەوییەکانو شیعری میللی. لەم جۆرە شعرەدا، دێرە شـیعر هەمیشە لـە دوو لەت پێك دێ.

٢- لە شیعری ئازادی چەندێتیو چۆنێتیدا، واتە لە شیعری عەرووزیو شـیعری ناعەرووزیدا، دێرە شیعر ئەوەندەیە کە لە یەك خەت دەنووسرێ. تەنیا یەك لەتە.

بۆ نموونە: دێرە شیعری ستوونی وەکوو:

ڕۆمو جوو چاکە ئیتتیفاقی هەیە

کوردە بێ غیرەتیو نیفاقی هەیە (حاجی ٢٦٤)

ئەمە یەك دێرو، دوو لەتە.

نموونە بۆ دێرە شیعری ئازاد:

بە هۆرەی تفەنگی کاوانی بن بنار لوتکەکان

ئەستێرەی پشکۆیان

ڕژانە ناو چاوی بەیانی خۆرەوە. (شێرکۆ بێکەس).

ئەمە سێ دێرە شیعرە.

پێك هاتەی دێرە شیعری ستوونی:

دێرە شیعری ستوونی لە دوو لەت پێك دێ. لەتی یەکەم پێی دەگوترێ: سەدر (صدر)و لەتی دووەم پێی دەگوترێ: عەجز (عجز). هەر یەکە لە سەدرو عەجز لە چەند بەشێك پێك دێ، بەم جۆرەی خوارەوە:

سەدر (صدر): پێی یەکەمی دێرە شیعرە.

عەرووز (عروض): پێی کۆتایی سەدرە.

ئیبتیدا (ابتداء): پێی یەکەمی عەجزە.

زەرب (ضرب): پێی کۆتایی دێرە شیعرە.

حەشوو (حشو): پێی، یان پێیەکانی نێوان سەدرو عەرووزو ئیبتیداو زەربە.

دێر							
سەدر				عەجز			
سەدر	حەشوو	حەشوو	عەرووز	ئیبتیدا	حەشوو	حەشوو	زەرب

جۆرەکانی دێرە شیعری کلاسیکی:

١- دێری تەواو(التام): ئەو دێرەیە ژمارەی پێیەکانی وەکوو ناو بازنەکەی وا بێ و حوکمی گۆڕان (زیحافو عیللە) لە هەموو پێیەکاندا (سەدرو ئیبتیداو حەشووو عەرووزو زەرب) وەکوو یەك بێ. عەرووزو زەرب جیاوازییان نەبێ لەگەڵ پێیەکانی دی.

٢- دێری وافی (الوافی): ئەو دێرەیە وەکوو دێری (تەواو) ژمارەی پێیەکانی وەکوو ناو بازنەکەی وا بێ بەڵام حوکمی گۆڕان (زیحاف‌وعیللە)ی عەرووزو زەرب لە پێیەکانی دی جیا بێ.

٣- دێری لەتکراو (المشطور): ئەو دێرەیە لە دوو لەتەکە لەتێکی لابرا بێ. مابێتەوە یەك لەت. ئەم دێرە عەرووزو زەربەکەی یەکە.

٤- دێری کورت کراوە (المجزوء): ئەو دێرەیە دوو پێی لابرا بێ. پێیەك لە سەدرو پێیەك لە عەجز. ئەگەر دێرەکە لە ناو بازنەی خۆیدا شەش پێ بێ دەمێنێتەوە چوار پێ، ئەگەر هەشت پێ بێ دەمێنێتەوە شەش پێ.

٥- دێری شەکەت (المنهوك): ئەو دێرەیە کە دوو سێیەکی لابرابێ. دوا پێی دەبێ بە عەرووزو زەرب.

٦- دێری زیاد کراو (الزائدە): ئەو دێرەیە کە لە هەر لەتیك پێیەك یا دوو پێی بۆ ژمارەی پێیەکانی ناو بازنەکەی زیاد کرابێ. ئەگەر دێرەکە لە ناو بازنەی خۆیدا، شەش پێ بێ (٣ +٣) دەبێ بە هەشت پێ (٤ +٤) یان دە پێ (٥ +٥). ئەمە لە عەرەبیدا نەهاتووە، لە کوردیو فارسیو زمانەکانی تری ناعەرەبیدا هاتووە. لە کوردیدا، (٤+ ٤) گەلێ زۆرە بەڵام (٥ + ٥) زۆر دەگمەنە.

٧- دێری یەك پێیی (الموحد): ئەو دێرەیە کە لە یەك پێ پێك هاتبێ. ئەمە هەر زۆر دەگمەنە.

٨- دێری موسمەت (المصمت): ئەو دێرەیە کە عەرووزەکەی لە کێش‌و سەروادا لە زەربەکەی جیا بێ.

٩- دێری سەروادار (المقفی): ئەو دێرەیە کە عەرووزەکەی لە کێش‌و سەروادا وەکوو زەربەکەی وابێ بێ ئەوەی ئەو وەك یەك بوونە ببێ بە هۆی گۆڕانی عەرووزەکە بە کەم یان بە زیاد.

١٠- دێری موسەڕڕەع (المصرع): ئەو دێرەیە کە عەرووزەکەی لە کێش‌و سەروادا وەکوو زەربەکەی وا بێ، وەکوو دێری سەروادار، بەڵام لێرەدا وەك یەك بوونەکە بە گۆڕانی عەرووزەکە بە کەم یان بە زیاد دێتە دی.

١١- دێری مودەووەر(المدور): ئەو دێرەیە کە وشەیەکی دابەش بووبێ بەسەر کۆتایی سەدرو سەرەتای عەجزدا.

جۆری کێش لە زمانەکانی دونیادا:

هەندێ جۆری شیعر هەن لە سەر بنچینەی تایبەتی هاتوون . هەر زمانێك بە پێی سیستەمی دەنگسازی خۆیەوە سەر بە یەکێ لەو بنچینانەیە. ئەمەیش جۆرەکانی کێشی شیعری جیهانی:

١- کێشی ژمارەیی (Numerical): لەم جۆرە کێشەدا، ژمارەی برگەکانی هەر لەتە شیعرێك‌و شوێنی وەستانی دوای پێیەکان جۆری کێشەکە دیاری دەکا. وەکوو کێشی شیعری فرەنسی‌و ئیتالی‌و ئەسپانی‌و کێشی شیعری میللی‌و رەسەنی کوردی.

٢- کێشی چەندێتی(Quantitative): لەم جۆرە کێشەدا، کورتی‌و درێژی برگەو چۆنیەتی ریزبوونیان جۆری کێشەکە دەست نیشان دەکا. وەکوو شیعری عەرەبی‌و سەنسکریتی‌و یۆنانی کۆن.

٣- کێشی چۆنێتیێ (Qualitative): لەم جۆرە کێشەدا، بەهێزیو بێهێزی بڕگە جۆری کێشەکە دیاری دەکا. وەکوو کێشی شیعری ئینگلیزیو ئەلمانی.

٤- کێشی تەبەقەیی(Tonic): ئەم جۆرە کێشە بە پێی بەرزیو نزمی تەبەقەی دەنگ دیاری دەکرێ. وەکوو کێشی شیعری چینیو ڤیتنامی.

باسی دووەم

بنەمای کێشی عەرووزی

ڕەگەزی بنچینەیی هەر زمانێك دەنگە. هەندێ دەنگ دەکەونە پاڵ یەکترو بڕگە دروست دەبێ وەکوو لە پێشەوە باسمان کرد. ئینجا لە بارەی کێشەوە، لە بڕگە هەورازتر (پایە- ڕوکن) دێ کە لە بڕگەیەك یان لە چەند بڕگەیەك پێك دێ.

(پایە)و جۆرەکانی:

پایە یەکەیەکی ئیقاعییە لە چەند دەنگێك پێك دێو بە چەند پایەیەك پێ (تەفعیلە) دروست دەکەن.

سێ پایەی عەرووزی هەن. هەر یەکێکیان دوو جۆرە:

١- سەبەب: بڕگەیەك، یان دوو بڕگەیە (دوو پیتە. ئەو دوو پیتە، یان یەکەم بزواوەو دووەم وەستاوە، یان هەر دوو پیت بزواون.). سەبەب دوو جۆرە:

ئەلف – سەبەبی سووك: بڕگەیەکی درێژە (دوو پیتە: یەکەم بزواوەو دووەم وەستاوە.) نیشانەکەی ئەمەیە: (––). وەکوو: دەم، نا.

ب – سەبەبی گران: دوو بڕگەی کورتە (دوو پیتە. هەردووکیان بزواون.) نیشانەکەی ئەمەیە: (UU). وەکوو: شەلە، کوڕە. ئەمە. منە.

٢ – وەتەد: دوو بڕگەیە (سێ پیتە، دووی بزواوو یەکی وەستاو.) وەتەد دوو جۆرە:

ئەلف – وەتەدی کۆ: دوو بڕگەیە، بڕگەیەکی کورت‌و بڕگەیەکی درێژ (سێ پیتە، بزواو، بزواو، وەستاو.) نیشانەکەی ئەمەیە: U) --). وەکوو: بەلەم، سەدا.

ب – وەتەدی بڵاو: دوو بڕگەیە: بڕگەیەکی درێژو بڕگەیەکی کورت (بزواو، وەستاو، بزواو). نیشانەکەی ئەمەیە: (--U). وەکوو: شەختە، دۆخە، سایە

تێبینی: وەتەدی کۆو وەتەدی بڵاو جۆری بڕگەیان پێچەوانەی یەکترە: وەتەدی کۆ بڕگەیەکی کورت‌و بڕگەیەکی درێژە U) --) کەچی وەتەدی بڵاو بڕگەیەکی درێژو بڕگەیەکی کورتە (--U).

٣– فاسیلە، یان فازیلە(فاصلة): سێ بڕگە، یان چوار بڕگەیە. (چوار پیتە یان پێنج پیتە. هەردووکیان هەموو پیتەکانیان بزواوە تەنیا پیتی کۆتاییان وەستاوە.) فاسیلە دوو جۆرە:

ئەلف – فاسیلەی بچووک: سێ بڕگەیە. دوو بڕگەی کورت‌و بڕگەیەکی درێژ(--UU). (چوار پیتە: بزواو، بزواو، بزواو، وەستاو). وەکوو: کوڕەکەم، ئەوەتەم.

ب – فاسیلەی گەورە: چوار بڕگەیە. سێ بڕگەی کورت‌و بڕگەیەکی درێژ(--UUU). (پێنج پیتە: بزواو، بزواو، بزواو، بزواو، وەستا). وەکوو: نەدەگەڕا، دەمەوەری.

تێبینی:

١ – ئەم شەش پایەیە بەریزلە عەرەبیدا، لە رستەی (لم أر علی ظهْر جبل سمكةً)و لە کوردیدا لە رستەی (ئەو لەمە بترسایە، لە هەرا نەدەگەڕا) کۆ بوونەتەوە.

خشتەی جۆرەکانی پایە:

پایە					
سەبەب		وەتەد		فاسیلە	
سووک	گران	کۆ	بڵاو	بچووک	گەورە
لَمْ	اَرَ	علی	ظَهْرِ	جبلِ	سمكةً
ئەو	لەمە	بتر	سایە	لە هەرا	نەدەگەڕا

پێی سەرەکی لە وەتەدێکو سەبەبێك یان دوو سەبەب دروست دەبێ. پێی سەرەکی نابێ وەتەدی تێدا نەبێ، هەروەکوو نابێ سێ سەبەبی تێدا بێ. وەتەد لە سەبەب بەهێزترە. تا وەتەدەکە لە پێشەوەتر بێ پێیەکە بەهێزترە.

٢ – هەندێ زانای عەرووزی وەکوو زەمەخشەری (القسطاس المستقيم ل ٥٩) لایان وایە تەنیا دوو پایە هەن: سەبەو وەتەد. ئەوان دان بە فاسیلەدا نانێن وەکوو پایەیەکی سەربەخۆ چونکە دەڵێن:

فاسیلەی بچووك لە دوو پایەی لە خۆی بچووکتر پێك دێ: سەبەبێکی گرانو سەبەبێکی سووك (UU + ––). هەروەها دەڵێن:

فاسیلەی گەورە لە دوو پایەی لە خۆی بچووك پێك دێ: سەبەبێکی گرانو وەتەدێکی کۆ (UU + U––).

پێ(تەفعیلە)ی عەرووزی: (پێ) کۆمەڵە دەنگێکی لە پایە گەورەترە. دوو جۆرە (پێ) هەیە: ١ – پێی سەرەکی ٢ – پێی ناسەرەکی یان گۆڕاو. پێی سەرەکی لە دوو، یان سێ پایە بەسەر یەکەوە دروست دەبێ. واتە هەر (پێ)یەك لە دوو یان سێ پایە پێك دێ. پێی سەرەکی ژمارەیان هەشتە. هەندێ بە دەی دادەنێن و هەندێکیش تەنیا بە حەفتی دادەنێن.

پێیە سەرەکییەکان و پێك هاتنیان:

١– فَعولُنْ(U-- --) (وەتەدی کۆ + سەبەبی سووك)

٢– فاعِلُنْ (-- U--) (سەبەبی سووك + وەتەدی کۆ)

٣– مَفاعیلُنْ (U --- --- ---)(وەتەدی کۆ + سەبەبی سووك + سەبەبی سووك)

٤– مُسْتَفْعِلُنْ (-- -- U --)(سەبەبی سووك + سەبەبی سووك + وەتەدی کۆ)

٥– فاعِلاتُنْ (-- U-- --)(سەبەبی سووك + وەتەدی کۆ + سەبەبی سووك)

٦– مُفاعَلَتُنْ (UU --U --)(وەتەدی کۆ + سەبەبی گران + سەبەبی سووك)

یان:(وەتەدی کۆ + فاسیلەی بچووك)

٧– مُتَفاعِلن (U --U U--) (سەبەبی گران + سەبەبی سووك + وەتەدی کۆ)

یان:(فاسیلەی بچووك + وەتەدی کۆ)

٨– مَفْعولاتُ (سەبەبی سووك + سەبەبی سووك + وەتەدی بڵاو)

تێبینی:

ئەلف– ئەوانەی بڕوایان وایە پێیە سەرەکییەکان ژمارەیان دەیە. ئەم دوو پێیەی خوارەوە زیاد دەکەن:

٩- مُسْتَفْعِ لُنْ (-- --U-- --)(سەبەبی سووك + وەتەدی بڵاو + سەبەبی سووك)

١٠- فاع لاتُنْ (-- U-- --)(وەتەدی بڵاو + سەبەبی سووك + سەبەبی سووك)

ب – ئەوانەی بڕوایان وایە ژمارەی پێیەکان حەفتن، پێی (مفعولا.ت) حیساب ناکەن. چونکە ئەم پێیە لە عەرەبیدا (هەروەها لە کوردیشدا) بە سالمی بە کار نەهاتووە، تەنیا مورزاحەفاتو مەعلولەکانی بە کار هاتوون.

چەند سەرنجێك:

١- پێی یەکەمو دووەم (فعولن، فاعلن)، هەر یەکە لە دوو پایە (پێنج پیت) پێك هاتووە. هەر یەکە سێ بڕگەیە. پێیان دوگوتریٚ پێی بچووك، یان پێی پێنجی. هەردووکیان لە هەمان جۆری پایە پێك هاتوون. بەڵام شوێنی پایەکانیان گۆڕاوە. بە پاشو پێش کردنی پایەکان لە یەك وەردەگیرێن. (فعولن) لە (فاعلن) بەهێزترە چونکە وەتەدەکەی لە پێشەوە.

٢- پێی سێیەمو چوارەمو پێنجەم (مفاعیلن، مستفعلن، فاعلاتن)، هەر یەکە لە سێ پایە (حەوت پیت) پێك هاتووە. هەر یەکە چوار بڕگەیە. هەرسێکیان لە هەمان جۆری پایە پێك هاتوون، بەڵام شوێنی پایەکانیان گۆڕاوە. بە پاشو پێش کردنی پایەکان لە یەك وەردەگیرێن. (مفاعیلن) لە دووەکەی دی بەهێزترە چونکە

وەتەدەكـەی لـە پێـشەوەیە. دوای ئـەو لـە بەهێزیـدا، (فـاعلاتن) دێ چـونكە وەتەدەكـەی لـە ناوەڕاسـتە، لـە دوای هەموویانـەوە (مـستفعلن) دێ چـونكە وەتەدەكەی لە كۆتاییە.

٣- پێی شەشەمو حەوتەم (مفاعلتن، متفاعلن)، هەر یەكە لە دوو یان لـە سـێ پایە (حەوت پیت) پێك هاتووە. هەر یەكە پێنج بڕگەیـە. هـەردووكیان لـە هـەمان جۆری پایە پێك هاتوون بەڵام شوێنی پایەكانیان جیایە. بـە پـاشو پـێش كردنـی پایەكان لێك وەردەگیرێن. (مفاعلتن) لە (متفاعلن) بەهێزترە چـونكە وەتـەدەكـەی لە پێشەوەیە.

٤- پێی هەشتەمو نۆیەمو دەیەم(مفعولات، مستفع لن، فاع لاتـن)، هـەر یەكـە لە سێ پایە (حەوت پیت)پێك هاتووە. هەر یەكە چوار بڕگەیـە. هەرسـێكیان لـە هەمان جۆری پایە پێك هاتوون بەڵام شوێنی پایەكانیان جیایـە. بـە پـاشو پـێش كردنی پایـەكان لێـك وەردەگیرێـن. ئـەم سـێ پێیـە هـەر یەكـە وەتـەدێكی بـڵاوی تێدایە. وەتەدی بڵاو تەنیا لەمانەدا هەیە.

٥- دوو پێی یەكەمو دووەمی لێ دەرچێ كە پێی بچووك، یان پێنجین، ئـەوانی دی هەموو پێی گەورە، یان حەوتین.

٦- دوو پێی (مستفع لن، فاع لاتـن)، بۆیـە بـە پێـی سـەربەخۆ دادەنـرێنو لـە (مـستفعلن، فـاعلاتن) جیـان چـونكە جـۆری وەتەدەكـەو شـوێنی وەتەدەكـەیان جیایـە. وەتـەدیش ڕەگـەزی سـەرەكیو بـەهێزی پێیـە. (مـستفعلن) وەتەدەكـەی وەتەدی كۆیـەو كەوتۆتـە كۆتاییـەوە كەچـی (مـستفع لـن) وەتەدەكـەی وەتـەدی بڵاوەو كەوتۆتە ناوەڕاستەوە. (مستفع لن) لە (مستفعلن) بەهێزترە. لە وەرگرتنی

زیحاف‌و عیللە‌یش جیان. هەروەها (فاع لاتن) وەتەدەکەی بڵاوەو کەوتۆتە سەرەتاوە کەچی (فاعلاتن) وەتەدەکەی کۆیەو کەوتۆتە ناوەڕاستەوە. (فاع لاتن) لە (فاعلاتن) بەهێزترە چونکە وەتەدەکەی لە پێشەوەیە. ئەم دوو پێیەیش لە وەرگرتنی زیحاف‌و عیللەدا جیان.

٧- عەرەب پیتەکانی ئەم تەفعیلە سەرەکیانەیان لە رستەی (لمعت سیوفنا) کۆ کردۆتەوە. لە کوردیدا، دەتوانین لە (نعلی موستفا) کۆیان بکەینەوە.

زیحاف‌و عیللەو پێیە ناسەرەکییەکان: ئەو پێیانەی لە سەرەوە باسکران پێی سەرەکی‌و بنچینەیین. بە هۆی گۆڕانی تایبەتییەوە هەندێ پێی ناسەرەکییان لێ دروست دەبێ. گۆڕانەکان دوو جۆرن: یەکەم: زیحاف، دووەم: عیللە.

یەکەم: زیحاف:

زیحاف: گۆڕانێکی کەمکردنەوەیە دەچێتە سەر سەبەبی پێ. ئەو پێیەی زیحافی دەچێتە سەر پێی دەگوترێ موزاحەف. زیحاف دوو جۆرە:

١ – زیحافی تاك، ٢ – زیحافی جووت، یان لێکدراو.

١ – زیحافی تاك: یەك گۆڕانە دەچێتە سەر پێ. زیحافی تاك ئەمانە:

ئەلف: خەبن(الخبن):

کورت کردنەوەی برگەی درێژی یەکەمی پێیە لە سەبەبدا، یان لابردنی پیتی وەستاوی دووەمی پێیە لە سەبەبدا. واتە خەبن دەچێتە سەر پێیەك کە

سەرەتاکەی سەبەب بێ. ئەو پێیەی خەبنی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەخبوون.
خەبن ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلن: فَعِلُنْ

مستفعلن: مُتَفْعِلُنْ. دەگۆڕێ بۆ (مفاعلن)

فاعلاتن: فَعِلاتُنْ

مَفْعولاتُ: معولاتُ. دەگۆڕێ بۆ (فَعولاتُ)

مستفع لن: مُتَفْعِ لُنْ. دەگۆڕێ بۆ (مفاع لن —)

ب— وەقس(الوقص): لابردنی بڕگەی کورتی یەکەمی پێیە لە سەبەبدا، یان لابردنی پیتی بزواوی یەکەم، یان دووەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی وەقسی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەوقووس. وەقس ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مُتَفاعِلُنْ: مفاعلن

ج— ئیزمار (الاضمار): گۆڕینی دوو بڕگەی کورتی یەکەمی پێیە(واتە سەبەبی گران) بۆ بڕگەیەکی درێژ(واتە سەبەبی سووك)، یان وەستاندنی پیتی بزواوی دووەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی ئیزماری بچێتە سەر پێی دەگوترێ موزمەر. ئیزمار ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مُتَفاعِلُنْ: مُتْفاعِلُنْ دەگۆڕێ بۆ مستفعلن

د- تەی(الطی): کورتکردنەوەی برگەی درێژی دووەمی پێیە لە سەبەبدا، یان لابردنی پیتی وەستاوی چوارەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی تەی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەتوی. تەی ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

مستفعلن: مُسْتَعِلُنْ. دەگۆڕێ بۆ (مُفْتَعِلُنْ)

مَفْعولاتُ: مَفْعُلاتُ. دەگۆڕێ بۆ (فاعلاتُ)

هـ- قەبز (القبض): کورت کردنەوەی برگەی درێژی سێیەمی پێیە لە سەبەبدا، یان لابردنی پیتی وەستاوی پێنجەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی قەبزی بچێتە سەر پێ دەگوترێ مەقبووز. قەبز ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فعولن: فعولُ

مفاعیلن: مفاعِلن

و- عەقل (العقل): لابردنی برگەی کورتی سێیەم یان چوارەمی پێیە لە سەبەبدا، یان لابردنی پیتی بزواوی چوارەم یان پێنجەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی عەقلی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەعقوول. عەقل ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مُفاعَلَتُنْ: مفاعَتُن یان مفالَتُنْ دەگۆڕێ بۆ (مفاعلن)

ز- عەسب(العصب): گۆڕینی دوو برگەی کورتی چوارەم و پێنجەمی پێیە بۆ برگەیەکی درێژ لە سەبەبدا، یان وەستاندنی پیتی بزواوی پێنجەمی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی عەسبی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەعسووب. عەسب ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفاعَلَتُنْ: مفاعَلْتُنْ دەگۆڕێ بۆ مفاعیلن

ح- کەف(الکف): کورتکردنەوەی برگەی درێژی چوارەمە لە سەبەبدا، واتە لابردنی پیتی حەوتەمی وەستاوی پێیە لە سەبەبدا. ئەو پێیەی کەفی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەکفووف. کەف ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

مفاعیلن: مفاعیلُ

فاعلاتن: فاعلاتُ

مفاعلتن: مفاعلتُ

مستفع لن: مستفع لُ

فاع لاتن: فاع لاتُ

تێبینی: ئەو گۆڕانانەی دێنە سەر پیتی دووەمی پێ، هەمان گۆڕان دێنە سەر پیتی پێنجەم بەڵام ناوی گۆڕانەکان جیایە ، واتە زاراوەکان جیان. لەم بارەیەوە محەمەد حوسێن قەزوینی ناسراو بە کیشوان لە ئورجوزەکەیدا دەڵێ:

وخامس الجزء لثانیه یقع

بالقبض والعقل وبالعصب تبع (عبدالحمید الراضی، شرح تحفة الخلیل، ل٤٥)

٢- زیحافی جووت، یان لێکدراو: دوو زیحافی تاکە بە یەکەوە دەچنە سەر یەك پێ. زیحافی جووت ئەمانەن:

ئەلف- خەبل (الخبل): بریتییە لە خەبن و تەی. ئەو پێیەی خەبلی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەخبوول. خەبل ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

مستفعلن: مُتَعِلُنْ. دەگۆڕێ بۆ فَعِلَتُنْ.

مفعولاتُ: مَعُلاتُ. دەگۆڕێ بۆ فَعِلاتُ

ب- خەزل (الخزل): بریتییە لە ئیزمارو تەی. ئەو پێیەی خەزلی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەخزوول. خەزل ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

متفاعلن: مُتْفَعِلُنْ. دەگۆڕێ (مُفْتَعِلُنْ)

ج- شەکل (الشکل): بریتییە لە خەبن و کەف. ئەو پێیەی شەکلی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەشکوول. شەکل ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلاتن: فَعِلاتُ

د- نەقس (النقص): بریتییە لە عەسب و کەف. ئەو پێیەی نەقسی بچێتە سەر پێ دەگوترێ مەنقووس. نەقس ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفاعلتن: مفاعَلْتُ دەگۆڕێ بۆ مفاعیلُ.

<u>تێبینی:</u>

لە پێناسەی زیحافدا گوتمان گۆڕانێکی کەم کردنەوەیە دەچێتە سەر سەبەب. کەم کردنەوەکە بریتییە لە:

ئەلف: یان لابردنی پیتێکە وەکوو (فاعلن بە خەبن، پیتی دووەمی وەستاوی کە لە سەبەبدایە، لادەدرێ و دەبێ بە (فعلن)، ئەمە زیحافی تاکە.

ب- یان کەم کرنەوەی دوو پیتە وەکوو (فاعلاتن بە خەبن، پیتی دووەمی لادەدرێ و لە هەمان کاتدا بە کەف، پیتی حەفتەمی لادەدرێ دەبێ بە (فَعِلاتُ). ئەمە زیحافی جووتە (شەکل).

ج- یان کەم کردنەوەی حەرەکەیەکە، واتە وەستاندنی پیتێکی بزواوە لە سەبەبدا، وەکوو: (مُتَفاعلن) بە زیحافی ئیزمار دەبێ بە (مُتْفاعلن) دەگۆڕێ بۆ (مستفعلن).

دووەم: عیللە

عیللە گۆڕانێکی کەم کردنەوە، یان زیاد کردنە دەچێتە سەر سەبەب یان وەتەد. ئەو پێیەی عیللەی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەعلوول. عیللە دوو جۆرە:

١- یەکەم عیللەی کەم ٢- عیللەی زیاد

١- عیللەی کەم: کەم کردنەوەیەکە دەچێتە سەر سەبەب یان وەتەد. عیللەی کەم ئەمانەن:

ئەلف: حەزف (الحذف): لابردنی بڕگەی درێژی کۆتایی پێیە لە سەبەبدا. واتە لابردنی سەبەبی سووکی کۆتایی پێیە. ئەو پێیەی حەزفی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەحزووف حەزف ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فعولن: فعو. دەگۆڕێ بۆ (فعلْ)

مفاعیلن: مفاعی. دەگۆڕێ بۆ (فعولن).

فاعلاتن: فاعِلا. دەگۆڕێ بۆ (فاعلن).

ب- قەتف (القطف): بریتییە لە عەسبو حەزف. واتە گۆڕینی دوو بڕگەی کورتی سێیەمو چوارەمی پێ بۆ بڕگەیەکی درێژ لە سەبەبداو لابردنی بڕگەی درێژی کۆتایی پێ کە سەبەب بێ. ئەو پێیەی قەتفی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەقتووف. قەتف ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفاعلتن: مفاعَلْ. دەگۆڕێ بۆ فعولن.

ج- حەزەز(الحذذ): لابردنی وەتەدی کۆ لە کۆتایی پێدا. ئەو پێیەی حەزەزی دەچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەحەز. حەزەز ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلن: فا دەگۆڕێ بۆ (فع)

متفاعلن: مُتَفا. دەگۆڕێ بۆ (فَعِلُنْ).

مستفعلن: مُسْتَفْ. دەگۆڕێ بۆ (فع لن).

د- سەلم(الصلم): لابردنی دوو برگەی درێژو کورتی کۆتایی پێ، واتە لابردنی وەتەدی بڵاوی کۆتایی پێ. ئەو پێیەی سەلمی دەچێتە سەر پێ دەگوترێ ئەسلەم. سەلم ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفعولاتُ: مفعو. دەگۆڕێ بۆ (فع لن).

ئەمە لە عەرەبیدا وایە کوردیو فارسیدا جیایە.

هـ- وەقف (الوقف): گۆڕینی دوو برگەی درێژو کورتی کۆتایی پێ بۆ برگەیەکی کەشیدە، واتە وەستاندنی پیتی بزواوی کۆتایی وەتەدی بڵاوی کۆتایی پێ. ئەو پێیەی وەقفی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەوقووف. وەقف ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفعولاتُ: مفعولاتْ دەگۆڕێ بۆ (مفعولان)

و- کەشف (الکشف): لابردنی برگەی کورتی کۆتایی پێیە، یان لابردنی پیتی بزواوی حەوتەمی پێیە. ئەو پێیەی کەشفی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەکشووف. کەشف ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

مفعولاتُ: مفعولا. دەگۆڕێ بۆ (مفعولن).

ز- قەسر (القصر): لابردنی برگەی درێژی کۆتایی پێ لە سەبەبداو بە کەشیدەکردنی برگەی پێشەوەیەتی ، واتە لابردنی پیتی وەستاوی کۆتایی سەبەبی سووکی کۆتایی پێو وەستاندنی پیتی پێشەوەی. ئەو پێیەی قەسری بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەقسوور. قەسر ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فعولن: فعولْ.

مفاعیلن: مفاعیلْ. دەگۆڕێ بۆ (فعولان)

فاعلاتن: فاعلاتْ. دەگۆڕێ بۆ (فاعلان)

مستفع لن: مستفع لْ. دەگۆڕێ بۆ (مفعولن).

ح- قەتع (القطع): لابردنی برگەی درێژی کۆتایی پێ لە وەتەکی کۆداو بە کەشیدەکردنی برگەی پێشەوەیەتی ، واتە لابردنی پیتی وەستاوی کۆتایی وەتەدی کۆی کۆتایی پێو وەستاندنی پیتی پێشەوەی. ئەو پێیەی قەتعی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەقتووع. قەتع ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلن: فاعل. دەگۆڕێ بۆ (فع لن).

متفاعلن: متفاعِلْ. دەگۆڕێ بۆ (فَعِلاتن).

مستفعلن: مستفعلْ. دەگۆڕێ بۆ (مفعولن).

ط- بەتر (البتر): بریتییە لە حەزفو قەتع. لە دوو برگەی درێژی کۆتایی پێدا، کە دەبێ دوا برگە سەبەبی سووکو برگەی پێش کۆتایی لە وەتەدی کۆدا بێ، هەردوو برگە درێژەکە لادەبرێنو برگەی پیش ئەوان کورتە درێژ دەکرێتەوە. واتە لابردنی سەبەبی سووکی کۆتایی پێو لابردنی دوا پیتی وەستاوی وەتەدی کۆی پێش سەبەبەکەو وەستاندنی پیتی پێشەوەی. ئەو پێیەی بەتری بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەبتوور. بەتر ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فعولن: فَعْ

فاعلاتن: فاعِلْ. دەگۆڕێ بۆ (فع لن).

ئەمە لە عەرەبیدا وایە. لە کوردیو فارسیدا جیایە.

٢- عیللەی زیاد: زیادەیەکە دەچێتە سەر کۆتایی پێ. عیللەی زیاد ئەمانەن:

ئەلف- تەسبیغ یان ئیسباغ (التسبیغ او الاسباغ). بە کەشیدەکرنی برگەی درێژی کۆتایی پێ لە سەبەبی سووکدا. واتە زیاد کردنی پیتێکی وەستاو بۆ کۆتایی سەبەبی سووکی کۆتایی پێ. ئەو پێیەی تەسبیغی بچێتە سەر پێی دەگوترێ موسەببەغ. تەسبیغ ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فعولن: فعولان.

مفاعیلن: مفاعیلان.

فاعلاتن: فاعلاتان.

مفاعلتن: مفاعلتان.

مستفع لن: مستفع لان.

ب- تەزییل یان ئیزالە (التـذیل او الاذالـة): بریتییـە لـە بـە کەشـیدە کردنـی برگەی درێـژی کۆتـایی پـێ لـە وەتـەددا. واتـە زیـاد کردنـی پیتێکـی وەسـتاو بـۆ وەتەدی کۆی کۆتایی پێ. ئەو پێیەی ئیزالەی بچێتە سەر پێی دەگوترێ موزال. ئیزالە ئەم پێیە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلن: فاعلان.

مستفعلن: مستفعلان.

متفاعلن: متفاعلان.

ج- تەرفیل: زیاد کردنی برگەیەکی درێـژە بـۆ کۆتـایی وەتـەدی کـۆی کۆتـایی پێ. واتە: زیاد کردنی سەبەبێکی سووکە بۆ کۆتـایی وەتـەدی کـۆی کۆتـایی پـێ. ئەو پێیەی تـەرفیلی بـچێتە سـەر پێـی دەگـوترێ مورەففـەل. تـەرفیل ئـەم پێیـە ناسەرەکییانەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلن: فاعلاتن.

مستفعلن: مستفعلاتن

متفاعلن: متفاعلاتن

جیاوازی زیحافو عیللە:

گرنگترین جیاوازیی نێوان زیحافو عیللە ئەمانە:

١- زیحاف تەنیا دەچێتە سەر سەبەب کەچی عیللە دەچێتە سەر سەبەبو وەتەد.

٢- زیحاف تەنیا کەم کردنەوەیە کەچی عیللە دەشێ کەم کردنەوە بێ یان زیاد کردن بێ.

٣- زیحاف دەچێتە سەر هەموو پێیەکانی دێرە شیعر کەچی عیللە تەنیا دەچێتە سەر عەرووزو زەرب.

٤- زیحاف لازم نییە واتە ئەگەر لە دێرێك هاتە سەر پێیەك مەرج نییە لە هەموو دێرەکان بێتە سەر هەمان پێ. شاعیر کەیفی خۆیەتی کەی بە کاری دێنێو کەی بە کاری ناهێنێ کەچی عیللە لازمە واتە کە شاعیر لە دێری یەکەم، لە عەرووز یان لەزەربدا بە کاری هێنا، دەبێ لە هەموو دێرەکانی هۆنراوەکەدا، ژمارەیان هەر چەندەی هەبێ، بە کاریان بێنێ. ئەمە لە زمانەکانی تری ناعەرەبی وەکوو فارسیو کوردی گۆڕاوە، دەشێ زیحافیش وەکوو عیللە بە کار بێ.

عیللەی زیحافانە (العلل الجاریە مجری الزحاف):

جگە لەو زیحافو عیللانەی لە سەرەوە باس کران، هەندێ گۆڕانی تر هەن پێیان دەگوترێ (عیللەی زیحافانە) چونکە لەبەر ئەوەی دەچنە سەر وەتەد عیللەن، زیحاف نین. زیحاف ناچێتە سەر وەتەدو لەبەر ئەوەی لازم نین زیحافن، چونکە عیللە لازمە. واتە لە گۆڕینی پێدا عیللەنو لە بەکار هاتنی ناو هۆنراوەدا

زیحافن. عیلله دەچێتە سەر کۆتایی پێ وەکوو لە سەرەوەدا بۆمان دەرکەوت، کەچی لە عیللەی زیحافانەدا، گۆڕانەکە دەچێتە سەر وەتەدی کۆی ناوەڕاستو سەرەتای پێ. ئەمەیش هەندێ لە عیللەی زیحافانە:

١- تەشعیس (التشعيث): لابردنی بڕگەی کورتی دووەمی پێیە لە (فاعلاتن)دا. واتە لابردنی پیتی دووەم یان سێیەم لە وەتەدی کۆی (فاعلاتن)دا. ئەو پێیەی تەشعیسی بچێتە سەر پێی دەگوترێ موشەعەعەس. تەشعیس ئەم پێیە ناسەرەکییەی خوارەوە دروست دەکا:

فاعلاتن: فاعاتن یان فالاتن دەگۆڕێ بۆ (مفعولن).

٢- خەرم (الخرم): لابردنی پیتی یەکەمی وەتەدی کۆی سەرەتای پێیە. ئەو پێیەی خەرمی بچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەخرەم. (لە عەرەبیدا تەنیا لە سەرەتای دێرە شیعر دێ). خەرم زۆر جۆرەو جۆرەکانی بە پێی جۆری پێیەکەو هاتنی زیحافی ترەوە لە پێیەکەدا دەگۆڕێ. جۆرەکانی خەرم ئەمانەن: سەلم (الثلم)، سەرم (الثرم)، خەرم (الخرم)، شەتر (الشتر)، خەرب (الخرب)، عەزب (العضب)، عەقس (العقص)، قەسم (القصم)و وەجەم (الوجم).

لەم جۆرانەی خەرمدا، خەرب لە هەموویان زیاتر لە کوردیدا بە کار هاتووە. ئەویش پێناسەکەی بەم جۆرەیە:

خەرب (الخرب): بریتییە لە خەرمو کەف. ئەو پێیەی خەربی بچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەخرەب.

مفاعیلن بە خەرب دەبێ بە (فاعیلُ)و دەگۆڕێ بۆ (مفعولُ).

چەند سەرنجێك لە بارەی زیحافـو عیللەو عیللەی زیحافانە:

١- ئەو زیحافـو عیللانەی بە زۆری لە کوردیدا هاتوون ئەمانەن:

خەبنو تەیو قەبزو کەفـو شەکلو حەزفـو قەسرو قەتعو صەلم (بە مانا کوردییەکەی)و وەقفـو کەشفـو هەر چوار زیحافی روباعی(هەتمو جەبو زەلەلو بەتر)و هەندێ گۆڕانی تریش کە ناوی تایبەتییان بۆ دانەنراوە وەکوو: ئەصلەم موسبەغو مەخبوون مەحزووفـو مەخبوون مەقسووری (فاعلاتن) کە یەك لە دوای دەبن بە (فع لان، فعلن، فعلان). هەروەها مەتوی مەکشووفـو مەتوی مەوقووفی (مفعولات) کە یەك لە دوای یەك دەبن بە (فاعلن، فاعلان).

٣ - لە کوردیدا، لە عیللەی زیحافانە بە زۆری خەربو لە زیحافی جووتدا، تەنیا شەکل هاتووە.

٤- لە عەرەبیدا، تەرفیل دەچێتە سەر (متفاعلن)، بەڵام لە کوردیدا، دەچێتە سەر (مستفعلن).

٥- ئەوەی لە عەرەبیدا، پێی دەگوترێ، (بەتر) کە بریتییە لە حەزفـو قەتع، لە فارسیو کوردیدا پێی دەگوترێ سەلم (الصلم). (بەتر): لە فارسیو کوردیدا، بریتییە لە کۆبوونەوەی خرمو جەب (لابردنی هەردوو سەبەبی سووکی مفاعیلن). دەبێ بە (فا)و دەگۆڕێ بۆ (فع). ئەمە زیاتر لە کێشی روباعی دێ.

٦- حەزەز، کە لابردنی وەتەدی کۆی کۆتایی پێیە، لە عەرەبیدا دەچێتە سەر (متفاعلن)، کەچی لە فارسیدا دەچێتە سەر (مستفعلن). (الرازی، المعجم، ل٦٣)

٧- هەتم‌و جەب‌و زەلەل لە عەرەبیدا نین. ئەم سییانە لەگەڵ بەتر بە مانا فارسییەکەی لە فارسی‌و کوردیدا بە زۆری لە کێشی روباعیدا بە کارهاتوون.

- هەتم: کۆبوونەوەی حەزف‌و قەسرە لە (مفاعیلن)دا. سەبەبی کۆتایی لادەبرێ‌و سەبەبی پێش ئەویش قەسر دەکرێ. دەبێ بە (مفاعْ)و دەگۆڕێ بۆ (فعولْ). ئەو پێیەی هەتمی بچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەهتەم.

- جەب: بریتییە لە لابردنی هەردوو سەبەبی (متفاعلن) دەمێنێ (علن)و دەبێ بە (مفا)و دەگۆڕێ بۆ (فعلْ). ئەو پێیەی جەبی بچێتە سەر پێی دەگوترێ مەجبووب

- زەلەل: کۆبوونەوە خەرم‌و هەتمە لە (مفاعیلن)، دەبێ بە (فاعْ). ئەو پێیەی زەلەلی بچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەزەل.

- بەتر: کۆبوونەوەی خەرم‌و جەبە لە (مفاعیلن)، دەبێ بە (فا)و دەگۆڕێ بۆ (فع). ئەو پێیەی بەتری بچێتە سەر پێی دەگوترێ ئەبتەر.

٨- فارس زیحاف‌و عیللەیان لێك جیا نەکردۆتەوە. هەموویان لە ژێر ناوی (زیحافات) باس کردووە‌و هەندێ زیحافیان بۆ زیاد کردووە. وەکوو: سەلخ‌و تەمس‌و جەدەع‌و نەحرو رەفع‌و هەتم‌و جەب‌و زەلەل‌و ...(الرازي، المعجم٦٢،ل٦٤، ل ١٢٢). کورد صەلم‌و هەتم‌و جوب‌و زەلەل‌و بەتری(بە مانا فارسییەکەی) بە کار هێناوە.

بازنەی پێیەکان:

بەر لەوەی بچینە سەر بازنەو کێشەکانو چۆنیەتی لە یەك وەرگرتنی کێشەکان لە ناو یەك بازنەدا روون بکەینەوە، وا چاکە بازنەی پێیەکان روون بکەینەوە.

هەموو پێیەکان چوار بازنەیان هەیە:

١- بازنەی فعولن: پێی (فعولنو فاعلن)ی تێدایە.

٢- بازنەی مفاعلتن: پێی (مفاعلتنو متفاعلنو فاعلاتُكَ)ی تێدایە.

٣- بازنەی مفاعیلن: پێی (مفاعیلنو مستفعلنو فاعلاتن)ی تێدایە.

٤- بازنەی فاع لاتن: پێی (فاع لاتنو مستفع لنو مفعولات)ی تێدایە.

ئێستایش بۆ روون کردنەوەی بازنەی پێیەکان:

<u>بازنەی یەکەم: بازنەی فعولن:</u>

(فعولن) دوو پایەیە. کەواتە دوو پێی تێدایە چونکە هەر پێیەك بە پایەیەك دەست پێ دەکا. دوو پایەکە بریتین لە: وەتەدی کۆو سەبەبی سووك.

(فعولن)بە وەتەدی کۆ دەست پێ دەکا. پایەی یەکەمی کە وەتەدی کۆیە (فعو) دەگوازینەوە بۆ دواوە. دەبێ بە (لن فعو). ئەمە لە سەبەبێکی سووكو وەتەدێکی کۆ پێك هاتووەو رەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (U_ _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم رەمزانە بریتییە لە (فاعلن). واتە بە گواستەوەی پایەیەی یەکەمی فعولن بۆ دواوە، پێی (فاعلن) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (فاعلن) دووبارە دەکەینەوە. (فاعلن) لە دوو پایە پێك هاتووە: سەبەبێکی سووكو وەتەدێکی کۆ. پایەی یەکەمی، کە سەبەبی سووکە،

دەبەینە دواوە دەبێ بە (علن فا). ئەمە لە وەتەدێکی کۆو سەبەبێکی سووک بێك هاتووەو رەمزی برگەکانی بەم جۆرەبە: (U_ _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم رەمزانە بریتییە لە (فعولن). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەکەمی (فاعلن) بۆ دواوە پێی (فعولن) دروست بوو کە پێی یەکەمە. واتە گەڕاینەوە سەرەتا. بەم جۆرە هەر پایەکان پاش‌و پێش بکەو (فعولن) دەبێ بە (فاعلن)و (فاعلن) دەبێتەوە بە (فعولن). هیچ پێی تر دروست نابێ. بەردەوام لە نێوان ئەم دووانەدا دەخولێتەوە.

بازنەی دووەم: بازنەی مفاعلتن:

(مفاعَلَتن) دوو پایەیە (وەتەدێکی کۆ (مفا) و فاسیلەیەکی بچووک (عَلَتُنْ)، یان سێ پایەیە (وەتەدێکی کۆ (مفا) و سەبەبێکی گران (عَلَ)و سەبەبێکی سووک (تن)...)ە. ئەگەر بە دوو پایە لێکی بدەینەوە بازنەکە دوو پێی تێدایەو ئەگەر بە سێ پایە لێکی بدەینەوە سێ پێی تێدایە. چونکە هەر پێیەك بە پایەیەك دەست پێ دەکا.

با بە سێ پایە وەری بگرین:

(مفاعلتن) بە وەتەدی کۆ دەست پێ دەکا. پایەی یەکەمی کە وەتەدی کۆیە (مفا) دەگوازینەوە بۆ دواوە. دەبێ بە (علتن مفا). ئەمە لە سەبەبێکی گران‌و سەبەبێکی سووك‌و وەتەدێکی کۆ پێك هاتووەو رەمزی برگەکانی بەم جۆرەیە: (UU _ _U). تەفعیلەی بەرامبەر بەم رەمزانە بریتییە لە (متفاعلن). واتە بە گواستەوەی پایەیەی یەکەمی (مفاعلتن) بۆ دواوە پێی (متفاعلن) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (متفاعلن) دووبارە دەکەینەوە. (متفاعلن) لە سێ پایە پێك هاتووە: سەبەبێکی گران‌و سەبەبێکی سووك‌و وەتەدێکی کۆ. پایەی

یەکەمی، کە سەبەبی گرانە، دەبەینە دواوە دەبێ بە (تـن مفاعـل). ئەمە لە سەبەبێکی سووکو وەتەدێکی کۆو سەبەبێکی گران پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (_UU _ U). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە لە (فاعلاتك). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەکەمی (متفاعلن) بۆ دواوە پێی (فاعلاتك) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (فاعلاتك) دووبارە دەکەینەوە. (فاعلاتك) لە سێ پایە پێك هاتووە: سەبەبێکی سووکو وەتەدێکی کۆو سەبەبێکی گران. پایەی یەکەمی کە سەبەبێکی سووکە (فـا) دەبەینە دواوە دەبێ بە (علاتـك فـا). ئەمە لە وەتەدێکی کۆو سەبەبێکی گرانو سەبەبێکی سووك پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (_UU U _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە لە (مفاعلتن). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەکەمی پێی (فاعلاتك) بۆ دواوە، پێی (مفاعلتن) دروست بوو کە پێی یەکەمی ئەم بازنەیەیە. بەم جۆرە هەر پایەکان پاشو پێش بکەو (مفاعلتن) دەبێ بە (متفاعلن)و (متفاعلن) دەبێ بە (فاعلاتك)و (فاعلاتك) دەبێتەوە بە مفاعلتن. هیچ پێی تر دروست نابێ. بەردەوام لە نێوان ئەم سییانەدا دەخولێتەوە.

بازنەی سێیەم: بازنەی مفاعیلن:

(مفاعیلن) سێ پایەیە. لە وەتەدێکی کۆ (مفا)و دو سەبەبی سووك (عی، لن) پێك هاتووە. (مفاعیلن) بە وەتەدی کۆ (مفا) دەست پێ دەکا. پایەی یەکەمی، کە وەتەدی کۆیە (مفا)، دەگوازینەوە بۆ دواوە. دەبێ بە (عیلن مفا). ئەمە لە دوو سەبەبی سووکو وەتەدێکی کۆ پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (_ _ U_). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە لە (مستفعلن). واتە بە گواستەوەی پایەی یەکەمی (مفاعلین) بۆ دواوە، پێی (مستفعلن) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (مستفعلن) دووبارە دەکەینەوە. (مستفعلن) لە سێ پایە پێك هاتووە: دوو سەبەبی سووك(مس، تف)و وەتەدێكی كۆ (علن). پایەی یەكەمی، كە سەبەبی سووكە (مس) دەبەینە دواوە دەبێ بە (تفعلن مس)). ئەمە لە سەبەبێكی سووكو وەتەدێكی كۆو سەبەبێكی سووك پێك هاتووەو رەمزی برگەكانی بەم جۆرەبە: (U__ _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم رەمزانە بریتییە لە (فاعلاتن). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەكەمی (مستفعلن) بۆ دواوە پێی (فاعلاتن) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (فاعلاتن) دووبارە دەكەینەوە. (فاعلاتن) لە سێ پایە پێك هاتووە: سەبەبێكی سووك (فا)و وەتەدێكی كۆ (علا)و سەبەبێكی سووك (تن). پایەی یەكەمی، كە سەبەبێكی سووكە، دەبەینە دواوە دەبێ بە (علاتن فا). ئەمە لە وەتەدێكی كۆو دوو سەبەبی سووك پێك هاتووەو رەمزی برگەكانی بەم جۆرەیە: (U_ _ _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم رەمزانە بریتییە لە (مفاعلین). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەكەمی پێی (فاعلاتن) بۆ دواوە، پێی (مفاعلین) دروست بوو كە پێی یەكەمی ئەم بازنەیەیە. بەم جۆرە هەر پایەكان پاشو پێش بكەو (مفاعلین) دەبێ بە (مستفعلن)و (مستفعلن) دەبێ بە (فاعلاتن)و (فاعلاتن) دەبێتەوە بە (مفاعلین). هیچ پێی تر دروست نابێ. بەردەوام لە نێوان ئەم سیيانەدا دەخولێتەوە.

<u>٣- بازنەی چوارەم: بازنەی فاع لاتن:</u>

(فاع لاتن) سێ پایەیە. لە وەتەدێكی بڵاو (فاع)و دو سەبەبی سووك (لا تن) پێك هاتووە. (فاع لاتن) بە وەتەدی بڵاو (فاع) دەست پێ دەكا. پایەی یەكەمی، كە وەتەدی بڵاوە (فاع)، دەگوازینەوە بۆ دواوە. دەبێ بە (لا تن فاع). ئەمە لە

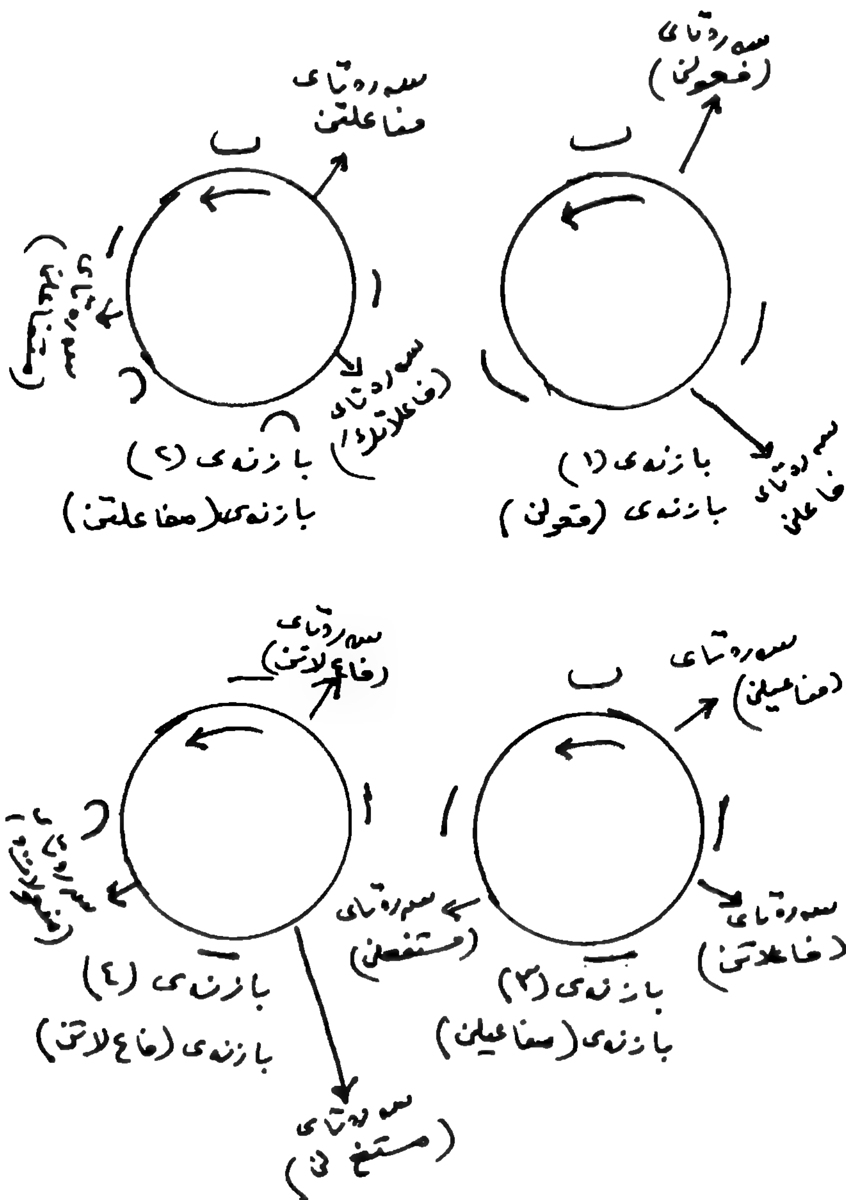
دوو سەبەبی سووکو وەتەدێکی بڵاو پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (_ _ _U). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە لە (مفعولاتُ). واتە بە گواستەوەی پایەی یەکەمی (فاعِ لاتن) بۆ دواوە، پێی (مفعولاتُ) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (مفعولاتُ) دووبارە دەکەینەوە. (مفعولاتُ) لە سێ پایە پێك هاتووە: دوو سەبەبی سووك(مف، عو)و وەتەدێکی بڵاو (لات). پایەی یەکەمی، کە سەبەبی سووکە (مف)، دەبەینە دواوە دەبێ بە (عو لاتُ مف)). ئەمە لە سەبەبێکی سووکو وەتەدێکی بڵاوو سەبەبێکی سووك پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەبە: __ U_). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە (مستفع لن). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەکەمی (مفعو لات) بۆ دواوە پێی (مستفع لن) دروست بوو.

هەمان شت لەگەڵ پێی (مستفع لن) دووبارە دەکەینەوە. (مستفع لن) لە سێ پایە پێك هاتووە: سەبەبێکی سووك (فا)و وەتەدێکی بڵاو (تفع)و سەبەبێکی سووك (لن). پایەی یەکەمی، کە سەبەبێکی سووکە، دەبەینە دواوە دەبێ بە (تفع لن مس). ئەمە لە وەتەدێکی بڵاوو دوو سەبەبی سووك پێك هاتووەو ڕەمزی بڕگەکانی بەم جۆرەیە: (_ U _ _). تەفعیلەی بەرامبەر بەم ڕەمزانە بریتییە لە (فاع لاتن). واتە بە گواستنەوەی پایەی یەکەمی پێی (مستفع لن) بۆ دواوە، پێی (فاع لاتن) دروست بوو کە پێی یەکەمی ئەم بازنەیەیە. بەم جۆرە هەر پایەکان پاشو پێش بکەو (فاع لاتن) دەبێ بە (مفعولاتُ)و (مفعولاتُ) دەبێ بە (مستفع لن)و (مستفع لن) دەبێتەوە بە (فاعِ لاتن). هیچ پێی تر دروست نابێ. بەردەوام لە نێوان ئەم سێیانەدا دەخولێتەوە.

لە لاپەڕەی دادێ سەیری وێنەی بازنەکانی پێیەکان بکە:

چوار بازنەکەی پێیەکان

بازنەو کێشە عەرووزییەکان

جۆری پێیەکانو شێوەی ریزبوونیان لە دێرە شیعردا دەبێ بە هۆی دروست بوونی کێشی جیا جیا. ئەگەر لە خوارەوە دەست پێ بکەین: بچووکترین شت دەنگە، چەند دەنگێك برگە دروست دەکەنو چەند برگەیەك پایە دروست دەکەنو چەند پایەیەك پێ دروست دەکەنو چەند پێیەك کێش دروست دەکەنو هەر کۆمەڵە کێشێکیش دەکەونە ناو بازنەیەك. پێیە سەرەکییەکان کێشی سەرەکی دروست دەکەنو پێیە ناسەرەکییەکان قالبە کێشەکان، واتە لقە کێشەکان، دروست دەکەن.

قالب (لق)ی کێش لە عەرەبیو کوردیدا:

کێشی سەرەکی واتە ئەوانەی وەکوو ناو بازنەی خۆیان بە کارهاتوون. لە کوردیو عەرەبیدا وەکوو یەك وان. بەڵام لە دروست کردنی قالب (لق)ە کێشدا جیان. جیاوازییەکانیان ئەمانەن:

١- هەرچەند زەرب بنچینەی کێشەو کێشی لە سەر رۆدەنرێ، لە عەرەبیدا، ناوی لقە کێشەکان بە عەرووزو ئینجا زەربەکان وەسف دەکرێ: بۆ نموونە دەڵێن: تەویل یەك عەروزو سێ زەربی هەیە. مەدید چوار عەروزو حەفت زەربی هەیەو بەسیت چوار عەرووزو حەفت زەربی هەیەو وافیر دوو عەرووزو سێ زەربی هەیەو کامیل سێ عەرووزو نۆ زەربی هەیەو ....لە هەرکێشێکدا، بە پێی کێشەکە زەربەکان دەچنەوە پاڵ عەرووزەکان بۆ نموونە .کێشی وافیر کە دوو عەرووزو سێ زەربی هەیە. عەرووزو زەربەکان بەم جۆرە هاتوون:

ئەلف – عەرووزی یەکەم: تەواوی مەقتووفە (فعولن)و زەربەکەیشی هەر تەواوی مەقتووفە (فعولن).

ب – عەرووزی دووەم: بەشکراوی دروستە (مفاعلتن)و دوو زەربی هەیە: یەکەم دروست وەك عەرووزەکەی (مفاعلتن). دووەم مەعسووب (مفاعیلن).

کەچی لە کوردیدا، زەربەکە دەکرێتە بنچینەو هەر لقە کێشێك چەند عەرووزێکی هەیە. بۆ نموونە: کێشی هەزەجی تەواو دوو عەرووزی هەیەو کێشی رەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف چوار عەرووزی هەیە. عەرووزی لقە کێشەکانی کوردی لە نێوان دووو چواردان.

٢– لە عەرەبیدا، تەنیا بە هوی عیللەوە کە تەنیا دەچێتە سەر عەرووزو زەرب لقە کێشی جیاجیا دروست دەبێ، واتە لقە کێشەکان تەنیا بە عەرووزو زەرب لە یەك جیا دەکرێنەوە، کەچی لە کوردیدا، زیحافو عیللە هەردووکیانو بە گۆڕانی عەروزو زەرب یان پێیەکانی تریش لقە کێش دروست دەکەن. واتە زیحافیش هەندێ جار دەوری عیللە دەگێڕێ. هەر بۆیەشە فارسەکان هەموو گۆڕانەکانیان لە ژێر یەك ناو کۆکردۆتەوە : زیحافو باسی عیللەیان نەکردووە.

هەر کێشێکی سەرەکی تەنیا یەك جۆرە پێ، یان دوو جۆرە پێی جیاوازی تێدایە. هەر دێرێك لە شەش پێ (٣ +٣) یان لە هەشت پێ (٤ + ٤) دروست دەبێ. کێشەکانیش هەر کۆمەڵ کۆمەڵ لەناو یەك بازنەدانو بە پاشو پێش کردنی پایەکانیان لە ناو بازنەکەدا دەخولێنەوەو لێك وردەگیرێن. مەرج نییە ژمارەی کێشەکانی هەموو بازنەکان بە قەدەر یەك بێ. بازنە هەیە تەنیا دوو کێشی تێدایە (وەکو بازنەی پێنجەم)و بازنە هەیە نۆ کێشی تێدایە (وەکوو بازنەی چوارەم). کێشەکانی ناو هەر بازنەیەك لە هەندێ خەسیەتدا وەکوو یەك وان.

ئەمــەیش بازنــەو کێـشەکانو پێیــەکانیان لەگــەڵ هەنــدێ روون کردنــەوەی پێویست:

<u>بازنەی یەکەم (المختلف – جیاوان):</u>

بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە پێی کێشەکانی جیـاوازن لـە بـچووکی (فعـولن، فاعلن)و گەورەییدا (مفاعیلن، مستفعلن، فاعلاتن).

١- کێشی تەویل (الطویل):

فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن

٢- کێشی مەدید (المدید):

فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن متفاعلن فاعلن فاعلاتن فاعلن

٣- کێشی موستەتیل (المستطیل):

مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

٤- کێشی بەسیت (البسیط):

مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن

٥- کێشی مومتەد (الممتد):

فاعلن فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن فاعلاتن

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

سەرنج:

سەرنجی گشتی:

١- کێشی تەویل(درێژ) بۆیە پێی دەگوترێ تەویل چونکە هەمیشە بە تەواوی دێ. بەشکراو (مەجزوء)و کەرتکراو (مەشتوور)و شەکەت (منهوك)ی نییە، یان بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە ژمارەی پیتەکانی دێڕێکی دەگاتە ٤٨ پیت. لە هیچ کێشێکی تردا ئەوەندە پیتە لە یەك دێڕدا نایە.

کێشی مەدید(کشاو) بۆیە پێی دەگوترێ مەدید چونکە پێیە حەفتییەکانی بە سەر پێیە پێنجیەکانیدا دەکشێن‌و پییە پێنجییەکانی بە سەر پێیە حەفتییەکانیدا دەکشێن. دەشلێن بۆیە پێی دەگوترێ مەدید چونکە لە هەر پێیەکی حەفتیدا، دوو سەبەبی سووك کشاون، هەروەها دەلێن بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە وەتەدی کۆی لە ناوەڕاستی پێیە حەفتییەکان دەکشێ.

کێشی بەسیت (بلاو) بۆیە پێی دەگوترێ بەسیت چونکە سەبەبەکانی (واتە برگە درێژەکانی) لە سەرەتای پێیە حەفتییەکاندا بلاو بوونەتەوە، یان بە دوای یەکدا هاتوون. یان دەلێن بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە لە کاتی (خەبن) بووندا ، سێ پیتی بزواوی بە دوای یەکدا دێ.

٢- ئەم بازنەیە پێنج کێشی تێدایە. سیانیان (تەویل‌و مەدیدو بەسیت) بە کار هاتوون‌و دوانیان(موستەتیل‌و مومتەد) پشت گوێ خراون.

٣- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە هەشت پێ پێك هاتووە (٤ + ٤).

٤- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە دوو پێی جیاواز پێك هاتووە. پێیەکی بچووك (فعولن، فاعلن)و پێیەکی گەورە (مفاعیلن، مستفعلن، فاعلاتن). ئەم دوو جۆرە پێیە لە هەموو کێشەکاندا، بە نۆرە یەك لە دوای دووبارە دەبنەوە. ئەم جۆرە کێشە پێی دەگوترێ (کێشی دەوری).

سەرنجی تایبەت بە کوردی:

١-ئەو دوو کێشەی لە عەرەبیدا پشت گوێ خراون (موستەتیلو مومتەد) لە کوردیشدا نەهاتوون.

٢-کێشی تەویل لە کوردیدا زۆر بە دەگمەن بە کار هاتووە. ئەوەی تا ئێستا زانرابێ تەنیا نالی یەك شیعری بەو کێشە نووسیوە (دەروونی لیداریششارەزووری وە بەردیهی...). ئەم شیعرە تێکەڵاوییەکی سەیرە لە کوردیو عەرەبی. داڕشتنو ڕێزمانەکەی عەرەبییەو وشەی کوردی بۆ بە کار هاتووە بۆیە من پێم وایە ئەم شیعرە دەچێتە خانەی شیعری عەرەبییەوە. مەلا عەبدولکەریمی مودورپیسیش لە کتێبی (بەدیعو عەرووزی نامی، ١٠٤)دا هۆنراوەیەکی درێژی بۆ نموونەی کێشی تەویل نووسیوە.

٣-کێشی مەدیدیش زۆر بە بە دەگمەن لە کوردیدا بە کار هاتووە. تەنیا نالبەند شیعرێکی درێژی بەم کێشە نووسیوەو لوتفیش شیعرێکی کورتی هەیە دەشێ بیبەینەوە سەر ئەم کێشە.

٤-کێشی بەسیت تا رادەیەك لە کوردیدا بە کار هاتووە. نزیکەی (٠٤٣ ٪)ی شعری کلاسیکی پێ نووسراوە. حەفت قالب(لق)ی بەسیت لە کوردیدا بە کار

هاتووە . شاعیرانی وەکوو وەفاییو نالیو نالبەندو ناریو مفتی پێنجوینیو مەحویو عەونیو سەفوەتو سالمو دەشتیو جزیریو مەلا تاهیری بەحرکەییو پەرتۆیی هەکاریو مەلای باتەییو ئەسیریو ئەحمەدی کۆر بە کاریان هێناوە. قەسیدەی بوردە، کە لە سەر کێشی بەسیتە، مەلا حوسێنی فانی و مەلا مستەفا سەفوەتو مەلا تاهیری بەحرکەیی بە هەمان کێشی بەسیت کردوویانە بە کوردی.

بازنەی دووەم (المؤتلف – تەبا):

بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە پێی کێشەکان لە رووی گەورەو بچووکییەوە رێکو تەبان. هەموویان پێی حەوتین (مفاعلتن، متفاعلن):

١– کێشی وافیر (الوافر – فرە):

مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن   مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن

٢–کێشی کامیل (الکامل– تەواو)

متفاعلن متفاعلن متفاعلن   متفاعلن متفاعلن متفاعلن

٣– کێشی موتەوەففیر (المتوفر):

فاعلاتك فاعلاتك فاعلاتك   فاعلاتك فاعلاتك فاعلاتك

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

سەرنج:

سەرنجی گشتی:

کێشی وافیر (فرە) بۆیە پێی دەگوترێ وافیر چونکە وەتەدی پێیەکانی فرەن واتە زۆرن،، یان دەڵێن لە بەر ئەوەی حەرەکەکانی فرەن. پێیەکانی هیچ کێشێکی تر ئەوەندە حەرەکەیان نییە تەنیا کامیل نەبێ.

کێشی کامیل بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە زۆرترین حەرەکەی تێدایە. دێری ٣٠ حەرەکەی تێدایە. راستی کێشی وافیریش ٣٠ حەرەکەی تێدایە بەڵام وافیر هەمیشە بە مەقتووفی بە کار هاتووە.

١- ئەم بازنەیە سێ کێشی تێدایە. دووانیان بە کار هاتوون: (وافیرو کامیل)و یەکێکیان (موتەوەففیر) بە کار نەهاتووە، پشت گوێ خراوە. ئەم بازنەیە سێ کێشی تێدایە چونکە هەر یەکە لە پێیەکانیان دوو سەبەبو وەتەدێکی تێدایە. ئەگەر دوو سەبەبەکە بە فاسیلەی بچووک دابنێین، هەر پێیەك دەبێ بە دوو پایەو ئەو حەلە ئەم بازنەیە تەنیا دوو کێشی تێدا دەبێ (وافیر)و (کامیل). کێشە پشت گوێ خراوەکەی (مەتەوەففیر) دەر ناکەوێ.

٢- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە شەش پێیە (٣ +٣).

٣- هەموو کێشەکانی ئەم بازنەیە لە دووبارەبوونەوەی یەك جۆرە پێ پێك هاتوون.(وافیر مفاعلتن، کامیل متفاعلن، موتەووەفیر فاعلاتك) ئەم جۆرە کێشە پێی دەگوترێ (کێشی ساف).

سەرنجی تایبەت بە کوردی:

١- کێشی وافیر لە کوردیدا بە پێی (مفاعلتن) نەکەوتۆتە بەر چاو. بەڵام مامۆستا مەلا عەبدولکەریم کێشی هەزەجی شەشی مەحزووف بە پێی عیللەو زیحافو بۆچوونی عەرەبی دەباتەوە سەر کێشی (وافیر).

٢- کێشی کامیل لە کوردیدا زۆر کەم بە کار هاتووە. هەمووی چوار پێنج شیعری پێ نووسراوە. (نالیو نالبەندو لوتفیو جزیریو بێخودو ئەحمەد موختار) یەکەو شیعریان پێ نووسیوە

بازنەی سێیەم (المجتلب - هاوردە):

بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە هەموو پێی کێشەکانی ئەم بازنەیە لە بازنەی یەکەمەوە هاتوون. (مفاعیلن) لە کێشی تەویلو (فاعلاتن) لە کێشی مەدیدو (مستفعلن) لە کێشی بەسیت.

١- کێشی هەزەج (الهزج - لەرە):

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

٢- کێشی رەجەز (الرجز - شلەژان):

مستفعلن مستفعلن مستفعلن   فعلن مستفعلن مستفعلن

٣-کێشی رەمەل (الرمل - پەلە):

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

سەرنج:

سەرنجی گشتی:

١- کیشێ هەزەج بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە لە لەرانەوەی دەنگ دەکا، واتە لە لەرانەوەو زایەلەی دەنگ دەچێ چونکە دوو سەبەبی سووکی لە دوای یەکتری لە دوای پایەی یەکەم هەیە کە وەتەدە ئەمەیش یارمەتی درێژبوونەوەی دەنگ دەدا، یان دەڵێن ئەمە لەرینەوەی گۆرانی تێدایەو هەزەجیش جۆرە گۆرانییەکە، بۆیە وای پێ دەگوترێ .

کێشی رەجەز بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە شلەژاوەو ئەمەیش لەو وشترەوە وەرگیراوە کە رانەکانی دەشلەژێن. یان بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بۆی هەیە هەر پێیەکو دوو پیتی لێ لابدرێ. زۆر تووشی زیحافو عیللەو کەرت کردن(شەتر)و شەکەتیی (نهك)و کورت کردنەوە(جزء) دەبێو ئەمە لە هەموو کێشەکان زیاتر لە گۆڕاندایەو لەسەر حاڵەتێك سەقام ناگرێ.. یان دەڵێن لەبەر لێك نزیکی پێیەکانیو کەمی پیتەکانی وای پێ دەگوترێ. یان دەڵێن ئەم کێشە لە عەرەبیدا، بە زۆری بە مەشتووری واتە بە سێ پێیی هاتووەو بەمەوە لەو وشترەکە دەکا کە پێیەکی بەسرابێو بە سێ پێ مابێتەوە.

کێشی رەمەل بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە خێرا لە دەم دێتە دەرەوەو بە هۆی بە دوای یەکدا هاتنی پێی (فاعلاتن). رەمەل لە زماندا یانی پەلە کردن لە رۆیشتندا. رەمەلی تەواف باوە.

٢- ئەم بازنەیە سێ کێشی تێدایە. هەرسێکیان بە کار هاتوون. هیچ کێشی پشت گوێ خراوی تێدا نییە.

٣- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە شەش پێ پێك هاتووە (٣ +٣).

٤- هەر یەکە لە کێشەکان لە دووبارە بوونەوەی یەك جۆرە پێ پێك هاتووە (هەزەج مفاعیلن، رەجەز مستفعلن، رەمەل فاعلاتن). ئەم جۆر کێشە پێی دەگوترێ (کێشی ساف).

سەرنجی تایبەت بە کوردی:

١- هەر سێ کێشی ئەم بازنەیە لە کوردیدا بە کار هاتوون.

٢- کێشی هەزەج بە پلە یەك لە شیعری کلاسیکی کوردیدا بە کار هاتووە. ٢١ قالب(لق)ی هەزەج لە کوردیدا بە کار هاتووە. ئەم کێشە بە هەموو لقەکانییەوە نزیکەی(٤٨٪)ی شیعری کوردی پێ نووسراوە.

٣- کێشی رەمەل لە کوردیدا بە پلەی دووەم دێ لە دوای هەزەج. رەمەلیش ٢١ قالب (لق)ی جیاجیای لە کوردیدا بە کار هاتووە. ئەم کێشە بە هەموو لقەکانییەوە نزیکەی (٣٩٪) شیعری کلاسیکی کوردی پێ نووسراوە.

٤- هەموو شاعیرانی کلاسیکی کوردی ئەم دوو کێشەیان بە کار هێناوە کە لە هەموو کێشەکان باوترنو بە هەردووکیان نزیکەی (٨٧٪)ی شیعری کوردیان پێ نووسراوە.

٥- کێشی رەجەز لە کوردیدا دوای هەزەجو رەمەلو موزاریع بە پلەی چوارەم دێ. ١٥ قالب (لق)ی رەجەز لە کوردیدا بە کار هاتووە. نزیکەی (٢،٤٪) شیعری کوردی پێ نووسراوە. ئەحمەدی کۆرو ئەسیریو باتەییو جزیریو پەرتۆیی هەکارییو نالیو وەفاییو پیرەمێردو بەختیار زێوەرو نالبەندو... شیعریان پێ

نووسیوە. ئەوەی تێبینی دەکرێ ڕێژەی بە کارهێنانی کێشی ڕجەز لای شاعیرانی کرمانجی سەروو زیاترە تا لای شاعیرانی کرمانجی ناوەڕاست.

بازنەی چوارەم (المشتبە – لێ تێکچوون):

بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە ئیشتیباه هەیە لە نێوان (مستفعلن)ی بە وەتەدی کۆو (مستفع لن)ی بە وەتەدی بڵاو. هەروەها لە نێوان (فاعلاتن)ی بە وەتەدی کۆو (فاع لاتن)ی بە وەتەدی بڵاو. ئەو پێیانەی وەتەدیان جیایە هەر یەکە تایبەتە بە کێشەکانی خۆیەوە کە بە پێی پاش و پێش کردنی پایەکان لە یەک وەردەگیرێن.

١– کێشی سەریع (السریع– خێرا):

مستفعلن مستفعلن مفعولات مستفعلن مستفعلن مفعولات

٢– کێشی موتتەئید (المتئد). پێیشی دەگوترێ (غەریب):

فاعلاتن فاعلاتن مستفع لن   فاعلاتن فاعلاتن مستفع لن

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

٣– کێشی مونسەرید (المنسرد). (پێیشی دەگوترێ (قەریب):

مفاعیلن مفاعیلن فاع لاتن   مفاعیلن مفاعیلن فاع لاتن

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

٤– کێشی مونسەریح (المنسرح – ئاسان):

مستفعلن مفعولات مستفعلن   مستفعلن مفعولات مستفعلن

٥- کێشی خەفیف (الخفیف - سووک):

فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن   فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن

٦- کێشی موزاریع (المضارع - پێچوو):

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن   مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن

٧- کێشی موقتەزەب (المقتضب - بڕان):

مفعولات مستفعلن مستفعلن   مفعولات مستفعلن مستفعلن

٨- کیشی موجتەس (المجتث - دەرکشاو):

مستفع لن فاعلاتن فاعلاتن   مستفع لن فاعلاتن فاعلاتن

٩- کێشی موتەڕڕەد (المطرد). (پێیشی دەگوترێ (موشاکیل)

فاع لاتن مفاعیلن مفاعیلن   فاع لاتن مفاعیلن مفاعیلن

ئەم کێشە پشت گوێ خراوە.

سەرنج:

سەرنجی گشتی:

١- کێشی سەریع بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە دەربڕینی خێرایەو لە ناو بازنەی خۆیدا، لە هەر سێ پێ حەفت سەبەبی تێدایە.وەکوو دەشزانین سەبەب لە وەتەد خێراترە لە دەربڕیندا.

کێشی مەنسەریح بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە ئاسانە واتە لە سەر زمان سووکە.

کێشی خەفیف بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە لە هەموو حەفتییەکان سووکترە چونکە سێ سەبەبی سووکی بە دوای یەکدا دێن‌و سەبەبیش لە وەتەد سووکترە.

کێشی موزاریع بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بە کیشی خەفیف دەچێ کە پێیەکی وەتەدی کۆیەو پێیەکەی تری وەتەدی بڵاوە، یان دەڵێن بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە لە بارەی پێ‌و پێشکەوتنی سەبەب لە وەتەد بە کێشی هەزەج دەچێ، یان لەبەر ئەوەی بە کێشی مونسەریح دەچێ کە وەتەدی بڵاوی لە پێی دووەمدایە. یان بۆیە وای پی دەگوترێ چونکە لە حاڵەتی قەبزدا لە کێشی موجتەس دەکا.

کێشی مەقتەزەب بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بە لابردنی پێی یەکەم لە کێشی مونسەریح براوە

کێشی موجتەس بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بە لابردنی پێی یەکەمی لە کێشی خەفیف دەرکشاوە.

٢- ئەم بازنەیە نۆ کێشی تێدایە. شەشیان بە کارهاتوون‌و سیانیان پشت گوێ خراون.

٣ - هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە شەش پێ پێك هاتووە (٣ +٣).

٤- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە دوو پێی جیاواز پێك هاتووە. پێیەکیان دوو جار هاتووەو پێیەکەی تر یەك جار. ئەم جۆرە کێشە پێی دەگوترێ کێشی تێکەڵاو. وەتەدی بڵاو لە سێ پێ (مفعولات، مستفع لن، فاع لاتن) هاتووە. هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە دوو وەتەدی بڵاوی تێدایە. هەر یە لە لەتێك.

٥- تەنیا لە کێشەکانی ئەم بازنەیەدا وەتەدی بڵاو دەردەکەوێ.

سەرنجی تایبەت بە کوردی:

١- ئەو سێ کێشەی لەم بازنەیەدا پشت گوێ خراون لە کوردیشدا نین.

٢- کێشی سەریع بە پلەی نۆیەم دێ لە کوردیدا. سەریع لە کوردیدا دوو قالب(لق)ی بە کار هاتووە. نزیکەی (٣،٠٪)ی شیعری کوردی بەم کێشە نووسراوە. ئەسیری و جزیری و دەشتی و دڵزارو زێوەرو شێخ نووری و سابیری و فانی و کانی و وەفایی شیعریان پێ نووسیوە.

٣- کێشی مونسەریح لە کوردیدا بە دەگمەن شیعری پێ نووسراوە.

٤- کێشی خەفیف بە پلە پێنج هاتووە لە کوردیدا. پێنج قالب (لق)ی لێ بە کار هاتووە. نزیکەی (١٪) شیعری کوردی پێ نووسراوە. ئەسیری و ئاورەحمان بەگی بابان و بەختیار زێوەرو بێخودو پەرتۆیی هەکاری و تاهیر فوئادو جزیری و حاجی قادرو حەریق و حەقیقی و خادیم و رەمزی و زێوەرو سالم و سەفوەت و شێخ نووری و شێخ رەزاو قانیع و گۆران و مەلای گەورەو هێدی و... شیعریان پێ نووسیوە.

٥- موزاریع لە کوردیدا بە پلە سێ هاتووە دوای هەزەج و رەمەل. موزاریع لە کوردیدا شەش قالب (لق)ی لێ بە کار هاتووە. نزیکەی (٦٪)ی شیعری کوردی پێ نووسراوە. ئەحمەد موختار بەگ و ئەدەب و ئەسعەد مەحوی و ئەسیری و ئەورەحمان بەگی بابان و بەختیار زێوەرو جزیری و حاجی قادری کۆیی و حەریق و بێخودو پەرتۆیی هەکاری و پیرەمێردو تاهیر بەگی جاف و تاهیر فوئادو حەقیقی و حەمدی و خادیم و دەشتی و رەمزی و سالم و سەفوەت و شاکەلی و شاهۆو شێخ

نووریو شێخ ڕەزاو سابیریو فانیوقانیعو کۆکەییو کوردیو کەمالیو گۆرانو مەحویو ناریو نالیو ویسالیو... شیعریان پێ نووسیوە.

٦- کێشی موقتەزەب لە کوردیدا نەکەوتۆتە بەر چاو.

٧- کێشی موجتەس لە کوردیدا بە پلە شەش هاتووە. لە کوردیدا پێنج قالب (لق)ی موجتەس بە کار هاتووە. نزیکەی (٣،. ٪) شیعری کوردی بەم کێشە نووسراوە. ئەسیریو ئەورەحمان بەگو ئەدەبو بەختیار زێوەرو بێخودو حاجیو حەریقو خادیمو ڕەمزیو زێوەرو سەفوەتو شێخ نووریو شێخ ڕەزاو سابیریو گۆرانو مەحویو نالیو وەفاییو... شیعریان بەم کێشە نووسیوە.

تێبینی: کێشی موجتەس لە شیعری زاری کرمانجی سەروودا ناکەوێتە بەر چاو.

بازنەی پێنجەم (المتفق - ڕێك).

بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە پێی کێشەکانی ڕێکن واتە هەموویان پێی بچووکن (پێی پێنجی).

١- کێشی موتەقارەب (المتقارب- نزیك)

فعولن فعولن فعولن فعولن   فعولن فعولن فعولن فعولن

٢- کێشی موتارەك (المتدارك) پێشی دەگوترێ موحدەس یان خەبەب یان دق الناقوس.

فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن   فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

سەرنج:

سەرنجی گشتی:

١- کێشی (موتەقارەب) بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە وەتەدو سەبەبەکانی لە یەك نزیکن، یان لەبەر ئەوەی پێیەکانی لە یەك نزیکن واتە بە یەك دەچن.

کێشی موتەداەك بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە گوایە ئەخفەش لە خەلیلی هەڵرتۆتەوە. واتە بەسەر خەلیلدا تێپەڕیوەو ئەخفەش دۆزیویەتەوە. یەکێ سەرەتاکانی بەرنامەی عەرووزو فەرهەنگی خەلیل بزانێ، دەزانێ شتی وا راست نییە.

٢- ئەم بازنەیە دوو کێشی تێدایەو هەردووکیان بە کار هاتوون.

٣- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە هەشت پێ پێك هاتووە (٤ +٤)

٤- هەر یەکە لە کێشەکانی ئەم بازنەیە لە دووبارە بوونەوەی یەك جۆرە پێ پێك هاتووە. ئەم جۆرە کێشە پێی دەگوترێ کێشی ساف.

سەرنجی تایبەت بە کوردی:

١- کێشی موتەقارەب لە کوردیدا، بە پلە حەفت هاتووە. چوار قالب (لق)ی موتەقارەب لە کوردیدا هەیە. نزیکەی (١٪)ی شیعری کوردی پێ نووسراوە. ئەسیریو ئەدەبو بەختیار زێوەرو پیرەمێردو حاجیو حەمدیو خادیمو دەشتیو دڵزارو سەفوەتو شاهۆو سابیریو سافیو فانیو قانیعو کەمالیو گۆرانو نالبەندو وەفاییو... شیعریان پێ نووسیوە.

٢- کێشی موتەدارەك لە کوردیدا بە دەگمەن دەکەوێتە بەر چاو.

پۆلێن کردنی کێشەکان:

ئەو کێشانەی لە ناو ئەو بازنانەدا هاتوون بە سێ جۆر پۆلێن دەکرێن:

١- پۆلێن کردنی کێشەکان بە پێی بە کار هاتنیانەوە:

ئەلف - کێشی بەکار هاتوو وەکوو تەویلو بەسیتو مەدیدو وافیرو کامیلو هەزەجو رەجەزو رەمەلو سەریعو مەنسەریحو خەفیفو موزاریعو موقتەزەبو موجتەسو موتەقارەبو موتەدارەك.

ب - کێشی پشت گوێ خراو وەکوو موستەتیلو مومتەددو موتەوەففیرو موتتەئید(غەریب)و مونسەرید(قەریب)و موشاکیل(موتوڕڕەد).

٢- پۆلێن کردنی کێشەکان بە پێی جۆری پێیەکانەوە:

ئەلف - کێشی ساف: ئەو کێشانەن کە لە دووبارەبوونەوەی یەك پێ دروست دەبن وەکوو کێشەکانی بازنەی دووەمو بازنەی سێیەمو بازنەی پێنجەم: (وافیر: مفاعلتن، کامیل: متفاعلن، هەزەج: مفاعیلن، رەجەز: مستفعلن، رەمەل: فاعلاتن، موتەقارەب: فعولن، موتەدارەك: فاعلن).

ب - کێشی دەوری: ئەو کێشانەن کە لە دوو پێی جیاواز پێك هاتوونو پێیەکان بە نۆرە یەك لە دوای یەك دووبارە دەبنەوە وەکوو کێشەکانی بازنەی یەکەم.

ج - کێشی تێکەڵاو: ئەو کێشانەن کە لە دوو پێی جیاواز دروست دەبن. پێیەکیان یەك جار دێ لە نیوە دێرێداو پێیەکەی تر دوو جار، وەکوو پێیەکانی بازنەی چوارەم.

٣- پۆلێن کردنی کێشەکان بە پێی ژمارەی پێیەکان:

ئەلف – کێشی هەشت پێی وەکوو کێشەکانی بازنەی یەکەمو بازنەی پێنجەم. (تەویلو بەسیتو مەدیدو موتەقارەبو موتەدارەك)

ب – کێشی شەش پێی وەکوو کێشەکانی بازنەی دووەمو سێیەمو چوارەم (وافیرو کامیلو هەزەجو رەجەزو رەمەلو سەریعو مەنسەریحو خەفیفو موزاریعو موقتەزەبو موجتەس).

شی کرنەوەی بازنەی عەرووزیی

تەنیا یەك بازنە (بازنەی سێیەم) وەردەگرینو چونیەتی لە یەك وەرگرتنی کێشەکان روون دەکەینەوە. بۆ وەرگرتنی کێشێك لە کێشێکی تر، ئەم هەنگاوانە پەیرەو دەکەین:

١- دەتوانین یەکەم جار هەر کێشێك وەر بگرین بەلام وا چاکە بەهێزترین کێش وەربگرین وەك لە ناو بازنەکەدا هاتووە. لێرەدا کێشی هەزەج وەردەگرینو پێیەکانی دەنووسینەوە:

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

٢- یەکەم پایە(روکن)ی پێی یەکەم دەگوازینەوە بۆ کۆتایی پێی هەرە دواوە:

X

مفا/عیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن/مفا

واتە دەبێ بە:

عیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفا

٣- ئێستا لە پێی دووەمەوە پایە(روکن)ی یەکەمی هەموو پێیەکان دەدەینە پێی پێشەوەی خۆیان. بەم جۆرە:

عیلن مفا/ عیلن مفا/ عیلن مفا/ عیلن مفا/عیلن مفا/عیلن مفا

٤- ئێستا نیشانەی برگە بۆ پێیە نوێیەکان دەنووسین:

عیلن مفا/ عیلن مفا/ عیلن مفا// عیلن مفا/عیلن مفا/عیلن مفا

U-- /-- -- U-- /-- -- U -- // -- -- U-- /-- -- U-- /-- -- -- --

—U

٥- ئەم نیشانانە دەکەینەوە بە پێی تازە بە گوێرەی ریزبوونی برگەی کورتو درێژ. لێرەدا هەموویان بەرامبەر (مستفعلن-- -- U—)دەوستن. کەواتە پێیە نوێکان بەم جۆرەیان لێ دێ:

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

شەش جار (مستفعلن). ئەمەیش کێشی رەجەزە. واتە کێشی رەجەزمان لە کێشی هەزەج وەرگرت.

بۆ وەرگرتنی کێشێکی تر لە رەجەز هەمان هەنگاوەکانی پێشوو پەیرەو دەکەین:

١- کێشی رەجەز وەردەگرینو پێیەکانی دەنووسیتەوە:

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

٢- پایە(روکن)ی یەکەمی پێی یەکەم دەگوازینەوە بۆ کۆتایی پێی هەرە دواوە:

X

مس/تفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن/مس

واتە دەبێ بە

تفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مس

٣- ئێستا لە پێی دووەمەوە، پایە(روکن)ی یەکەمی هەموو پێیەکان دەدەینە پێی پێشەوەی خۆیان. بەم جۆرە:

تفعلن مس/تفعلن مس/تفعلن مس// تفعلن مس/تفعلن مس/تفعلن مس

٤- ئێستا نیشانەی برگە بۆ پێیە نوێیەکان دەنووسین:

تفعلن مس/تفعلن مس/تفعلن مس// تفعلن مس/تفعلن مس/تفعلن مس

U -- -- /-- U -- -- /-- U -- -- // -- U -- -- /-- U -- -- /-- U --
-- --

٥- ئەم نیشانانە دەکەینەوە بە پێی تازە بە گوێرەی ریزبوونی برگەی کورتودرێژ. لێرەدا هەموویان بەرامبەر (فاعلاتن – U -- --) دەوستن. کەواتە پێیە نوێکان بەم جۆرەیان لێ دێ:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

شەش جار (فاعلاتن). ئەمەیش کێشی رەمەلە. واتە کێشی رەمەلمان لە کێشی رەجەز وەرگرت.

بۆ وەرگرتنی کێشێکی تر لە رەمەل هەمان هەنگاوەکانی پێشوو پەیرەو دەکەین

١- کێشی رەمەل وەردەگرین‌و پێیەکانی دەنووسیتەوە:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

٢- پایە(روکن)ی یەکەمی پێی یەکەم دەگوازینەوە بۆ کۆتایی پێی هەرە دواوە:

X

فا/علاتن فاعلاتن فاعلاتن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن/ فا

واتە دەبێ بە:

علاتن فاعلاتن فاعلاتن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فا

٣- ئێستا لە پێی دووەمەوە، پایە(روکن)ی یەکەمی هەموو پێیەکان دەدەینە پێی پێشەوەی خۆیان. بەم جۆرە:

علاتن فا/علاتن فا/علاتن فا//   علاتن فا/علاتن فا/علاتن/فا

٤- ئێستا نیشانەی برگە بۆ پێیە نوێیەکان دەنووسین:

علاتن فا/ علاتن فا / علاتن فا //   علاتن فا/ علاتن فا /علاتن/فا

U / -- -- --U / -- -- --U // -- -- --U / -- -- --U / -- -- --U-- -- -- --

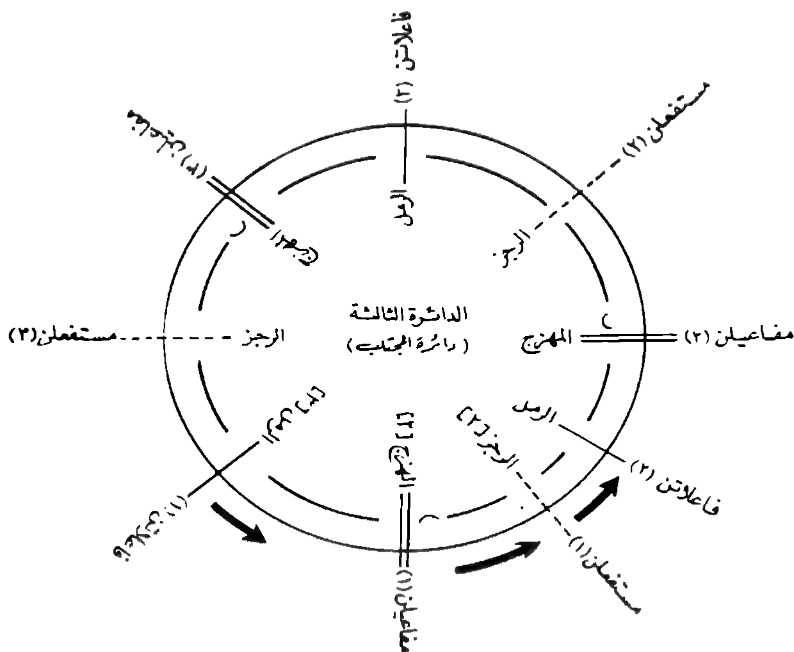
٥- ئەم نیشانانە دەکەینەوە بە پێی تازە بە گوێرەی ریزبوونی برگەی کورت و درێژ. لێرەدا هەموویان بەرامبەر(مفاعیلن U-- -- --) دەوستن. کەواتە پێیە نوێکان بەم جۆرەیان لێ دێ:

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شەش جار (مفاعیلن). ئەمەیش کێشی هەزەجە. واتە کێشی هەزەجمان لە کێشی رەمەل وەرگرت. یانی گەڕاینەوە سەر کێشی یەکەم.

ئەگەر بەم جۆرە بەردەوام بین، لە ناو ئەو بازنەیەدا دەخولێینەوە. لە هەزەجەوە بۆ رەجەز. لە رەجەزەوە بۆ رەمەل. لە رەمەلەوە دووبارە بۆ هەزەج. دیسان هەمان شت دووبارە دەبێتەوە. لەو سێ کێشە (هەزەج، رەجەز، رەمەل) زیاتر دەرناچێ.

ئەمەش بازنەکە بە وێنە

- کەوانە گەورەکانی ناوەوە سەرەتای کێشەکانن
- کەوانە بچووکەکانی دەرەوە ڕیزی پێیەکانن

[لە کتێبی : فن التقطیع الشعري والقافیة د. صفاء خلوصي] ل ١٢٩ .

وێنەی بازنەی عەرووزیی سێیە

بەشی دووەم

کێشە باوەکانی عەرووز لە کوردیدا

لێرەدا کێشەکان بە پێی ریزی ناو بازنەو کێشەکانی ناویان وەرناگرین، بە گوێرەی زۆر بەکارهاتنیانەوە وەریان دەگرین. باوترین کێشی عەرووزی لە کوردیدا ئەمانەن:

یەکەم: کێشی هەزەج:

کێشی هەزەج لە بازنەی سێیەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

واتە هەر دێرێکی شەش پێیە (٣ +٣). دەشێ بە کورتکراوەیی (مجزوء) بە کار بێ واتە ببێ بە چوار پێ (٢ +٢). هەروەها دەشێ بە زیادکراویش بە کار بێ. بە هەشت پێیی (٤ +٤)و بە کەمیش بە دە پێ هاتووە (٥+٥). هەزەج لە کوردیدا، ٢١ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین.

کێشی هەزەج لەکوردیدا ئەم گۆڕانانە وەردەگرێ:

مفاعیلن: تەسبیغ مفاعیلان.

کەف مفاعیلُ

قەسر مفاعیلْ

قەبز مفاعلن

خەرب فاعیلُ (مفعولُ)

حەزف مفاعی (فعولن)

قالب (لق)ە کێشە باوەکانی هەزەج لە کوردیدا:

١- هەزەجی هەشتی موسەببەغ: (٣٢ ÷٢= ١٦ = ٤،٤،٤،٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

- - - موسەببەغ

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلان

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

- - - موسەببەغ

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلان

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلان
U-- -- --	U-- -- --	U-- -- --	U-- -- -- .
٤	٤	٤	٤
١٦			

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلان
U-- -- --	U-- -- --	U-- -- --	U-- -- -- .
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- موسەببەغ (مفاعیلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- تەواو--سالم (مفاعیلن)

نموونە:

- موحیتی عاریزی دڵبەر لە سـەر روو زولفی پڕ چین هات

بە دەوری باغی گوڵدا تەرزی سونبول مەحزی پەرژین هات (سالم ٤٦)

شیکردنەوە:

مو/حی/تی/عا//ری/زی/دڵ/بەر//لە/سەر/روو/زول//فی /پڕ/چین/ هات

-- -- -- // U -- -- -- U// -- -- -- // U-- -- -- U

مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلان

بە/ دەو/ری/ با//غی/ گوڵ/دا/ تەر//زی/ سون/بول/مەح//زی/ پەر/ژین/ هات

.-- -- -- // U-- -- -- U // -- -- - U // -- -- -- U

مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلان

کێشی هەزەجی هەشتی موسەببەغ.

لێرەدا عەروزو زەرب هەردووکیان موسەببەغن (مفاعیلان). لەم قالبە کێشەدا، زەرب هەر دەبێ موسەببەغ (مفاعیلان) بێ بەڵام عەرووز بۆی هەیە ببێ بە سالم

(مفاعیلن). لەم حاڵەتەدا، لە دوای ناوی کێشەکە، ئەم تێبینییە دەنووسین: (عەرووزەکەی سالمە).

– ئەمەیش نموونەیەك بۆ عەرووزی تەواو – سالم:

گەلێکم بیستووە پەستیو بڵندی دەو//لەتان ئەمما

سالم مفاعیلن

جیهان نەیدیوە پەستی وا میسالی حاڵی کوردستان (حاجی ٩١)

لێردا دیارە عەرووزەکە تەواوە (مفاعیلن).

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

هەموو ئەندامی گوڵ گوێیە لە رۆژێکی کە ئەو شۆخە

لە گوڵشەن هەروەکوو غونچە دەمی پشکووتو ناوی برد (حەمدی ٢١٧)

ئەوی ئەمڕۆ بە دەوری تەختییایە هەلهەلەی مەخلووق

لە دەوری نەعشییا سبحەی دەبینی وەلوەلەی مەخلووق (مەحوی ١٨٠)

ب دل ئیرۆ خەدەنگم ئەز ژ مەکرا وان دو سولتانان

ب تەبعی خوەش بچووکم ئەز ب گریانم شەبستانان (باتەیی١٦٨)

قەلەم قوربانی نووکت بم دە بێرە فەسحەتو گفتار

وەکوو حاتەم دەبشکێنە خەزێنەی جەوهەری ئەسرار (قانع ١١٧)

ئەگەر حەتتا قیامەت ئەز بکم هەژمارو بنڤیسم

ژ عصیانا کو دێ رەش بن هەزاران دەفتەرو تۆمار (پەرتۆ ١٩٥)

٢- هەزەجی هەشتی تەواو -- سالم: (٣٢÷٢= ١٦ =٤،٤،٤،٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مفاعیلن فاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
-- -- --U	-- -- --U	-- -- --U	- -- --U -
٤	٤	٤	٤
١٦			

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
-- -- --U	-- -- --U	-- -- --U	-- -- --U
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو -- سالم وەکوو زەربەکەی

٢- موسەببەغ (مفاعیلان)

نموونە:

ب ناریٚ فرقەتیٚ صوهتم ژ فەرقی سەر حەتا پێدا

خەدەنگا غەفلەتیٚ نوهتـــم ژ بەرقا لامیعــا تێدا (جزیری ٤١)

شیکردنەوە:

ب/ نا/ریٚ/ فر//قە/تیٚ/ صوه/تم// ژ /فە/ر/قی/ سەر// حە/تا/ پیٚ/دا

U -- -- --U // -- -- -- //U-- -- -- U// -- -- -- --

مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن

خە/دەن/گا/ غەف//لە/تیٚ/ نوه/تم// ژ/ بە/ر/قا/ لا//می/عا/ تیٚ/دا

U -- -- --U // -- -- -- //U-- -- -- U// -- -- -- --

مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن // مفاعیلن

کێشی هەزەجی هەشتی تەواو.

لێرەدا عەرووزو زەرب هەردووکیان تەواو-- سالمن. لەم قالە کێشەی هەزەجدا، زەرب هەر دەبیٚ تەواو -- سالم بیٚ بەڵام عەرووز دەشیٚ تەواو -- سالم بیٚ هەروەکوو دەشیٚ موسەببەغ بیٚ.

نموونەیەك بۆ عەرووزی موسەببەغ:

لە دووری تۆیە ئەی خورشیدی پرتەوبەخ//شی شەوگەردان

موسەببەغ مفاعیلان

کە نالی وا لە حاڵاتی مەحاقی نیوەشەودایە (نالی ١١٣)

لێرەدا وەکوو دیارە عەرووزەکە موسەببەغە (مفاعیلان).

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

کڵاولار گورجی کەو رەفتار نەزەر ناکەی ئەڕۆی ئۆغر

لە تیری ئاهی نـــاکـــامیم حـەزەر ناکەی ئەڕۆی ئۆغر (گۆران ٦٣)

ژ شەوقی ٚ ئەبروان بنمێت هیلال دیســـا د قەوسەینان

ژ خـاوەر بێتـــە دەر خورشید زەلام وەر بت د نوورێدا (جزیری٤٤)

هجوومیان کرد رەقیبان وەك رەوی سەگ دەوریان لێدام

مـــەگـــەر شمشێری ئەبرۆی ئەو بکا ئێستاکـــە چاری من

(ئەحمەد موختار ٩٩)

دلا قەت نینە مەحبووبەك ژ تە جوزئەك نەبت لالی

دلارامە نە مەجزووبەك هـــەیـــە سرڕا تی ژێ خالی (خانی، ٢، ٣١١)

بە سەر سامی لە سەر لوتکەی بڵندی گەنجی وەستاوم

شریتی عومری رابردووم وەکوو خـــەو دێتـــە بـەر چاوم (هەردی ٥٨)

٣– هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور:

(٢٨÷٢= ١٤ =٣،٣،٤،٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەقسوور

فاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلْ

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولان

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەقسوور

فاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلْ

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولان

مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فعولان
--- --- U	U-- --U	U-- -- U	U-- -- -- .
٣	٤	٤	٣
١٤			

مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فولان
--- --- U	U-- --U	U-- -- U	U-- — — .
٣	٤	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگەیە

دوو عەروزی هەیە:

١- مەقسوور (فعولان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەحزووف (فعولن)

نموونە:

ئەی سەروی بڵند قەددو برۆ تاق‌و مەمك جووت

کێ دەستی دەگاتە بەی‌و ناری نەگەیشتووت (نالی ٦٠)

شیکردنەوە:

ئەی/ سەر/وی// ب/ڵند/ قەد/دو// ب/رۆ/تا/ق‌و// مە/مك/ جووت

-- --U // U -- -- U // U-- --U // U-- -- .

مفعولُ // مفاعیلُ // مفاعیلُ // فعولان

کێ/ دەس/تی// دە/گا/تە/ بە//ی‌و/ نا/ری/ نە//گە/یش/تووت

-- --U // U -- --U // U-- -- U // U-- -- .

مفعولُ // مفاعیلُ // مفاعیلُ // فعولان

کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور.

لێرەدا عەرووزو زەرب هەردووکیان مەقسوورن (فعولان). لەم قالبە کێشەی هەزەجدا، زەرب هەر دەبێ (مەقسوور) بێ بەڵام عەرووز دەشێ مەقسوور (فعولان) بێ هەروەکوو دەشێ مەحزووف (فعولن) بێ.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەحزووف:

دوێنێ نەفەسم بوو بە عەتارخانە//ی چینی

مەحزووف فعولن

هێنای کە سەبا نامەیی مشکینی وەفاتان (بیخود ٦١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

دەستێ مە سەحەر گرتو برین سەیری حەبیبێ

فیلحال رەقیبی ژ حەســەد لــەرزەوو تـــا گرت (جزیری ٩١)

ساقی وەرە رەنگین کە بە پەنجە لەبی ئەقداح

بەم راحە لە سەر راحە دەڵێن راحەتی ئــەرواح (نالی ٦٠)

جانێ خوە مە کر دانەیی داڤــا کــو ڤــەدایی

ئاهوو سیفەت ئەو پێ حەسیا راهی خەتا گرت (جزیری ١١٧)

فەرموویە کە من پادشەهی حوسنی دلآرام

خورشیدو مەهن ئاینەداری روخــی زیبــام (وەفایی٤٦)

هەر کەس سەحەرێ تالیبی تشتەك ب چەمەن هات

هن سووسنو هــن سـونبـولو هــن زولفی دوتــا گرت (جزیری ١١٨)

٤- هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف:

(٢٨÷٢=١٤= ٣،٤،٤،٣)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەحزووف

فاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعی

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەحزووف

فاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعی

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	فعولن
U --- ---	U-- --U	U-- -- U	-- --U
٣	٤	٤	٣
١٤			

مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلٌ	فعولن
U --- ---	U-- --U	U-- -- U	-- --U
٣	٤	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨ برگەیە

دوو عەروزی هەیە:

١- مەحزووف (فعولن) وەکوو زەربەکەی

٢- مەقسوور (فعولان)

نموونە:

ئەشکال‌و خەتین دائیرەیی نوقتەیی عیلمن

ئەڤ نەقش‌و میسالێن د خەیاڵاتی عەدەمدا (جزیری ٨)

شیکردنەوە:

ئەش/کا/ل‌و// خە/تین/ دا/ئی//رە/یی/ نوق/تە//یی/ عیل/من

-- -- U // U -- -- U // U-- -- U // U -- --

مفعولُ // مفاعیلُ // مفاعیلُ // فعولن

ئەڤ/ نەق/ش‌و//می/سا/لێن/د// خە/یا/ڵا/تی// عە/دە‌م/دا

-- -- U // U -- -- U // U-- -- U // U -- --

مفعولُ // مفاعیلُ // مفاعیلُ // فعولن

کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف.

لێرەدا عەرووزو زەرب هەردووکیان مەحزووفن (فعولن).

لەم قالە کێشەی هەزەجدا، زەرب هەر دەبێ (مەحزووف) بێ بەڵام عەرووز هەروەکوو دەشێ مەحزووف (فعولن) بێ دەشێ مەقسوور (فعولان) بێ.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەقسوور (فعولان):

وا زەن مەبە روخسارەیی تۆ غائی//بە قوربان

مەقسوور فعولان

بنوارە چلۆن نەقشە لە نێو دیدەیی تەڕما (نالی ٥٠)

لێرەدا وەکوو دیارە عەرووزەکەی مەقسوورە.

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

ئەستێرە هەموو مەحوە لە نێو نووری قەمەردا
یا شەمسی جەمالت شەوی گێڕاوە بە فەردا (نالی ٥)

ئەی ئائینەئی دل ب جەمالا تە موجەللا
سەد سەفحە ب یەك زەڕڕە ژ نوورا تە موتەللا (خانی، ٢، ٨٣)

هێند مونتەزیری تۆ بوو هەتا چاوی سپی بوو
نێرگز کە لە سەر یەك قەدەمو دیدە چەقی بوو (حاجی ٨٩)

گەر لوئلوئی مەنسوور ژ نەزمێ تە دخوازی
وەر شیعری مەلێ بین تە ب شیراز ژ حاجەت (جزیری ٩٤)

لەو رۆژەوە رۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەر چەند ئەگەڕێم بێ سەرو شوێن ماوە دڵی من (بێخود ٦٦)

٥- هەزەجی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ:

(٢٨÷٢=٤،٣، ٣، ٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب = ئەخرەب موسەببەغ

فاعیلُ فاعیلُ مفاعیلان

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلان

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب = ئەخرەب موسەببەغ

فاعیلُ فاعیلُ مفاعیلان

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلان

مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلان
--- --- U	U-- -- --	-- -- U	U-- -- -- .
٣	٤	٣	٤
١٤			

مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلان
--- --- U	U-- -- --	-- -- U	U-- -- -- .
٣	٤	٣	٤
١٤			

دوو عەرووزی هەیە: هەمووی ٢٨ بڕگە

١- موسەببەغ (مفاعیلان) وەکوو زەربەکەی

٢- تەواو - سالم (مفاعیلن)

نموونە:

موستەغریقی عیسیانم بێ بەهرە لە تاعەت خۆم

شەرمەندە لەقاپی حەق رووزەردوخەجالەت خۆم (مینە ٥٠)

شیکردنەوە:

موس/تەغ/ری//قی/ عیس/یا/نم// بێ/ بەھ/رە//لە/ تا/عەت/خۆم

-- -- U // U -- -- -- // -- -- U // U -- -- -- -- .

مفعولُ // مفاعیلن // مفعولُ // مفاعیلان

شەر/مەن/دە //لە/قا/پی/ حەق// روو/ زەر/دو//خە/جا/لەت/ خۆم

-- -- U // U -- -- -- // -- -- U // U -- -- -- -- .

مفعولُ // مفاعیلن // مفعولُ // مفاعیلان

کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ.

نموونەیەك بۆ عەرووزی تەواو -- سالم:

شان کەوتوو لە ژێر باری کرداری// پڕو پووچا

سالم مفاعیلن

ئەڤگەندەسەری رۆژی دیوانی شەفاعەت خۆم (مینە ٥٠)

لێرەدا عەرووزەکەی تەواوە- سالمە (مفاعیلن)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

قوربان لە غەما فەوتام فەوتام لە غەمـــا قوربان

زیندان بووەتە قەسرم قەسرم بووەتـــە زینـدان (موخلیس دووسەرەیی)

فەخری عەرەبو تورکو کوردوو میلەلی تر بـووی

هەم بێ روخو بێ شاهو ئەسپوو فەرەست کردین (دەشتی ١٢٤)

ڕۆژێ کە ئەڵێن مینە نامەی عەمەلت بینە

بێ نییەتی ڕەفتارو پڕ جورمو جەفاکارخۆم (مینە ٥٠)

وا هاتەوە ئەی یاران ئاشووبی دڵەفگاران

مست از میو میخواران از نرگس مستش مست (حەمدی ٣٣٠)

ئەی شاهی سلێمانی بێ بابو کەست کردین

بۆ لەو دەمە یەکجاری بێ خزمو کەست کردین (دەشتی ١٢٤)

٦- هەزەجی هەشتی ئەخرەب:

(٢٨÷٢=١٤=٤،٣،٤،٣)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب - ئەخرەب =

فاعیلُ = فاعیلُ

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب = ئەخرەب =

فاعیلُ = فاعیلُ

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن

مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلن
--- --- U	- -- --U -	-- -- U	-- --U --
٣	٤	٣	٤
١٤			

مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلن
U --- ---	-- -- --U	U -- --	-- -- --U
٣	٤	٣	٤
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو - سالم (مفاعیلن) وەکوو زەربەکەی

٢- موسەببەغ (مفاعیلان)

نموونە:

نەق/قا/شی// ئە/زەل/ ڕۆ/ژا// سەر/ لەو/حە//یی/ ڕەن/گین/ دا

-- -- -- U // U -- -- -- // -- -- U // U -- --

مفعولُ // مفاعیلن // مفعولُ // مفاعیلن

پەر/گا/ری// د/دەس/تان /بۆ// سەر/ سوخ/مە// کو/ تەز/یین/ دا

-- -- -- U // U -- -- -- // -- -- U // U -- --

مفعولُ // مفاعیلن // مفعولُ // مفاعیلن

نموونە بۆ عەووزی موسەببەغ (مفاعیلان):

چاویشی لە نالی کرد دینو د//ڵو جانی برد

موسەببەغ مفاعیلان

گەر زولفە ئەگەر نازە گەر خەندەیە گەر چاوە (نالی ١٠٠)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

بۆ سەروی خــــەرامـــانت وەك قومری دەنـــاڵێنم

وەك قومری دەنـــاڵێنم بۆ ســــەروی خـــەرامـانت (بێخود ١٦)

ما سەجدە تەنێ من بر بەر سوورەتی مەحبووبـان

ئیبلیسی نەبر ســـەجدە لـــەو مـــایە د نفریـــن دا (خانی،٢، ٣٠)

عیشقت کە مەجازی بێ خواهــش مــەکە ئیللا کــچ

شــیرین کچو لــەیـلا کچ ســەلمـــا کچوعەزرا کــچ (نالی ١٣٧)

دوو دیـدەیی مـەخمـووری غـــارەتگەری ئیمـــانە

بـــۆ زولفی پەرێشـــانت حـــاڵم چـە پـــەرێشــــانە (موختار ١٣٠)

وان جوملە ئەنەلحەق گۆت من واحیدی موتلەق گۆت

ســـاقی بخوە ئەز گرتم جامــــا مـــەیی نۆشـــین دا (خانی،٢، ٣١)

٧- هەزەجی شەشی مەقسوور: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

= = مەقسوور

= = مفاعیلْ

مفاعیلن مفاعیلن فعولان

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

= = مەقسوور

= = مفاعیلْ

مفاعیلن مفاعیلن فعولان

مفاعیلن	مفاعیلن	فعولان
U -- -- --	U -- -- --	U -- -- .
٤	٤	٣
١١		

مفاعیلن	مفاعیلن	فعولان
U -- -- --	U -- -- --	U -- -- .
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ برگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فعولان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەحزووف (فعولن)

نموونە:

هەڵی کەی بەیرەقی کوردی لە دەوران

لە مابەینی کەکۆن‌و هەیبە سولتان (حاجی٢٤٧)

شیکردنەوە:

هە/ڵی/ کەی/ بەی//رە/قی/ کوردی// لە/ دەو/ران

U // -- -- -- U // -- -- -- U-- --- .

مفاعیلن // مفاعیلن // فعولان

لە/ ما/بەی/نی// کە/کۆ/ن‌و/ هەی//بە/ سول/تان

U // -- -- -- U // -- -- --U-- --- .

مفاعیلن // مفاعیلن // فعولان

کێشی هەزەجی شەشی مەقسوور.

نموونە بۆ عەرووزی مەحزووف (فعولن):

مەکەن لۆمەی پەشێوی دڵ //کە ئەمشەو

مەحزووف فعولن

پەشێواوە لە بەر پەرچەم پەشێوان (نالی ٣٢٢)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

ئیلاهی نێرگزا مەی مەســتو نــازك

ژ دەستی خـوارو بەدخواهــان بپارێز (جزیری ١٥١)

ئەگەر دەستم دەگاتـە گۆیی پوسـتان

دەکەم گۆی مـەتلەبم بیرون لە مەیدان (سالم ٨٩)

تنێ فەرهاد دزانت لـــەززەتی عیشـق

کو وی جـان دایـە شیرینێ نـە پەروێز (جزیری ٢٥١)

لە خۆم ئــاگر هـەڵێنم وەك چنــارۆك

لە چاوم گریە دەر بێ وەك حـەمــامۆك (حاجی ٢٤٧)

م دی نەقشەك ژ نەقشێ نەقشەبەندان

ڤەبوو قەیدێ د من یەك یەك ژ زەنــدان (خانی،٢، ٢٤٦)

٨- هەزەجی شەشی مەحزووف: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
- - مەحزووف
- - مفاعی
مفاعیلن مفاعیلن فعولن
مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
- - مەحزووف
- - مفاعی
مفاعیلن مفاعیلن فعولن

مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن
U -- -- --	U -- -- --	U -- --
٤	٤	٣
١١		

مفاعیلن	مفاعیلن	فعولن
U -- -- --	U -- -- --	U -- --
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ برگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فعولن) وەکوو زەربەکەی

٢- مەقسوور (فعولان)

نموونە:

دەما هاتی دو سێ فنجان ددەستدا

ڤەخواری من مەیو ئاڤا موبارەك (داهی٦٠)

شیکردنەوە:

دە/ما/ ها/تی// دو/ سێ/ فن/جان//د/دەست/دا

U // -- -- -- U // -- -- -- --U -- --

مفاعیلن // مفاعیلن // فعولن

ڤە/خوا/ری/ من// مە/ی‌و/ ئا/ڤا// مو/با/رەك

U // -- -- -- U // -- -- -- --U -- --

مفاعیلن // مفاعیلن // فعولن

کێشی هەزەجی شەشی مەحزووف

نموونە بۆ عەرووزی مەقسوور:

بە دنیا دڵ مەبەستن ئەی رەفیقان

مەقسوور فعولان

گەڵێ دامادی دی ئەم پیرە زالە (موختار١٤٥)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

ئەگەر هات ئەجنەبی لوتفت لەگەڵ کات

بە پارە ئەتکڕێ عەقلی هەبا بەس (قانیع ١٣٥)

نە هشیار بووم بەڵێ ئەمما فوجائەت

مە دی هاتی کو ئەو زاتێ موبارەك (داهی ٦٠)

نەگەیمە ئەو جوانەو گەیمە پیری

مەدەد یا پیری پیرانی بوخارا (مەحوی ٨)

پەشێمانم ژ وێ عومری کو بووری

نزانم دێ چ کەم چەند رۆژ مە مانە (بریفکانی ٤٤)

تەمەننایێ دکەم هندی ژ جانان

قەرارا ڤێ دلێ غەمگین قە نابت (پەرتۆ ١٦٦)

٩- هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەقسوور:

(٢٠÷٢=١٠=٣،٤،٣)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەقبووز مەقسوور

فاعیلُ مفاعلن مفاعیلْ

مفعولُ مفاعلن فعولان

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەقبووز مەقسوور

فاعیلُ مفاعلن مفاعیلْ

مفعولُ مفاعلن فعولان

مفعولُ	مفاعلن	فعولان
U -- --	-- U -- U	U -- -- .
٣	٤	٣
١٠		

مفعولُ	مفاعلن	فعولان
U -- --	-- U -- U	U -- -- .
٣	٤	٣
١٠		

هەمووی ٢٠ برگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فعولان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەحزووف (فعولن)

نموونە:

گەر گوڵ لە گوڵان ببن بە دڵدار

با خۆڵی وە سەر بی بولبولی ژار (خانی،١، ٣٢٣)

شیکردنەوە:

گە/ر گوڵ/ لە// گو/ڵان/ ببن// بە/ دڵ/دار

-- -- U // U – U --- // U -- -- .

مفعولُ // مفاعلن // فعولان

با /خۆ/ڵی// وە/ سەر /بی/ بول//بولی/ ژار

-- -- U // U – U --- // U -- -- .

مفعولُ // مفاعلن // فعولان

کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەقبووزی مەقسوور.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەحزووف:

دڵ بەحرە ئو سەد هەزا//ر مەوجن

مەحزووف فعولن

زاهید چ خەبەر ژ بەحری مەوواج

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

هیوامە لە راستو بێ گرێیان

نەبیەن لە چنۆكو زۆر بڵێیان (خانی،٢، ٢٥٤)

سەد عاسی یو موجـــرمو گونەهکار

دەرماندەوو عـاجــزو سییـەهکـار (پەرتۆ ٧١)

فکرا خوە دکر ژ ئینـــسو جـانـــان

سپرِا خوە دگۆتـــە بێ زەبـانـان (خانی، ١، ١٠٩)

شمشێر لە کەمەر جگەر وەکوو شێر

کێشرانە دەرێ ئـــەسپ لـــە پشتێر (خانی، ١، ٣٢٠)

ئیشەڤ دەمـــەکی ئـــەنیسی ما باش

بەس نینە بەیانی ئـــاشنـا بـــاش (پەرتۆ ٢٣٧)

١٠- هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەحزووف:

(٢٠÷٢=١٠(٣،٤،٣)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەقبووز مەحزووف

فاعیلُ مفاعلن مفاعی

مفعولُ مفاعلن فعولن

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ئەخرەب مەقبووز مەحزووف

فاعیلُ مفاعلن مفاعی

مفعولُ مفاعلن فعولن

مفعولُ	مفاعلن	فعولن
U -- --	-- U -- U	U -- --
٣	٤	٣
١٠		

مفعولُ	مفاعلن	فعولن
U -- --	-- U -- U	U -- --
٣	٤	٣
١٠		

هەمووی ٢٠ برگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فعولن) وەکوو زەریەکەی

٢- مەقسوور (فعولان)

نموونە:

شێخێ وەکو پێنجە حەج بژاری

دین کر تە ژ بۆ کەچا کوفاری (خانی،١، ٨)

شیکردنەوە:

شێ/خێ/ وە// کو/ پێن/جە/حەج // ب/ژا/ری

-- -- U // U – U --- // U -- --

مفعولُ // مفاعلن // فعولن

دین/ کر/ تە// ژ/ بۆ/ کە/چا // کو/فا/ری

-- -- U // U – U --- // U -- --

مفعولُ // مفاعلن // فعولن

کێشی هەشتی ئەخرەبی مەقبووزی مەحزووف.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەقسوور:

لوتفا تە وەکە نەبت //ل من کێم

مەقسوور فعولان

شاکر بە نزوولی سەد بەلایم (پەرتۆ٢٩٠)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

هەر کوردە لە بەینی کوللی میللەت

بێ بەهرە لە خوێندنو کیتابەت (حاجی ٢٦٣)

قەت مومکینە ئەڤ ژ چەرخی لەولەب

تالع ببتن ژ بۆ مە کەوکەب (خانی، ٢٠٠١)

بێگانە بە تەرجەمەی زوبانی

ئەسراری کتێبی خەڵقی زانی (حاجی ٢٦٣)

وەللاهی نەمایە من قەرارەك

ئیدی کو بکێشم ئینتیزارەك (پەرتۆ ٧٠)

کێ دەستی درێژ بکاتە شیری

هەرچی بیەوێ دەخاتە گیری   (خانی،١، ٢٤٩)

پوختەی برگەو پێو دابەشبوونیان لە قالبە باوەکانی کێشی هەزەج لە کوردیدا:

١٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلان)2X (هەزەجی هەشتی موسەببەغ)

١٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن) 2X (هەزەجی هەشتی تەواو – سالم)

١٤ برگە (٣ + ٤+ ٤ + ٣) (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولان)2X (هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور)

١٤ برگە (٣ + ٤ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)2X (هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف)

١٤ برگە (٣+ ٤+ ٣ +٤) (مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلان)2X (هەزەجی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ)

١٤ برگە (٣ + ٤+ ٣ +٤) (مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن)2X (هەزەجی هەشتی ئەخرەب)

١١ برگە (٤ + ٤ + ٣) (مفاعیلن مفاعیلن فعولان)2X (هەزەجی شەشی مەقسوور)

١١ برگــه (٤ + ٤ + ٣) (مفــاعیلن مفــاعیلن فعــولن)٢X (هــەزەجی شەشــی مەحزووف)

١٠ برگە (٣ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعلن فعولان)٢X (هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەقسوور)

١٠ برگە (٣ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعلن فعولن)٢X (هەزەجی شەشـی ئـەخرەبی مەقبووزی مەحزووف)

نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی هەزەج لە کوردیدا:

ئەی دڵ شەوی بێدارییە ئـەمشەو لـە جەلالا

مەعلوومە تەجەللا لە هەموو دەشتو جیبالا (عاصی ٧٩)

سەد پارە کە پەردەیا فـیراقێ

پڕ شوعلە کە نوورا ئیشتیـاقێ (پەرتو ٦٨)

کە دڵ دەتوێتەوە بـۆ تۆ دەکـەی ئـەو ڕۆژە تــۆ بــڕوا

کە خۆ دەرخەی وەکوو خۆر دڵ وەکوو شەونم لە خۆ بڕوا (مەحوی ٣٥)

بە غەمزەی چاوی مەخموورت بەتاڵ بوو

لە مەشریق تا بە مەغریب سیحرو جادوو (سالم١١٤)

سـەحنا حــەرەمێ ژ نــازەنینـــان

جەننەت تژی بوو ژ حووری عینان (خانی،١، ٣٥)

کە دیمی ڕووی لە من چەرخانو ڕۆیی

بەهـانــەی ڕۆینی شــەرمو حـەیـا کرد (موختار ٧٠)

نەوایا موتریبو چەنگێ فغان ئاڤێتە خــەرچەنگێ

وەرە ساقی حەتا کەنگێ نەشوێین دلێ ژئێ ژەنگێ (جزیری ٣)

تالآنی سەرو ماڵم چاوی رەشی فەتتانت

پابەندی دڵو دینم گیسوویی پەرێشانت (سالم ٥١)

سەف سەف نە تنێ گەزمە دبارن ژ کەڤانان

دل کاکولو زولفان د کەمەندێ ب تەبا گرت (جزیری ١٢١)

بەم کاسە لە سەر پەنجە دەڵێن نووری عەلا نوور

رەخشانە لە میشکاتی قــەدەحــدا وەکو میسباح (نالی٥٢)

براکەم حاڵەتم گریــانە ئــەمڕۆ

دڵو جەرگم تەواو بریانە ئەمڕۆ (قانع٢١٣)

لە بــیرم دێ سلێمانی کــە دارولمولــکی بــابــان بوو

نە مەحکوومی عەجەم نە سوخرەکێشی ئالی عوسمان بوو (شێخ رەزا، ٣٤)

دائیم لە غەمی دووری ســەوداسەرو داماوم

بۆ شاری مەدینەی یار تاری بووە دوو چاوم (دەشتی (٤٩)

ژیانو ئەرکی ناخۆشی پەپوولەی ئارەزووی کوشتم

شــەرابی جــامی دڵداری لــە تافی لاوییــا رشتــم (هەردی ٧٩)

شەوو رۆژ هەر لە فیکری زاری تۆدام

بــە هیچی عومری شــیرینم بەبــادا (وەفایی ٤)

دووەم: کێشی ڕەمەل:

کێشی ڕەمەل لە بازنەی سێیەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن)

واتە هەر دێڕێکی شەش پێیە (٣ +٣). دەشێ بە کورتکراوەیی (مجزوء) بە کار بێ واتە ببێ بە چوار پێ (٢ +٢). هەروەها دەشێ بە زیادکراویش بە کار بێ. بە هەشت پێیی (٤ +٤). ڕەمەل لە کوردیدا، ٢١ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین.

کێشی ڕەمەل لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە وەردەگرێ:

فاعلاتن تەسبیغ فەعلاتان

کەف فاعلاتُ

قەسر فاعلاتْ (فاعلان)

حەزف فاعلن

خەبن فعلاتن

شەکل فَعِلاتُ

سەلم فع لن

خەبن و حەزف فَعِلن

خەبن و قەسر فَعِلان

ئەمەیش هەندێ قالب (جۆر)ی باوی ڕەمەل لە کوردیدا:

١- ڕەمەلی هەشتی مەقسوور: (٣٠÷٢=١٥=٣،٤،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

- = - مەقسوور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

- = - مەقسوور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلان
--- --- U --	-- --U -- --	-- ---U -- --	. -- U--
٤	٤	٤	٣
١٥			

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلان
--- --- U --	--- --- U --	--- --- U --	. --- U --
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ٣٠ بڕگە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فاعلان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەحزووف (فاعلن)

نموونە:

چاوەکەم ئەمڕۆ لە گوڵشەن گوڵ بە عیشوە خۆی نواند

نەك نمەککێر بم بە مەرگی تۆ قەسەم هیچ نەمدواند (حەریق ١٩)

شیکردنەوە:

چا/وە/کەم/ ئەم// ڕۆ/ لە/ گوڵ/شەن// گوڵ/ بە/ عیش/وە// خۆی/ ن/واند

-- U -- // -- U -- -- // -- U -- -- // -- U -- -- .

فاعلاتن// فاعلاتن // فاعلاتن// فاعلان

نەك/ ن/مەك/کێر// بم/ بە/ مەر/گی// تۆ/ قە/سەم/ هیچ// نە/م/دم/واند

-- U -- -- // -- U -- -- // -- U -- -- // -- U -- .

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلان

کێشی ڕەمەلی هەشتی مەقسوور.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەحزووف (فاعلن):

سینە کون کون بووم وەکوو نەی من لە بەر هیجر// انی تۆ

مەحزووف فاعلن

سەد وەکوو سەمتوورە دڵ هەرناڵەیێتی وەك رویاب

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن. شییان بکەوە:

من ددل کۆڤان هزارن داغو کەیبەر بێ حیســـاب

میحنەتا وەردێن ب خارن وێن ددلدا سەد نوشاب (جزیری ٧٩)

لێمگەڕێن با گۆشەگیر بم دەستـــە ئەژنۆ کـــەفزەنان

گێژەلووکەی بای نەدامەت تاری کرد سەفحەی جیهان (سالم ٩٧)

گەر تویی تم حووری زاتی لوتفـو ئیحسانو پەری

دل ددت پەروانو چەرخـــا مـــــا ببینی رۆژە عید (داهی ٣٠)

بۆ ئومێدی زیندەگانی قووتی غەم جەم جـــەم دەخۆم

کەوتە داوی پەرچەمو هەم زولفی پڕ خەم خەم دەخۆم (عاصی ٥٥)

زولفـو گیسـو کاکولو خالو خەتو موژگان ب سەف

هــــــاتنە دەعوا دلێ من دەستــــــــە دەستە تیپ تیپ (پەرتۆ ١٣٣)

٢- رەمەلی هەشتی مەحزووف: (٣٠÷٢=١٥=٣،٤،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

- = = مەحزووف

- = = فاعلا

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= = = مەحزووف

- = - فاعلا

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن
--- --- U --	-- -- U ---	-- ---U --	-- U ---
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ١٥ برگە

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن
--- --- U --	-- -- U ---	-- ---U --	-- U ---
٤	٤	٤	٣
١٥			

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فاعلن) وەکوو زەربەکەی

٢- مەقسوور (فاعلان)

نموونە:

چاوەکەم دوو بێ لە رووت وا چاوەکانم ژان ئەکەن

هەر لە سورمەی خاکی رێگات ئارەزووی دەرمان ئەکەن(ئەحمەد موختار)

شیکردنەوە:

چاوەکەم دور// بیٚ لە رووت وا// چاوەکانم// ژان ئەکەن

--- U --- ---- // --- U --- --- // --- U --- ---- // --- U ---

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلن

هەر لە سورمەی// خاکی ریٚگات// ئارەزووی دەر//مان ئەکەن

--- U --- ---U-- // --- ---- // --- U --- ----//--- U --

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلن

کێشی رەمەلی هەشتی مەحزووف.

نموونەیەك بو عەرووزی مەقسوور (فاعلان):

بشمرم حاکم لە پاش سەد ساڵ دەڵیٚ وەك سا//می نووح

مەقسوور فاعلان

ئەی مەسیحا چاوەڕێی یەك مەرحەباتم رۆحەکەم (بێخود ٥٧)

ئەم دیٚرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

چاکە فکریٚ کەن لـــە ئیستیقلالی خۆ زوو چـــارە کەن

تەرکی وەحشەت کەن سیلاحی یەکدی کوشتن پارە کەن (دەشتی ١٢٦)

گەر قەناعەت کەین بە نانیٚ روو لە ماڵی کەس نەکەین

تووشی سـەد قۆرتی وەکوو تێلانو لیٚدانمـــان ئەکەی (زێوەر ٤٠)

ئەو پەری گاڤا ل تەختیٚ سینە موحکەم کر وەتەن

غەیری مەجنوونان ت شەهریٚ من نەمـا فەرزانەیەك (پەرتۆ ٢٧٧)

شەوقی دانەی خاڵی تۆ خستوومیە ناو داوی خەتەر

بەم گوناهە ئادەمیش وەك من لــە جەننــەت دەرکرا (سالم ۳۹)

جەوری هیندی دێ کشینت هەر کەسی تاوس دڤێت

گەوهەرو دوڕڕا یەتیم بی تەرکی ســەر تێتن تەلەب (جزیری ۷۸)

۳- رەمەلی هەشتی مەخبوونی مەقسوور: (۳۰÷۲=۱۵=۳،٤،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

- مەخبوون مەخبوون (مەخبوون + مەقسوور)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلان

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

- مەخبوون مەخبوون (مەخبوون + مەقسوور)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلان

فاعلاتن	فعلاتن	فاعلاتن	فعلان
--- --- U --	-- -- UU	-- ---U U	. -- UU
٤	٤	٤	۳
۱۵			

فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلان
-- U --- ---	UU -- --	U U--- --	UU-- .
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ٣٠ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون مەقسوور (فعلان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەخبوون مەحزووف (فعلن)

٣- ئەصلەم (فع لن)

٤- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

نموونە:

لە کنەو جەوهەرە فەردە لە هەیوولا نییە باس

لە حیکەم پەروەی بی بوو عەلی سینا نییە باس (نالی ٥٧)

شیکردنەوە:

لە /ك/نەو/ جەو// هە/رە /فەر/دە// لە/ هە/یوو/لا// نی/یە/باس

UU // -- -- UU // -- -- UU // -- -- UU -- -- .

فعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فعلان

لە /حی/كەم/ پەر// وە/ری/ یی /بوو// عە/لی/ سی/نا // نی،/یە/ باس

U // -- -- UU // -- -- UU // -- -- UU -- .

فعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فعلان

کێشی رەمەلی هەشتی مەخبوون مەقسوور.

نموونەیەك بۆ عەرووزی (مەخبوون مەحزووف) (فعلن)

بەو هەموو تاڵییەوە شەربەتی مەرگ ئەم// لی حەیا

مەخبوون مەحزووف فعلن

خۆش گەواراترە بۆی ئێستە لە شەكراوی حەیات (مەحوی ٦٥)

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

تو خودوێ وە مەبین قەنج نەزەركی // جارەك

ئەصلەم فع لن

ل ئەساسی قیدەمێ دا نیبە دیواری حودووس (جزیری ١٥٨)

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

بە سەراوێزەیی چاوێنەیی كەللەی // سەریان

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

لە كەی‌و قەیسەرو ئەسكەندەرو دارا نیبە باس (نالی ٥٧)

-ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

زەمزەمەی عیشقە لە ناو میسری وجوودم هەمە جا

ئاتەشەفشـانە هەنـاسەم وەکو سوعبـانی کەلیم (سالم ٨٨)

تـو دزانی ب خودێ من تو خەیالی شەب‌و روز

ب خەیالا خوە مەدام من تو ل بالی شەب‌و روز (جزیری ٢٥٥)

تەمی غەم عـالـەمی داگرتووە بێ مەئوا بووم

بەر دەری مەیکەدەیە‌و بەس لەوەلا نیمە مەلاز (مەحوی ١١٦)

ب تەرەححوم بکە یەك مەرحەمەت ئەی غیرەتی صوور

شبهی رۆژێ بەسـە بەر بەستـە ل روو بەرقەعی نوور (پەرتۆ ١٩٨)

ژمە دەعوایی ویسـال‌و ژ تە مەنعی بە مەجاز

سەنەدی مەنعی تە باتیل بویە ئێرۆ بە مەجاز (دەشتی ٤١)

٤- رەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف: (٣٠÷٢= ١٥ =٣،٤،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (مەخبوون + مەحزووف)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (مەخبوون + مەحزووف)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن
--- --- U --	-- -- UU	-- ---U U	-- UU
٤	٤	٤	٣
١٥			

فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن
--- --- U --	-- -- UU	-- ---U U	--UU
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ١٥ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوونی مەحزووف (فعلن) وەکوو زەربەکەی

٢- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

٣- ئەصلەم (فع لن)

٤- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو

زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

نموونە:

بە حەقیقەت سەنەما دیدەتە ئوستادی هونەر

بۆ نگینی جگەرەلماسە موژەت گاهی نەزەر (سالم ٦٥)

شیکردنەوە:

بە/ حە/قی/قەت// سە/نە/ما/ دی//دە/تە/ ئوس/تا //دی/ هو/نەر

-- UU -- -- // UU -- -- // UU -- -- // UU

فعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فعلن

بۆ/ ن/گی/نی// ج/گە/رە/لما//سە/ مو/ژەت/ گا// هی/ نە/زەر

-- U -- -- // UU -- -- // UU -- -- // UU --

فاعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فعلن

کێشی رەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف.

تێبینی دەکرێ پێی یەکەم لە سەدر خەبنی وەرگرتووە، کەچی پێی یەکەم لە عەجز بە سالمی هاتووە.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەخبوون مەقسوور (فعلان):

تەلعەتی ئایەتی جان مەرهەمی ئیعجاز// و بەیان

مەخبوونی مەقسوور فعلان

لەبی دورجو دەهەنی سرپو کەلامی عەلەنە (نالی ٩٩)

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

مومكینەك دیٚ هەبتن دا كو تەلەب حا// سیل بت

ئەصلەم فع لن

سەیدو نێچیر كو نەبت توولەیی سەییاد چ كەت (جزیری ١٣٠)

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

وەكو پەروانە بە شەو هێندە بە موشتا// قی دێم

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

بە چرای كوڵمتەوە رەنگە عەسەس لێم بگەڕێ (نالی ١٣٠)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەكێشن، شییان بكەوە:

حەرەكاتم سەكەنات سـەكـەناتم حـــەرەكات

چوستە سستی قەوییە زیعفو سەریعە كـەسەلم (نالی ٧١)

حەزو لەززەتمە بعومریٚ خوە د عیشقا تە نـەدی

هەم ب ڤان دەردو غەمان زێدە تو ویسال چ حەز (جزیری ٣٠٤)

مەنزیلی عەقرەبی زولفـە قەمـــەری چیهرەیی تۆ

لەم دەرە بۆ منی غەمدیدە ئەبەد نەحسە سەقەر (سالم ٦٥)

چـاری هەر دەردو غـــەمیٚ كردنـــە مردن چ بكا

نەیتوانیـــوە بكــا چــاری غەمو دەردی حەسەد (مەحوی ١١٤)

تەمەفا شوکری بکـە ئـیرو بریندارى تەمە

تە چ بازی چ خوە راگرتو بوی راڤی دکەی (بریفکانی ٧٣)

٥-رەمەلی هەشتی ئەصلەم موسەببەغ: (٢٨÷٢=١٤=٤،٤،٤،٢)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (ئەصلەم + موسەببەغ)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لان

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (ئەصلەم + مەسەببەغ)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لان

فاعلاتن	فعلاتن	فاعلاتن	فع لان
-- U --- ---	UU -- --	U U--- --	. -- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فع لان
-- U --- ---	UU -- --	U U--- --	. -- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

هەمووی ٢٨ برگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- - ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) وەکوو زەربەکەی

٢- ئەصلەم (فع لن)

٣- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

٤- مەخبوونی مەحزووف (فعلن)

<u>تێبینی:</u> لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

نموونە:

ئەی دلا گەر تە دڤێتن ببی دائیم مەسروور

د تەرەبخانەئی دونیا ڤەخوە ئاڤا ئەنگوور (خانی، ٢، ١٢٨)

شیکردنەوە:

ئەی/ د/لا/ گەر// تە/ د/ڤێ/تن// ب/بی/ دا/ئیم// مەس/روور

- UU // -- -- -- // UU -- -- U -- -- // --- -.

فاعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فع لان

د/ تە/رەب/خا//نە/ئی دون/یا// ڤە/خوە/ ئا/ڤا// ئەن/گوور

UU // -- -- // UU -- -- UU-- -- / -- -- --.

فاعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فع لان

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم:

بۆ ژنێکی کە لە سەر تەرمی کوڕی تا// قانەی

ئەصلەم فع لن

شین دەکا جەرگو دڵی لەت لەتو توێ توێن دەگریم (هێمن ١٦٣)

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەخبوون مەقسوور (فعلان):

دا بکەم کەسبی مەقاماتی عولوویێ // دەرەجات

مەخبوون مەقسوور فعلان

یا بکەم کەشفی کەراماتی ژ دارا مەنسوور (خانی،٢، ١٢٩)

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەخبوون مەحزووف (فعلن):

وەختی سبحەینی کە داوێنی فەلەك ئەت// لەسی بوو

مەخبوون مەحزووف فعلن

هەر لە جێ راستەوە بوو دامەنی گرتم وەك خار (شێخ رەزا ١٩)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

دەفتەری عیشقی نەدا دەست تە موعەللیم ژ ئەزەل

مەعنەیا ئـایەتی حوسنێ ل تە لەومـا مـەستوور (خانی،٢، ١٣٠)

ماچ دەکەم ئەو مەچەکانەی بە کەلەپچە دێشن

بۆو سەرانەی بە گرێی قەمچی دەگروێن دەگریم (هێمن١٦٣)

یەعنی ئەو خانەئی گـل نابتە قابل قـەتعا

نە ب چەشمێ دلی نازیر نە ب روویێ مەنزوور (خانی، ١، ١٢٩)

چەنگی وەك پەنجەیی شاهین لە یەقەم قایم کرد

دەستی کردە جـــەزەعو ناڵەوو هـــاوار هـــاوار (شێخ رەزا ١٩)

رابە ئەی ساقیی مەهوەش تو ژ رەغمــا فەلەکێ

بدە من بادەئی لـــەعلێ تو ژ جامــا فـــەغفوور (خانی، ٢ ، ١٢٩)

٦- رەمەلی هەشتی مەخبوونی ئەصلەم: (٢٨÷٢=١٤=٢،٤،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (ئەصلەم)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= مەخبوون مەخبوون (ئەصلەم)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن

فاعلاتن	فعلاتن	فاعلاتن	فع لن
-- U --- ---	UU -- --	U U--- --	-- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فع لن
-- U --- ---	UU -- --	U U--- --	-- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- ئەصلەم (فع لن) وەکوو زەربەکەی

٢- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

٣- مەخبوون مەقسوور (فعلان)

٤- مەخبوون مەحزووف (فعلن)

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

نموونە:

کێیە تا سەر لە فەزای دەردو غەمـــا مابێ

ئەوە هەر کوردە کە چاوی لە هەوا بێ وابێ (زێوەر ١٦)

شیکردنەوە:

کێ/یە/ تا/ سەر// لە/ فە/زای/ دەر//دو/ غە/ما/ بێ// ما/بێ

--- ---// -- --U -- -- // UU -- -- // UU --

فاعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فع لن

ئە/وە/ هەر/ کور//دە/ کە/ چا/وی// لە/ هە/وا/ بێ// وا/بێ

-- ---// -- -- UU -- -- // UU -- -- // UU

فعلاتن // فعلاتن // فعلاتن // فع لن

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ:

قاتی پیاوە لە سەر ئەم ئەرزە دەبینی // مەنسوور

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

بە سەری دارەوە زوننوونە لە بن زیندانا (مەحوی ٣٤)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوون مەقسوور (فعلان):

چەند پرسی ژ تەبیبان م دەوایێ// دلی ژار

مەخبوونی مەقسوور فعلان

غەیری تریاکی ویسالێ قە نەگۆ دەرمانەك (پەرتۆ ٢٦٦)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوون مەحزووف (فعلن):

وەرە مەیدانی هونەر گەر ئەتەوێ بەر// زی وەتەن

مەخبوونی مەحزووف فعلن

وەسلی مەحبووبە بە بێ رەنجو عیتابێ نابێ (زێوەر ٦٦)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

من نە هن سووچو خەتاوو من نە هن جورمو گونەه

مـــەکـــە نـــابت ژ تـــە دڵشـــاد بهینم ئـــانـــەك (پەرتۆ ٢٦٦)

کوشتمیو ئەو دەمە خوێنم بە ئەدەب دامەنی گرت

بەسمـــەلی عیشقمو کـــارم بـــە خوێنـــە راهـــی (مەحوی ٣٢١)

دل دەڵێ سەیری چەمەن خۆشە جەوابی نادەم

موددەتێکە لـــە قـــەفـــەسدایە عەزابی نادەم (نالی ٦٤)

ئەی وەتەنپەروەری تەنپەروەری پڕ لافو گەزاف

ئەسەری خزمەتی تـــۆ چین بە حیســـابێ سا بێ (زێوەر ١٦)

هەرکـــە مەڕ لالـــەوەڕێکـــا لـــە شـــوانی گوم بێ

بێ شکـــە ئـــەو مـــەڕە بۆ گورگو چەقەل خۆراکە (ئەسیری ٢٠١)

٧- رەمەڵی شەشی مەقسوور: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= = مەقسوور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= = مەقسوور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلان
--- --- U --	--- --- U --	--- U -- .
٤	٤	٣
١١		

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلان
--- --- U --	--- --- U --	--- --- U --
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فاعلان) وەکوو زەربەکەی

٢- مەحزووف (فاعلن)

نموونە:

ئەهلی تەعدادی مەحــاسین نووسییان

خاڵ یەکو زولفی دووان هەردوو سییان (نالی ٣٢٣)

شی کردنەوە:

ئەه/لی /تەع/دا//دی/ مە/حا/سین// نوو/سی/یان

-- U -- // -- -- U -- // -- -- U -- .

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلان

خاڵ/ یە/کو/ زوڵ//فی/ دو/وان/ هەر//دوو/ سی/یان

-- U -- // -- -- U -- // -- -- U -- .

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلان

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەحزووف (فعلن):

روو بە رووی مەشریق ئەچم بۆ // <u>مولکی رەی</u>

مەحزووف فاعلن

ئەلوەداع ئەی قیبلەیی جان ئەلوەداع (سالم ٧٥)

<u>ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:</u>

گەر چەنی حەحشەر شەفیعم لاعیلاج

شادمانم پێت وەکوو راهیب بە خـــاچ (جزیری ١٦٦)

شا بە مزگینم ل تە ئەی نازەنین

دێ ژ تە زاهیر بتن شاهێ ئەمـین (باتەیی٦٥)

رۆڵە ئەم داماوییـەم بۆ خـۆم نییە

ماتەمو رەنجم لە بەر دوارۆژی تۆن (ئەسیری ١٤٥)

مەرحەبا ئەی بولبولی باغی ویسال

مەرحەبا ئـەی ئاشنایی زولجــەلال (باتەیی ٨٤)

حاکمانی مەحکەمەت نامە سیبیان

قەت نەماوە غیرەت و نــامووسیان (نالی ٣٢٥)

٨- رەمەلی شەشی مەحزووف: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= = مەحزووف

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

= = مەحزووف

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن
--- --- U --	--- --- U --	--- U --
٤	٤	٣
١١		

فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن
--- --- U --	--- --- U --	--- U --
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فاعلن)وەکوو زەربەکەی

٢- مەقسوور (فاعلان)

نموونە:

کافری بتخانە گەڕیام عاقیبەت

ساکنی وێرانە گەڕیام عاقیبەت (پەرتۆ ١٦٠)

شیکردنەوە:

کا/ف/ری/ بوت//خا/نە/ گەڕ/یام //عا/قی/بەت

-- U -- -- // -- U -- -- // -- U --

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلن

سا/ك/نی/ وێ//را/نە/ گەڕ/یام// عا/قی/بەت

-- U -- -- // -- U -- -- // -- U --

فاعلاتن // فاعلاتن // فاعلن

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەقسوور (فاعلان):

حەسرەتا رۆژی ئەزەل نەی// دا قەسیم

مەقسوور فاعلان

قسمەتی سالم بە غەیرەز دەردو غەم (سالم ٨٢)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شیبان بکەوە:

دل ژ من بر دلبـــەرەك زیبـــا قـەبـــا

چەعف غەزالو پورِ شەپالو مەه لیقا (جزیری ٧١٩)

خاوو بێ خاوی دو زولفی خاوومەز

چاوە چاوی یەك غەزالەی چاوەمەز (نالی ٥٣)

دل رەڤا ئیرۆ ژ من دلبـــەر عـــەبـەس

بێ خەتا بەر دایە بەر خەنجەر عەبەس (پەرتۆ ١٧٣)

کەوتە سەر رووت پەرچەمی نارت بە خەم

رۆژو شەو رۆژو شەوی لێك دا بـــە هـــەم (سالم ٨٢)

من ژ دلبەر قەت نەدی رۆژەك وەفـــا

هەر خەدەنگو ئاوران کرمە هەدەف (وەداعی ٦٤)

<u>پوختـەی برگـەو پـێو دابەشـبوونیان لـە قالبـە باوەکـانی کێشی رەمـەل لـە کوردیدا:</u>

١٥ برگـە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلان)٢X (رەمـەلی هەشتی مەقسوور)

١٥ برگـە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلن)٢X (رەمـەلی هەشتی مەحزووف)

١٥ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلان)٢X (رەمـەلی هەشـتی مەخبوونی مەقسوور)

١٥ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتـن فعلـن)٢X (رەمـەلی هەشـتی مەخبوونی مەحزووف)

١٤ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لان)٢X (رەمەلی هەشـتی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ)

١٤ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فـع لـن)٢X (رەمـەلی هەشـتی مەخبوونی ئەصلەم)

١١ برگە (٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فاعلاتن فاعلان)٢X (رەمەلی شەشی مەقسوور)

١١ برگە (٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)٢X (رەمەلی شەشی مەحزووف)

<u>نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی رەمەل لە کوردیدا:</u>

گەر دەپرسی من لە بەرچی کەم دەخۆم

من بە برسی قــەت مەزانە غەم دەخــۆم (نالی ٦٦)

تووشی راداری ئەجەل سالم کە بووی

رەسمی ئەو بۆ باری عومرت جانە باج (سالم ٥٤)

ئاتەشێ شەوقا تە دیسا وێ ژ نوو

سینەوو ئەحشاوو دل کرنە کەباب (پەرتۆ ١٣٧)

ماری موو بۆ باغی روو پەرژین دەکەی

کافری بێ دین ئەمینی دیــن دەکــەی (سالم ١٥)

زەنگیان جەوشەن ڤەبەستن پێش بەری جۆقا حەبەش

دابرِستن یەك ب یەك چون بــەر لیوایێ راســتو چەپ (جزیری ٩٦)

گفتوگۆی مەعریفەتێ چەندی (مەلا) پەیدا کی

گوهەرا مەعریفەتێ کــەس نــاگهیتێ ب خیرەد (جزیری ٢١٢)

ئەی وەتەن بەرلین بە نۆکەر سۆسەنو نەسرینی تۆ

لۆندرەو پاریس فیدات بن بۆ هەوای شــیرینی تــۆ (قانیع ٢٣٤)

تەلەبی رەحمو درووەت لە دڵی ئەهلی زەمان

تـەلــەبی ئاوی حەیــاتــە لــە سەرابستانا (مەحوی ٣٣)

تەلەبی سینەیی چـــاکم مەکە بەو چـــاوانە
سینەکەم چاکە بە ئینسانی خەراپی نادەم (نالی٦٥)

تازە گولّ ڕۆیشت لە باغـــا دڕکی پیر هەر مایەوە
گێژە هەر کەس خۆی ئەخاتە گێژی ئەم دنیایەوە (پیرەمێرد(٢٣٧)

میری مـــەجلیس نەکـــەنت موتریبی گۆیا چ بکەت
غونچـــە خـــەندان نـــەبتن بولبولی شەیدا چ بکەت (خانی ١٢٣)

تیشکی ڕۆژی کورد لە ژێر هەوری سییا
هاتە دەر ئـــەنگـــاوتی وا لوتکەی چیا (هێمن ٦٨)

شەربەتا شیرین لەبان زەهرا هەلاهیل بوو دناڤ
لەو بناریٚ فرقەتیٚ ئـــاخر ل من دل کر کەباب (جزیری ٨٨)

ئەی رەقیب هەر ماوە قەومی کورد زبان
نایڕمێنیٚ دانـــەیی تـــۆپی زەمـــــان (دلّدار ١٧٤)

دلبەریٚ ئیرۆ سەحەر ئاڤێتە جەرگی من دو دۆخ
یەك ل سینـە یەك ددلـــدا لەو ژ من تێن ئاخ و ئۆخ (جزیری ٢٠١)

سێیەم: کێشی موزاریع:

کێشی موزاریع لە بازنەی چوارەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن)

واتە هەر دێڕێکی شەش پێیە (٣ +٣). لە کوردیدا بە زۆری بە زیادکراوی بە کار هاتووە. بە هەشت پێیی (٤ +٤). موزاریع لە کوردیدا، ٦ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین.

کێشی موزاریع لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە وەردەگرێ:

مفاعیلن: تەسبیغ مفاعیلان.

کەف مفاعیلُ

قەسر مفاعیلْ

قەبز مفاعِلن

خەرب فاعیلُ (مفعولُ)

حەزف مفاعی (فعولن)

فاع لاتن تەسبیغ فاعلاتان

کەف فاع لاتُ

قەسر فاع لاتْ

حەزف فاع لن

کێشی موزاریع لە کوردیدا بە زۆری هەر بە زیادکراوی بە کار هاتووە واتە لە جیانی شەش پێ وەك لە ناو بازنەی خۆیدا هاتووە، بووە بە هەشت پێ (٤ + ٤). لە کۆتایی سەدرو عەجزدا یەك پێی (فاع لاتن)ی بۆ زیاد کراوە. ئینجا بە پێی قالبە کێشەکان زیحافو عیللەی جیا جیا وەردەگرێ.

١- مـــوزاریعی هەشـــتی ئـــەخرەبی موســـەببەغ: (٢٨÷٢=١٤= ٣،٤،٣،٤)

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب = ئەخرەب موسەببەغ

فاعیلُ = فاعیلُ فاع لاتان

مفعولُ فاع لاتن مفعولُ فاع لاتان

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب = ئەخرەب موسەببەغ

فاعیلُ = فاعیلُ فاع لاتان

مفعولُ فاع لاتن مفعولُ فاع لاتان

مفعولُ	فاع لاتن	مفعولُ	فاع لاتان
U -- --	-- -- U ---	U -- --	. --- --- U -
٣	٤	٣	٤
١٤			

مفعولُ	فاع لاتن	مفعولُ	فاع لاتان
U -- --	--- -- U --	U -- --	. --- --- U ---
٣	٤	٣	٤
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- موسەببەغ (فاع لاتان) وەکوو زەربەکەی.

٢- تەواو – سالم ((فاع لاتن)

نموونە:

خـــاکی جـــزیـــرو بۆتـــان یـــانی وڵاتی کـوردان

سەد حەیف‌و سەد مخابن دەیکەن بە ئەرمەنستان (حاجی ٨٥)

شیکردنەوە:

خا/کی/ ج//زی/رو/ بۆتان// یا/نی/ و//ڵا/تی/ کور/دان

. -- -- // – U //   U - -- -- // -- -- U U -- --

مفعولُ //   فاع لاتن   // مفعولُ // فاع لاتان

سەد/ حەی/ف‌و// سەد/ م/خا/بن// دەی/کەن/ بە// ئەر/مە/نس/تان

. -- -- U   // U - -- --   //   -- -- U   //-- U -- --

مفعولُ // فاع لاتن // مفعولُ // فاع لاتان

نموونەیەك بۆ عەرووزی تەواو—سالم (فاع لاتن):

سەد بار ئەگەر لە گوڵشەن گوڵ چەتری// زی لە سەر نێ

تەواو – سالم فاع لاتن

دڵ تەنگە غونچە ئاسا بێ رووبی گوڵعوزاران (سالم ٩٣)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

با نامەیی ئەیازم وەسلی بداتە مەحموود

تا جامەیی نیازم ئەمڕۆکە بێتە مەوجوود (دەشتی ١٢٩)

لەم بەینە ئیتتیفاقێ پەیدا بکەن بە مەردی

فەرقی نەبێ شوانو جوتیـارو میرو گــاوان (حاجی ٨٤)

شێواوە دڵ بە گوڵزار ئەفغانی بولبــولی زار

پەیوەستە ئینتیزارە وەك چاوی رووزەداران (سالم ٩٣)

شیرو قەلەم شەریکن لـەم عەسرەدا درێغا

شیرم قــەلــەمتراشەو کالانییە قەڵەمدان (حاجی ٨٧)

دەشتی بە سەد کینایەت شــەرحی دڵی بە تۆدا

سەد حەیفە لێت بزر بێ تەسبیحی دوڕڕو زمڕوود (دەشتی ١٣٠)

٢- موزاریعی هەشتی ئەخرەب: (٢٨÷٢=١٤=١٤ ٣،٤،٣،٤)

فاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب = ئەخرەب =

فاعیلُ = فاعیلُ =

مفعولُ فاع لاتن مفعولُ فاع لاتن

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب = ئەخرەب =

فاعیلُ = فاعیلُ =

مفعولُ فاع لاتن مفعولُ فاع لاتن

مفعولُ	فاع لاتن	مفعولُ	فاع لاتن
U -- --	-- -- U --	U -- --	-- -- U --
٣	٤	٣	٤
١٤			

مفعولُ	فاع لاتن	مفعولُ	فاع لاتن
U -- --	-- -- U --	U -- --	--- --- U ---
٣	٤	٣	٤
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو - سالم ((فاع لاتن) وەکوو زەربەکەی.

٢- موسەببەغ (فاع لاتان)

نموونە:

یەك عەیبی خەڵك ئەبینی خۆت ساحیبی هەزاری

خەڵکت لە لا خـــەرارە خۆشـــت وەکوو دەواری (زێوەر ٣١)

شیکردنەوە:

یەك/ عەی/بی// خەڵك/ ئە/بی/نی// خۆت/ سا/حی//بی/ هە/زا/ری

-- -- U U-- -- // -- -- // -U U- // -- -- .

مفعولُ // فاع لاتن // مفعولُ // فاع لاتان

خەڵ/کت/ لە// لا/ خە/را/رە// خۆشت/ وە//کوو/دە/وا/ری

-- -- U U -- -- // -- -- // -U U- // -- --

مفعولُ // فاع لاتن // مفعولُ // فاع لاتن

کێشی موزاریعی هەشتی ئەخرەب

نموونەیەك بۆ عەرووزی موسەببەغ:

حوسنو جەمالی جانان نادێر تن تو پایان

موسەببەغ فاع لاتان

هەرچی نەبت بیدایەت ئەسلا نە هن نیهایەت (جزیری ١٣٥)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

چــاکە فکرێ کەن لە ئیستیقــلالی خۆ زوو چــارە کەن
تەرکی وەحشەت کەن سیلاحی یەکدی کوشتن پارە کەن (دەشتی ١٢٦)

چۆن پێت بڵێم موسلمان یا فەردی نەوعی ئینسان
دووری لە خێرو ئیحســان مەستی مەیو قومــاری (زێوەر٣١)

تۆ نەوشکۆفە وەردی من مایلم بە زەردی
تۆ هەمسەرت نەسیمە من هەدەمم لەهیبە (نالی ٣٩٥)

دەستت لە سەنعەتا بێ ناوت لە حورمــەتایە
قەلبت لە غەفلەتا بێ قەلبو زەلیلو خواری (زیوەر ٣٢)

مـیری یو پــادشــاهی موویــەك لنــك مەلایی
نادەم بە مولکی عالەم یەك زەڕڕە یەك عینایەت (جزیری ١٣٩)

٣- موزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور:

(٢٨÷٢=١٤=٣،٤،٤،٣)

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەقسوور

فاعیلُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاعلاتْ

مفعولُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاعلان

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەقسوور

فاعیلُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاعلاتْ

مفعولُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاعلان

مفعولُ	فاع لاتُ	مفاعیلُ	فاع لان
U -- --	U -- U --	U -- --U	. --- U --
٣	٤	٤	٣
١٤			

مفعولُ	فاع لاتُ	مفاعیلُ	فاع لان
U -- --	U -- U --	U-- U --	. --- U --
٣	٤	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فاع لان) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەحزووف (فاع لن)

نموونە:

بۆ پـــارە حـــەیفە خۆ دەکەیە پووڵی نارەواج

بۆ پارویێکی نان ئەسەفە روو دەکەی بە ساج   (مەحوی ٩٢)

شیکردنەوە:

بۆ/ پا/رە// حەی/فە/ خۆ/ دە//کە/یە/ پوو/ڵی/ نا//رە/واج

-- -- U -- // U -- -- U   U --   // U   -- U -- // U --.

مفعولُ // فاع لاتُ // مفاعیلُ // فاع لان

بۆ/ پا/رو// یێ/کی/ نان/ ئە// سە/فە/ روو/ دە// کەی/ بە/ ساج

-- -- U -- //U -- -- U   // U   -- U -- // U --.

مفعولُ // فاع لاتُ // مفاعیلُ // فاع لان

کێشی موزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور.

نموونە بۆ عەرووزی مەحزووف (فاع لن):

سالم نەکەی لە شەوکەتی مونعیم نە// زەر بە کەم

مەحزووف فاع لن

نادەم پەلاسی کۆنەیی فەقرم بە سەد سەموور (سالم؟)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مـــروور

وەی پەیکی شارەزا بە هەموو شاری شارەزوور   (نالی١٧٤)

با بێنە سەیری گەردن‌و سینەی نیگاری مــن

نەیدیوە هەر کەسێ بتی زیوو سەنەم لە عاج (مەحوی٩٣)

زارم وکوو هیلال‌و زەعیفم وەکوو خــەیــاڵ

ئایا دەکەومە زارو بە دڵدا دەکــەم خــوتوور (نالی ١٤٣)

تا سەر نەبۆتە گۆ دە لە دونیا دە تـۆ شـەقێ

هەر ئەم شەقە بە کارە کەوا هەڵدرێ لـە هیچ (مەحوی ٩٨)

دنیا کە هیچە جوملە دەزانن کەچی چ کــەس

مەردانە بۆ خودا نییە دەس هەڵگرێ لـە هیــچ (مەحوی ٩٨)

٥- موزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف:

(٢٦÷٢=١٤=٣،٤،٤،٣)

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەحزووف

فاعیلُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاع لا

مفعولُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاع لن

مفاعیلن فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن

ئەخرەب مەکفووف مەکفووف مەحزووف

فاعیلُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاع لا

مفعولُ فاع لاتُ مفاعیلُ فاع لن

مفعول	فاع لات	مفاعيل	فاع لن
U -- --	U -- U --	U -- -- U	--- U ---
٣	٤	٤	٣
١٤			

مفعولُ	فاع لاتُ	مفاعيلُ	فاع لن
U -- --	U -- U --	U -- -- U	--- U ---
٣	٤	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فاع لن) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەقسوور (فاع لان)

نموونە:

گۆ هاتفی ئەلەستو ژ ڕۆژێ کـەرەم نیدا

زەڕڕات دا جەواب نەعەم یەك ب یەك بەلا (پەرتۆ٢٤)

شیکردنەوە:

گۆ/ ها/ت// فی/ ئە/لەس/ت/و// ژا/ ڕۆ/ژێ/ کە// ڕەم/ نی/دا

--- U // --U-- U // U -- -- U// ---U -- --

مفعولُ // فاع لاتُ // مفاعیلُ // فاعلن

زە/ڕ/ڕا/ت // دا/جە/وا/ب // نە/عەم/ یەك/ ب//یەك/ بە/لا

-- U // --U-- U //U -- -- U // -- U -- --

مفعولُ // فاع لاتُ // مفاعیلُ // فاعلن

نموونە بۆ عەرووزی مەقسوور:

هەر ناڵە وا لە بورجی جەلالا وە// کوو هیلال

مەقسوور فاع لان

هەر ماهە وا لە کونجی مەلالا لە ناڵ ئەچێ (حەمدی٧٢)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

جانم فیدایی سروەکەت ئەی بادەکەی سەحەر

وەی پەیکی شارەزا لە هەموو ڕاهی پڕ خەتەر (سالم ٦٦)

واعیز لە من بڵێ بە نەزەر تەعنە بەس بدا

دینی بتانە دینی من ئەو مەزهەبی زەهەب (مەحوی ٤٨٩)

عشق ئافراندو کریە دڵێ عاشقانی زار

سەر موهر گەر بنا ژ تەناڤ پەردەیا حەیا (پەرتۆ ٢٥)

بازاڕی دەهرە قیمـــەتی ئەشیـــا بە جێگـــەیە

مێشێ گەیشتە روویی نیگارێ لە خـــاڵ ئـــەچێ (حەمدی ٧٢)

بدڕێنە لادە جـــامـــەیی زیلبـــاری میحنـــەتـــت

ئەی کورد بە عەزمو غیرەتی خۆت فەرزە ئیرتیقا (زیوەر ١٠)

پوختـەی بڕگـەو پـێو دابەشـبوونیان لـە قالبـە باوەکـانی کێـشی موزاریـع لـە کوردیدا:

١٤ بڕگە (٣ +٤ + ٣ +٤) (مفعول فاع لاتـن مفعـول فـاع لاتـان)2X (مـوزاریعی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ)

١٤ بڕگـە ٣+ ٤+ ٣+٤) (مفعـول فـاع لاتـن مفعـول فـاع لاتـن)2X (مـوزاریعی هەشتی ئەخرەب)

١٤ بڕگـە (٣+ ٤+ ٤ +٣) (مفعـول فـاع لات مفاعیـل فـاع لان)2X(مـوزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور)

١٤ بڕگـــە (٣+ ٤ +٤ +٣) (مفعـــول فـــاع لات مفاعیـــل فـــاع لـــن)2X (موزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف)

نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی موزاریع لە کوردیدا:

زاهیر فەقیرو سالم بە رەنگو بەرگی عالەم

ئەمما لە ناو دەروونا مـــارێکی ژەهرەداری (زێوەر ٣١)

گەر هیچ نەبێ بــە ئۆین تــابیع بە دەولەتێ بن

بێگــانە چاکە دوژمن نەك دوژمنی لە خــۆتــان (حاجی٨٦)

بەو ئاوە خۆت بشۆ لە کودووراتی ســەر زەمین

شاد بن بە وەسلی یەکدی ئەتۆ تاهیر ئەو تەهوور (نالی ١٣٩)

جــاما ددەستی شــاهید ژەنگی ژ دل دشــۆتن

پیری موغــان ژ رەنــدان وەهوە دکر ریوایــەت (جزیری ١٣٨)

شەو تا سەحەر لە هیجرت بۆ من حەرامە خۆ خەو

هەر دێ سەدایی گریەم وەك رەعدی نەوبەهــاران (سالم ٨٩)

دووشیزەگانی غــەیب هــەمی جــوملە تێ دیــار

مەستوورەگــانی مەعنا ســەراســەر تویی نەما (پەرتۆ ٢٤)

شیعرێ کــە تــۆ بــە چاکی دەزانی شییاکەیە

نەزمێ کە تو بــەیــانی دەفــەرمووی گەن‌و گووە (شێخ رەزا ٤٠)

بۆ یارەکانی عــەســرین ئــەم هــەدیە گەر بنێرم

ئــایــا دەبێ بزانن مــانایی شیعی مــەنشــوود (دەشتی ١٢٩)

فەرمووی بە من کە ئێستە لـە بەر غەم زەعیفی تۆ

حەقتە ببی بە حەڵقە بــە دەوری کــەمــەرمــەوە (موختار ١٥٠)

ئەی چاوی پڕ نەدامەت دڵ پڕ غــەموو غــەرامەت

بگری کە وشکە سۆفی لــەم فــەیزە بێ نــەسیبە (نالی ٨٨)

موشـکیل لـە مـن مـەبینن عەرعـەر قـەدانی ناسـك

هـەر دەم کـە دوڕ ئـەباریٚ لـەم چـاوی پـڕ غوبـارا

(دەشتی ٢٣)

شەخسێکی ساحیب ئەحوال پرسی کە ئەی فـەلاتوون

یۆنانییـانی قـەومت بۆچـی بـە دەردی سـەگ چـوون

(مەحوی ٢٤٥)

جۆشێك بدەن وەکوو هەنگ تەدبیر بکەن بەبیٚ دەنـگ

ئەسـبابی شـەڕ پـەیا کـەن تـۆپو تفـەنگو هـاوان

(حاجی ٨٧)

ئـەو نـەو نەمامـە سـێبەری دوێنـیٚ لـە نـاز ئـەکرد

ئـەمڕۆ لـە ئاگرایـە لـە چـیلکەو چـەواڵ ئەچـیٚ

(حەمدی ٧٢)

هـەوری بـەهاری بەسـیە ئـیتر ناڵەناڵەکـەت

گـوڵ عـاجزە لـە گرمـەوو ناوچـاوە تاڵەکـەت

(موختار ٦٨)

چوارەم: کێشی رەجەز:

کێشی رەجەز لە بازنەی سێیەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)

واتە هەر دێرێکی شەش پێیە (٣ +٣). دەشێ بە کورتکراوەیی (مجزوء) بە کار بێ واتە ببێ بە چوار پێ (٢ +٢). لەو حاڵەتە لە کوردیدا زۆر جار دەبێ بە مورەففەل. هەروەها دەشێ بە زیادکراویش بە کار بێ. واتە بە هەشت پێیی (٤ +٤). رەجەز لە کوردیدا، ١٥ قالب واتە جۆری جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. رەجەز لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

مستفعلن ئیزالە مستفعلان

خەبن مُتَفْعِلن (مفاعلن)

تەی مسْتعلن (مفْتَعِلن)

تەرفیل مستفعلاتن

١- رەجەزی هەشتی موززال: (٣٢÷٢=١٦=٤،٤،٤،٤)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

- - = موززال

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلان

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

= - = موززال

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلان

مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلان
-- U _ _	_ U _ _	_ U _ _	. _ U _ _
٤	٤	٤	٤
١٦			

مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلان
-- U -- --	-- U -- --	_ U _ _	. -- U -- --
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- موززال (مستفعلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- تەواو - سالم (مستفعلن)

نموونە:

دیسا ژ نوو بێ حاڵە دڵ ساقی وەرین جاما زولال

موشتاقی خەمرا ئالە دل لێ خۆش ئانی بت میزاج (جزیری ١٧٣)

شیکردنەوە:

دی/سا/ ژ/ نوو// بیٚ/ حا/ڵە/ دڵ// سا/قی/ وە/رین// جا/ما/ زو/لال

. _ U _ //   _ _ U _ //   _ _ U _ // _ _ U _ _

مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن // مستفعلان

موش/تا/قی/ خەم//را/ ئا/لە/ دل// لیٚ/ خۆ/ش/ ئا // نی/ بت/ می/زاج

_ U _ //   _ _ U _ // _ _ U _ // _ _ U _ _

مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن // مستفعلان

نموونەیەك بۆ عەرووزی تەواو– سالم (مستفعلن):

تا دڵ نەسووتیٚ دەم بە دەم فانی نەبیٚ// <u>سەر تا قەدەم</u>

تەواو – سالم مستفعلن

پەروانە قەت ناگاتە شەم هذا طریق العاشقین (وەفایی ٩٩)

<u>ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن. شیبیان بکەوە:</u>

مەستانە مەستان نۆشە نۆش قەرقەف د جامان هاتە جۆش

ما دیٚ بمینت کەس ل هۆش وەقتیٚ کو بێن دوڕدانە رەقص

(جزیری ٢٧٩)

ئـــەی دڵ وەرە هوشـــیار ببـــە هـــذا طریـــق العاشـــقین

مـــەحوی جـــەمالی یـــار ببـــە هـــذا طریـــق العاشـــقین

(وەفایی ٩٩)

ئـەو یووسـفی میـسری میـسال وێ هاتـە بـازاڕی جـەمال

مـن جـانو دل ئینـان بـال گـۆ دێ هـەڕە کاسـید مـەتاع

(پەرتۆ ٢٤٦)

بولبـول لـە بـاغی جەننـەتێ دایـم دەخـوێنێ عەنـدەلیب

سەد ئافەرین لەو سوحبەتەی شاد بین بە یارێ عەن قـەریب

(ئە. کۆر ١٦٢)

ئـەی هەمنـشینان ئەلمـەدەد ئـەی دۆسـتان ئەلموسـتەغاس

بـا شـد تـرا زەخمـی ب دل دوود ب جـان ئەلموسـتەغاس

(صەیدی هەورامی ٢٥)

٢- رەجەزی هەشتی تەواو (سالم): (٣٢÷٢=١٦=٤،٤،٤،٤)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
_ _ U _	_ _ U _	_ _ U _	_ _ U _
٤	٤	٤	٤
١٦			

مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
_ _ U _	_ _ U --	_ _ U _	_ _ U _
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو - سالم (مستفعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- موززال (مستفعلان)

نموونە:

من دی سەحەر شاهێ مەجەر لەبسێ دبەر مەخموور بوو

ئەو دیم زەری سوڕ مشتەری یا رەب پەری یا حوور بوو (جزیری ٤٠٧)

شیکردنەوە:

من/ دی/ سە/حەر//شا/هێ/مە/جەر// لەب/سێ/ د/بەر//مەخ/موو/ر/ بوو

_ _ U _ // _ _ U _ // _ _ U _ // _ U _

مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن

ئەو/ دیم/ زە/ری// سوڕ/ مش/تە/ری// یا/ رەب/ پە/ری// یا/ حوو/ر/ بوو

_ _ U _ // _ _ U _ // _ _ U _ // _ U _

مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن // مستفعلن

کێشی ڕەجەزی هەشتی تەواو – سالم

نموونەیەك بۆ عەرووزی موززال (مستفعلان):

فەریادرەسی بۆ خاس‌و عام ڕەوشەن دەکەی// لەیلی زەلام

موززال مستفعلان

چی بۆت نەسووتێ سوبح‌و شام پەروانەوو قەقنەس نییە (ئەحمەدی کۆر ٢٥٢)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

خـەلقۆ ل مـن کـەن شـێرەتێ ئـەو دلبـەرا زەرپڕیـن کەمـەر

مـن دی د حـالی غەفلـەتێ هـات دەر ژ بـورجی وەك قەمـەر

(جزیری ٢٣١)

جیلـوەی سـەبا لەهجـەی شـەمال بـۆی زولـف‌و خـاڵی یـار ددەن

یـا نەوبـەهار دێنـێ بـە بـار مـشکی تـەتار بـۆی نەسـتەرەن

(وەفایی ٩٤)

پەروانەوەش تەن دەر عەزاب قەقنەس سیفەت دل چون روباب

چی تەرك نەکا بۆت خوردو خواب وی غـەیری ئـاگر کـەس نییـە

(ئە. کۆر ٢٥٣)

ویرۆکـە بەرقـەك خاتیفـەك عـشقێ ل جـانم لەمعـەدا

نەشـئییەتا تەوحیـدی حـەی ژەنـدازە دەرڤـە نەشـئەدا

(پەرتۆ ١١٥)

ئەمـشەو کـە بـەختم هاتـە سـەر شـیرین جـەماڵ وەك قەمـەر

فنجـانی مـەم قـەد نەیـشەکەر پرسـی لـە وەزعـی مـن خەبـەر

(قانیع١١٣)

٣- ڕەجەزی هەشتی مەخبوون: (٣٢÷٢=١٦=٤،٤،٤،٤)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مەخبوون مەخبوون مەخبوون مەخبوون

متفْعلن متفْعلن متفْعلن متفْعلن

مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مەخبوون مەخبوون مەخبوون مەخبوون

متفْعلن متفْعلن متفْعلن متفْعلن

مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن
_U _U	_U _U	_U _U	_U _U
٤	٤	٤	٤
١٦			

مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن
U _U	_U _U	U _U	U _U
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون(مفاعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوون موززال (مفاعلان)

نموونە:

غەزالی خۆش خەرامی من کە تووڕە ئینتیشار ئەکا

هەزار شێری سەفشکەن بە رشتەیێ شکار ئەکا (بێخود ٣)

شیکردنەوە:

غە/زا/لی/ خۆش// خە/را/می/ من// کە/ تووڕ/ڕە/ ئین//تی/شار/ ئە/کا

U _ U _ // U _ U _ // U _ U _ // U _ U _

مفاعلن // مفاعلن // مفاعلن // مفاعلن

هە/زا/ر/ شێ//ری/ سەف/ش/کەن// بە/ رش/تە/یێ// ش/کار/ ئە/کا U _ U _

U _ U _ // U _ U _ // U _ U _ //

مفاعلن // مفاعلن // مفاعلن // مفاعلن

کیشی رەجەزی هەشتی مەخبوون.

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەخبوون موززال (مفاعلان):

کە تۆ هیلانە بەستی خۆت بە دەستی خۆت// بکەی خەراب

مەخبوون موززال مفاعلن

بزانە سونبول و گوڵی وەرامەکەت وەرایەوە (راجی ٣٣٧)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

بە تیکە تیکە بێ دڵێ کە نەیبی ئیشتیاقی تۆ

حەیاتی من ویسالی تۆ مەماتی من فیراقی تۆ

(بێخود ٥)

وەتـەن کـچێکی تـازە بـوو لـە باوەشـێکی پـیرە زاڵ
وەکـوو سـتارەیی سـەعد بـە نـاز ڕاکـشایەوە

(ڕاجی ٣٤٠)

کە تیری غەمزە تیژ ئەکا لە جەرگو سینە کار ئەکا
کـە قامـەتی بـە دەر ئـەخا قیامـەت ئاشـکار ئـەکا

(بێخود ٣)

نیگـاری گوڵعـوزاری مـن هـەوا بـە بـاڵو پـەڕ ئـەدا
بولبـولی خاکەسـاری دڵ لـە ڕێـی وەڵامـی سـەر ئـەدا

(ڕاجی٣١)

خۆش ئەو دەمەی کە ڕۆژو شەو تەواف ئەکا ڕەواقـی تـۆ
خۆش ئەو سەرەی کە کەوتبێ لە کووچەوو سوقاقی تـۆ

(بێخود ٥)

تێبینی: ئەگەر پێی کۆتـایی دێرە شـیعر واتـە زەربەکـەی لەگەڵ مەخبوونیـدا موززالیش بێ (مفاعلان) لقە کێشەکە دەبێ بە ڕەجەزی مەخبوونی موززال. بـەڵام لەبەر ئـەوەی نموونـەی لـە کوردیـدا کەمـە ، وەکـوو لقێکـی سـەر بـەخۆی کێـشی ڕەجەز باسمان نەکرد.

٤- ڕەجەزی هەشتی مەتوی مەخبوون: (٣٢÷٢=١٦+٤،٤،٤،٤)

مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
مەتوی	مەخبوون	مەتوی	مەخبوون
مسْتعلن	متفْعلن	مسْتعلن	متفْعلن
مفْتعلن	مفاعلن	مفْتعلن	مفاعلن

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مەتوی مەخبوون مەتوی مەخبوون

مسْتعلن متفْعلن مسْتعلن متفْعلن

مفْتعلن مفاعلن مفْتعلن مفاعلن

مفْتعلن	مفاعلن	مفْتعلن	مفاعلن
U _ U _	U _ U _	U _ U _	U _ U _
٤	٤	٤	٤
١٦			

مفْتعلن	مفاعلن	مفْتعلن	مفاعلن
U _ U _	U _ U _	U _ U _	U _ U _
٤	٤	٤	٤
١٦			

هەمووی ٣٢ برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون(مفاعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوون موززال (مفاعلان)

ن

موونە:

راحەتی جان ئەدا بە دڵ هەر ستەم‌و جەفایی تۆ

سەفوەتی دڵ ئەدا بە من فکری سەفا وەفایی تۆ (خادیم،١ (٢١٢)

شیکردنەوە:

را/حە/تی/جان// ئە/دا /بە/ دڵ// هەر/ س/تە/م‌و//جە/فا/یی/ تۆ

_U _ U _// U -- U -- //U U _ // U _U

مفْتعلن // مفاعلن // مفْتعلن // مفاعلن

سەف/وە/تی/ دڵ // ئە/دا/ بە/ من// فك/ری/ سە/فا //وە/فا/یی/ تۆ

_U U _ // U _U _//U _ U _ // U _U _

مفْتعلن // مفاعلن // مفْتعلن // مفاعلن

کێشی رەجەزی هەشتی مەتوی مەخبوون

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەخبوونی موززال (مفاعلان):

جۆششی مەوج‌و ئەشکی خوێن کەوتە کەنا// ری مولکی رۆم

مەخبوونی موززال مفاعلان

سەیل بە سەیل‌و شەت بە شەت بە دەجلە بە دەجلە جوو بە جوو (سالم ١١٢)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

تووتیی تۆ لە حیرسی دڵ داوی تەمەع دەکاتە مل

بولبولی من لە عەشقی گوڵ تەغنییەو تەرەب دەکا

(نالی ١٠٠)

نەشئە بە عەتری گوڵ ئەدا جیلوە بە نافەیی خوتەن

تابی بنەوشە هەم ئەدا تورڕەیی مشکسای تۆ

(خادیم، ١: ٢١٧)

قەیدە لە گەردەنی دڵم زولفی سیاهی پڕ خەمت

حەڵقە بە حەڵقە چین بە چین عوقدە بە عوقدە موو بە موو

(سالم ١١٢)

ئەی گوڵی خۆش نەسیمی من جەننەتی خۆش نەعیمی من

هەولی دڵی سەقیمی من بۆ تەمەعی شیفایی تۆ

(خادیم،١، ٢١٧)

نالی حەریفی کەس نییە ئیلفو ئەلیفی کەس نییە

بەیتی رەدیفی کەس نییە هەرزەنویسە گەپ دەکا

(نالی ١٠٠)

تێبینی: ئەگەر پێی کۆتایی دێرە شیعر واتە زەربەکەی لەگەڵ مەخبوونیدا موززالیش بێ (مفاعلان) لقە کێشەکە دەبێ بە رەجەزی مەتوی مەخبوونی موززال. بەڵام لەبەر ئەوەی نموونەی لە کوردیدا کەمە ، وەکوو لقێکی سەر بەخۆی کێشی رەجەز باسمان نەکرد.

پوختەی بڕگەو پێو دابەشبوونیان لە قالبە باوەکانی کێشی رەجەز لە کوردیدا:

١٦ بڕگــە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مــستفعلن مــستفعلن مــستفعلن مــستفعلان)٢X (رەجەزی هەشتی موززال)

١٦ بڕگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)٢X (رەجەزی هەشتی تەواو – سالم)

١٦ بڕگــە (٤ + ٤+ ٤ +٤) (مفــاعلن مفــاعلن مفــاعلن مفــاعلن)٢X (رەجــەزی هەشتی مەخبوون)

١٦ بڕگــە (٤ + ٤+ ٤ +٤) (مفْــتعلن مفــاعلن مفْــتعلن مفــاعلن)٢X (رەجــەزی هەشتی مەتوی مەخبوون)

نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی رەجەز لە کوردیدا:

حەتتا ب نوورا بادەیێ رەنگین نەکی سەجادەیێ

دووری ژ وی شەهزادەیێ دوڕدانەیا گەردن ژ عاج

(جزیری ١٧٤)

داری ئیراکو داری هیند هەردوو کە عوودە ئیسمیان

هەمدەمی سوننەتە ئەوەم مەیلی ئەبوو لەهەب دەکا

(نالی ٩٨)

جامــا زەلال خــەمرا حــەلال یــاری شــەپال دامــن ب حــال

عیشقا غەدار صوهتی ستار نیڤ مارو یار سەد سوور بوو

(جزیری ٤٠٩)

فیـــدایی دڵبـــەرێ ئـــەبم کـــە عـــەینی دڵڕوبایـــە

غـــولامی ســـەروەرێ ئـــەبم کـــە فـــەخری پادشـــاییە

(بێخود ٣)

من دلبەرەك وەك دوڕ هەیە مەحبووبی شیرین سوڕ هەیە

حوسن‌و جەمالەك پوڕ هەیە بەلقیس سیفەت مەسکەن سەبا

(جزیری ٢٨)

دل بۆچـە گۆشـم دارەنـێ مـەوزە سـەرەت بێکـارە نـی

تۆ مەگنە (پەی) ئەر یارەنی با ڤەس چەنیت بێزارەڤە

(سەیدی ٢٤)

حینـا د مـەجلس بـوو دیـار ئـەو هەیکـەلا سـاحب شـوعاع

جانـــان ژ جـــسمانی وجـــوود فیلحـــال گـــۆتن ئـــەلوەداع

(پەرتۆ ٢٤٦)

مـەیلا وی مـەحزا حیکمەتـە سـەیدا وی عـەنقا سـیرەتە

تـەیری وی بـالا هیممەتـە لـەورا تەلـەب ئـەڤراز کـر

(خانی ١٥٤)

تەنگـە دەمـانی دڵبـەرم حەسـرەتی دایـە گوڵروخـان

وا دڵی غونچە بوو بە خوێن پەردە بە پەردە توو بو توو

(سالم ١١٢)

خاكو هەوایەكەی وەتەن هەر وەكو سەر چوو بە هەبا

كەوتەوە باوەشی رەقیب هەر وەكو قاوتو رەشەبا

(راجی ٢٧)

سەهمو نەسیبی ئەسلییە بەحسی گیاهو گوڵ نییە

توونە خەرجی سووتنە مۆدنە ماچی لەب دەكا

(نالی ٩٨)

شێری عەجەم ئەسپی عەرەب بیجادە چاوو خۆش تەلەب

سافی وەكوو جامی حەلەب توندو گەڕۆكو كاریگەر

(قانیع ١٢١)

نانو تەعامی شامی من دەردو غەمی فیراقی تۆ

بوو بە عەزابی رۆحی من لوقمە بە لوقمە جەم بە جەم

(خادیم، ١ ،١٧٣)

چەرخی زەمانە كەی دەدا بەزمی ویسالی یارو من

بۆسە بە بۆسە لەب بە لەب دیدە بە دیدە روو بە روو

(سالم ١١٢)

زولفێن بتی شیرین لەبان ژەهرینە شبهەت عەقرەبان

لێ من ژ بسكا پڕ گری ئیرۆ تنێ گرتن دو تا

(جزیری ٣٥)

پێنجەم: کێشی خەفیف:

کێشی خەفیف لە بازنەی چوارەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن)

واتە هەر دێڕێکی شەش پێیە (٣ +٣). لە کوردیدا بە زۆری بە شەش پێی هاتووە. خەفیف لە کوردیدا، ٥ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. خەفیف لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

فاعلاتن تەسبیغ فەعلاتان

کەف فاعلاتُ

قەسر فاعلاتْ (فاعلان)

حەزف فاعلن

خەبن فعلاتن

شەکل فَعِلاتُ

سەلم فع لن

خەبنو حەزف فَعِلن

خەبنو قەسر فَعِلان

مستفع لن تەسبیغ مستفع لان

خەبن (مُتَفْعِ لن) مفاع لن

١- کێـــــشی خـــــەفیفی شەشـــــی مـــــەخبوونی مەقـــــسوور:

(٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
=	مەخبون	مەخبوون + مەقسوور
=	متَفْع لن	فعلاتْ
فاعلاتن	مفاع لن	فعلان
فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
=	مەخبون	مەخبوون + مەقسوور
=	متَفْع لن	فعلاتْ
فاعلاتن	مفاع لن	فعلان

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

فاعلاتن	مفاع لن	فعلان
--- U --- ---	U --- U --	U U --- .
٤	٤	٣
١١		

فاعلاتن	مفاع لن	فعلان
--- U --- ---	U --- U --	U U --- .
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون مەقسوور (فعلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوون مەحزووف (فعلن)

٣- ئەصلەم (فع لن)

٤- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

نموونە:

بۆ ئەمیرانی غـــەیرە دەبنە گزیر

نەك لە خۆیان یەکێکی بێتە ئەمیر (حاجی ٢٣٧)

شیکردنەوە:

بۆ/ ئە/می/را// نی/ غەی/رە/ دەب// نە/ گ/زیر

--- U U // --- U --- U // --- --- U --- U .

فاعلاتن // مفاع لن // فعلان

نەك/ لە/ خۆ/یان// یە/کێ/کی/ بێ//تە/ ئە/میر

--- U U // --- U --- // U --- --- // U --- .

فاعلاتن // مفاع لن // فعلان

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

ساقیا لەم شەرابەیەم // بدەری

مەخبوونی مەحزووف فعلن

کە نەکەم فەرقی هەر نشێوو فراز (خادیم، ١ : ١٤٣)

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

لازما خول بخۆی وەکوو// بەرداش

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

هەمو رۆژێ دەگۆڕی ئەمری مەعاش (حاجی ١٨٧)

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

هەر ئەتۆی غەمبەری دڵەی// عاشق

ئەصلەم فع لن

حافیزت بێ خودایی بەندە نەواز (خادیم،١، :١٤٣)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

قەیدو تەزبیبو حاشییەو ئیعراب

هەمو با بردی بووە مەوجی سەراب

(حاجی٢٣٠)

وا لە سەر بانی مەیکەدە راهیب

ئەم کەلامە دەڵێ بە ناڵەیی زار

(سالم ٥٩)

موتریبا تۆش بە نەغمەیی نەی‌و عـوود
وەرە مەحفەل بە سەد گریشمەوو ناز

(خادیم،١: ١٤٣)

مەدەنییـــەت وەســـیلەیی ئیحیـــا
بـۆ هـەموو میللـەت‌و عومـوومی وڵات

(گۆران، ٧١)

بـە حەقیقـەت جیهـانی بـێ بنیـاد
نییـەتی بـۆ کەسـێ سـەبات‌و قـەرار

(سالم ٥٩)

٢–کێشی خەفیفی شەشی مەخبوون مەحزووف: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
-	مەخبوون	مەخبوون +مەحزووف
-	مُتَفْعِ لن	فعلا
فاعلاتن	مفاع لن	فعلن
فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
-	مەخبوون	مەخبوون +مەحزووف
-	مُتَفْعِ لن	فعلا
فاعلاتن	مفاع لن	فعلن

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عـەجز دەشـێ هـەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتـە هـەر وەکوو

زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ.

فاعلاتن	مفاع لن	فعلن
--- --- U ---	-- U --- U	--- U U
٤	٤	٣
١١		

فاعلاتن	مفاع لن	فعلن
--- --- U ---	-- U --- U	--- U U
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون مەحزووف (فعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوون مەقسوور (فعلان)

٣- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

٤- ئەصلەم (فع لن)

نموونە:

چوونە ریزی موعەززاتی میلەل

وەختە خۆیان حیساب بکەن بە دووەل (حاجی ٢٤٠)

شیکردنەوە:

چوو/نە/ ری/زی// مو/عەز/زە/ما//تی/ می/لەل

--- U --- --- // U --- U --- // U U ---

فاعلاتن // مفاع لن // فعلن

وەخ/تە/ خۆ/یان// حی/ساب/ ب/کەن// بە/ دو/وەل

--- U --- --- // U --- U --- // U U ---

فاعلاتن // مفاع لن // فعلن

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوون مەقسوور (فعلان):

مەدەنییەت گوڵی بەهار// ی حەیات

مەخبوونی مەقسوور فعلان

مەدەنییەت هەوایی نەش عو نوما (گۆران ٧١)

نموونەیەك بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

دوڕو مەرجانو کارەبای// کوردان

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

نێرگسەو لالەیەو گیایی وەتەن (خادیم ٧٠)

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

دامەنی کامو دەستی تۆ// دوورن

ئەصلەم فع لن

تا بە ڕۆح ئەبیە گەردی پایی وەتەن (خادیم ٧٠)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

عولومامـان بـە قـەولی بـێ سـەرو پـا

پـاکی خنکـا لـە بـەحری وشـکی هـەوا

(حاجی ٢٣٦)

بـێ شـرینقەی برایـەتی هـەرگیز

نییـە چـارەی مـەلاریایی وەتـەن

(خادیم ،١،٦٩)

ئەی شوعاعی هـەتاوی حـەقو نـەجات

مەدەنییـەت دەخیلـە سـا پەلەپـەل

(گۆران ٧٢)

هـەر زەمـانێ کـە گوێـت زرنگـاوە

پێت دەڵێ باری خۆت ببەستە جـەرەس

(حاجی ٦٦)

بـە هـەزار تـەختی خوسـرەوی نـادەم

جێگـە پێیێکـی یـەك گـەدایی وەتـەن

(بێخود ٧٠)

٣- کێــشی خــەفیفی شەشـــی مــەخبوونی ئەصـــلەم موســـەببەغ:

(٢٠÷٢=١٠=٢،٤،٤)

فاعلاتن   مستفع لن   فاعلاتن

-    مەخبوون   ئەصلەم موسەببەغ

-    مُتَفْعِ لن   فع لان

فاعلاتن   مفاع لن   فع لان

فاعلاتن   مستفع لن   فاعلاتن

-    مەخبوون   ئەصلەم موسەببەغ

-    مُتَفْعِ لن   فع لان

فاعلاتن   مفاع لن   فع لان

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سـەدرو عـەجز دەشـێ هـەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتـە هـەر وەکـو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللـەی هەیـە. لـە سـەرەتا تـا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ

فاعلاتن	مفاع لن	فع لان
--- --- U ---	-- U --- U	. --- ---
٤	٤	٢
١٠		

فاعلاتن	مفاع لن	فع لان
--- --- U ---	-- U --- U	. --- ---
٤	٤	٢
١٠		

هەمووی ٢٠ بڕگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) وەکوو زەربەکەی.

٢- ئەصلەم (فع لن)

٣- مەخبوون مەقسوور (فعلان)

٤-- مەخبوون مەحزووف (فعلن)

نموونە:

حاکمو میرەکانی کوردستان

هەر لە بۆتانەوە هەتا بابان (حاجی ٢١٣)

شیکردنەوە:

حا/ک/مو/ می//رە/کا/نی/ کور// دس/تان

--- U ---   U // --- --- U --- // ---   --- .

فاعلاتن // مفاع لن // فع لان

هەر /لە/ بۆ/تا// نە/وە/ هە/تا// با/بان

--- U --- // U --- --- U --- // --- --- ---.

فاعلاتن // مفاع لن // فع لان

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

دڵی ئەهلی نەزەر لە جیل// وەی تۆ

مەخبوونی مەحزووف فع لن

هەر وەکوو مانگو پرتەوی مەهتاب (خادیم، ١ :٧٢)

نموونە بۆ مەخبوونی مەقسوور (فعلان):

بە رەوانی میسالی ئا// بی رەوان

مەخبوونی مەقسوور فعلان

ئیرتیجالین هەموو بە بێ دامان (حاجی ٢٢٦)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

وەکوو تۆ قەت نەبوو لە روو// یی زەوی

مەخبوونی مەحزووف فعلن

نەبو هەرگیز لە عالەمی ئەسباب (خادیم،١ :٧١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

شەهـــــسواری بەلاغــــەتی کــــوردان

یەککـــــەتازی فەســــاحەتی بابــــان

(حاجی ٢١٩)

دەورەیـــی حـــادیسو زەمـــانی قیـــدەم

هەر دو لـەم بـەحری نـووره یـەك گـەرداب

(خادیم،١ : ٧٢)

غــــەیری دڵبـــەر کـــە مـــەحرەمی رازە
ناکەســـم گـــەر بـــە کـــەس بڵـێم ئەســـرار

(سالم ٥٩)

بۆچـی وات کـرد بـە میللـەتی مـەزلووم
مـــل قـــەوی دایکـــی فتنـــەوو ئیفـــساد

(قانیع ١٠٠)

پەشمـــە حـــاجی وەرە وەکـــوو جـــاران
بێـــرەوە ســـەر حیکایـــەتی کـــوردان

(حاجی ٢١٨)

٤- کێـــشی خـــەفیفی شەشـــی مـــەخبوونی ئەصـــلەم:

(٢٠÷٢=١٠=٢،٤،٤)

فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
-	مەخبوون	ئەصلەم
فاعلاتن	مُتَفْعِ لن	فا علْ
فاعلاتن	مفاع لن	فع لن
فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
-	مەخبوون	ئەصلەم
-	مُتَفْعِ لن	فا علْ
فاعلاتن	مفاع لن	فع لن

تێبینی: لەم قالبە کێشەدا، پێی یەکەمی سەدرو عەجز دەشێ هەردووکیان، یان یەکێکیان مەخبوون بێ، یان سالم بێ . خەبنی واجب نییە. واتە هەر وەکوو زیحاف وایە کەچی خەبن لە پێیەکانی تردا دەوری عیللەی هەیە. لە سەرەتا تا کۆتایی هۆنراوە دەبێ هەبێ

فاعلاتن	مفاع لن	فع لن
--- U --- ---	U --- U --	--- ---
٤	٤	٢
١٠		

فاعلاتن	مفاع لن	فع لن
--- U --- ---	U --- U --	--- ---
٤	٤	٢
١٠		

هەمووی ٢٠ برگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- ئەصلەم (فع لن) وەکوو زەربەکەی

٢- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) .

٣- مەخبوونی مەحزووف (فعلن)

٤-- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

نموونە:

قەت تەواو نابی ئارەزووی یارم

ئاخری عومرە ئەووەلی کارم (سالم ٨١)

شیکردنەوە:

قەت/ تە/واو/ نا// بی/ ئا/رە/زووی // یارم

--- U --- // U --- --- U --- // --- ---

فاعلاتن // مفاع لن // فع لن

ئا/خ/ری/ عوم// رە/ ئەو/وە/لی // کا/رم

--- U --- // U --- --- U --- // --- ---

فاعلاتن // مفاع لن // فع لن

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

گڕی بەست دڵ بە شەو لە نەش// ئەی رام

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

هاتو چۆ بوو لە مەستییا هەر سوو (سالم ١١٦)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

شاپەڕی دا لە دڵ خەروو// سی سەحەر

مەخبوونی مەحزووف فعلن

وای غوباری کەدوورەتم جادوو (سالم ١١٦)

نموونە بۆ عەووزی مەخبوونی مەقسوور

تا نەبینێ مەهی جەما // لی حەبیب

مەخبوون مەقسوور فعلان

عارە خەو بێتە چاوی بێدارم (سالم ٨١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن. شییان بکەوە:

ل گـــولان میـــسکو عەنبـــەرێ برشـــین

ژ گـــولاڤێ جونەســـرییان تـــەڕ کـــە

(جزیری ٤٥٣)

دڵی پێکام بە بـە عیـشوە تـیری مـوژەی

تـــورکی ئەندێـــشەیی کـــەمان ئـــەبروو

(سالم ١١٦)

ئـەم قـسەی ئێـستە عـەیبی لێ دەگـرن

ئـەو دەمـەش دێ کـە ئێـوە بـۆی دەمـرن

(حاجی ٢١٤)

کەسکو سۆرێن ژ رەنگی قـەوسو قـەزەح

ژ ســـەراپا گـــولاڤو مـــاوەر کـــە

(جزیری ٤٥٣)

هەڵسە ئـەی دڵ بـچینە لای مـەجنوون

رشـــتەیی عـــاقلی لـــە دەس دەرچـــوو

(سالم ١١٦)

پوختـەی برگـەو پـێو دابەشـبوونیان لـە قالبـە باوەکـانی کێـشی خـەفیف لـە کوردیدا:

١١ برگە (٤+ ٤+ ٣) (فاعلاتن مفاعلن فعلان)2X (خەفیفی شەشی مـەخبوونی مەقسوور)

١١ برگە (٤+ ٤+ ٣) (فاعلاتن مفاعلن فعلن)2X (خەفیفی شەشـی مـەخبوونی مەحزووف)

١٠ بڕگە (٤+ ٤+ ٢) (فاعلاتن مفاعلن فع لان)2X (خەفیفی شەشی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ)

١٠ بڕگە (٤+ ٤+ ٢) (فاعلاتن مفاعلن فع لن)2X (خەفیفی شەشی مەخبوونی ئەصلەم)

<u>نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەكانی كێشی خەفیف لە كوردیدا:</u>

وەرە وەك رۆژ ب سـەر دەری كەلـەهێ

عالـــەمێ تێكـــدا مونــــەووەر كــــە

(جزیری ٤٥٤)

كـەر ئـەكا چـەند هـەزاری وەك خـۆی

تـاوەكوو خـۆی بـژی بـە مـەیلو مـراد

(قانیع ١٠٠)

دڵـی پێكـام بـە عیـشوە تـیری مـوژەی

تــوركی ئەندێــشەیی كــەمان ئــەبروو

(سالم ١١٦)

فــەرقی ناكــەس لەگـەڵ كەسـان ناكـەم

هــا بــە عەكـسی بخوونـەوە ناكـەس

(حاجی ٦٦)

هــەر یەكێكـە خـودایی حـەق نـەك دوو

وەحـــدەهوو لا ئیلاهـــە ئــیللا هـــوو

(سالم ١١٦)

لــەفزی کــوردی بــڵاو نــەبوو گــرد بــوو
وا لـــە مابـــەینی ئێمـــەدا تـــێ چـــوو

(حاجی ٢٤٠)

خـــــادیمی ئاســــتانی عـــالی تـــۆم
لـوتفی تـۆم کافییـە لـە ڕۆژی حیـساب

(خادیم، ٧٢)

مـن لـە غـەمخواری ئـەم قـسانە دەکـەم
وەرنـە پەشمـە لــە لام هـەموو عالــەم

(حاجی ٢٦٤)

حیـشمەتی خوسـرەوی مەحالـە هـەتا
جـانی شـیرین نەکـەن فیـدایی وەتـەن

(خادیم ٦٩)

قـــەومی کـــوردی هـــەژارو بێـــچارە
وێڵـــی تـــەیهی جەهالەتـــە هـــاوار

(گۆران ٧١)

دائیمـــا بیبـــە ســـەر دڵــم ســـروەت
چونکە هەر تـۆی بـە ئێمـە مـەحرەمی ڕاز

(خادیم،١ ١٤٤)

خــەتو خـاڵان نیـشان (نیـشانی) دە
مــە ژ نــاڤێ خــوەڕا ب دەفتــەر کــە

(جزیری ٤٥٤)

بــە قــسەی ســادە برســی تێــر نــابێ
عەمەلــە عیــززی دیــنو دونیــا بــێ

(حاجی ٢٣٥)

کاســـبو پـــارە زاهیـــدو جەننـــەت
بێخـــودو خـــاکی دلگوشـــایی وەتـــەن

(بێخود ٧٠)

میللـــەتی بـــێ کتێـــبو بـــێ نووســـین
غـەیری کـوردان نییـە لـە روویـی زەمـین

(حاجی ٢٦٤)

شەشەم: کێشی موجتەس:

کێشی موجتەس لە بازنەی چوارەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مستفع لن فاعلاتن فاعلاتن)

واتە هەر دێرێکی شەش پێیە (٣ +٣). لە کوردیدا بە زۆری بە هەشت پێی هاتووە. موجتەس لە کوردیدا، ٥ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. موجتەس لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

فاعلاتن تەسبیغ فەعلاتان

کەف فاعلاتُ

قەسر فاعلاتْ (فاعلان)

حەزف فاعلن

خەبن فعلاتن

شەکل فعلاتُ

سەلم فع لن

خەبنو حەزف فعلن

خەبنو قەسر فعلان

مستفع لن تەسبیغ مستفع لان

خەبن مفاع لن

١- کێشی موجتەسی هەشتی مەخبوونی مەقسوور:

(٣٠÷٢=١٥=٤،٤،٤،٣)

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبوون	مەخبوون	مەخبوون + مەقسوور
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فعلات

مفاع لن　　فعلاتن　　مفاع لن　　فعلان
مستفع لن　　فاعلاتن　　مستفع لن　　فاعلاتن
مەخبوون　　مەخبوون　　مەخبوون　　مەخبوون + مەقسوور
مُتَفْعِ لن　　فعلاتن　　مُتَفْعِ لن　　فعلات
مفاع لن　　فعلاتن　　مفاع لن　　فعلان

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلان
-- U -- U	-- -- U U	-- U -- U	. -- UU
٤	٤	٤	٣
١٥			

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلان
-- U -- U	-- -- U U	-- U -- U	. -- UU
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ٣٠ برگە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوون مەقسوور (فعلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوون مەحزووف (فعلن)

٣- ئەصلەم (فع لن)

٤- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

نموونە:

فەلەك بە تیرو کەمانی لە ئێمە چۆتە کەمین

شکارگاهی زەمینە لە چەنگی کێوە دەچین (حاجی ٩٦)

شیکردنەوە:

فە/لەك/بە/ تی//رو/ کە/ما/نی//لە/ ئێ/مە/چۆ//تە/ کە/مین

. -- U   -- U-- //   UU-- --   // U-- U--   // U U

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فعلان

ش /کا/ر/گا// هی/ زە/می/نە// لە/ چەن/گی/ کێ// وە/ دە/چین

. -- U – U – UU   // -- --// U – U – // U U

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فعلان

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

کە باسی لێوو ددانی بکەن بە دەر//دەکەوێ

مەخبوونی مەحزووف فعلن

نیساری لەعلو گوهەر کردی دەمی لافیز (مەحوی ١٦٢)

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

ئەمەرزە کۆنە هەوارە خەلایقیش// کۆچە

ئەصلەم فع لن

تەماعی سووری نەبێ کەس لە ژێری چادری شین (حاجی ٩٦)

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

خەزانە بولبولی بێچارە کەوتەوە هاوار

فع لان ئەصلەم موسەببەغ

نەماوە باغو گوڵ سەروو لە بووستانی نەشات (خادیم،١٥ :١٥١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شیبیان بکەوە:

مەکانـە شـەوقی بـە عێلاتـە پەشمـە کۆنـە هـەوار
حەیاتـە زەوقـی بـە ئەحبابـە بایـە ئـابو هـەوا

(حاجی ٣٥)

بـە داغو حەسـرەتەوە دەچـمە حەڵقـەیی ماتـەم
سـەفایەکی نـەبو سـەعییم لـە تـەرەف کۆیی نیگـار

(حەریق ٢٥)

بـە سـەر سـەمایی تەهیـدا گوشـاد ئـەکا بـاڵی
لـە کەوکـەبی ئەمـەلت ون ئـەبێ تەبەسـسومی نـوور

(گۆران ٧٤)

مەڵێن لە زەربەتی غەمزەی چ کەس بەرین لـە برین
نیـشانی زامـی دیـارە لـە پـیرو جـوانی وڵات

(بەختیار زێوەر ٤٣)

مرووری نەکسە کە عەکسی قەمەر دەکا بـە رەمـەق
زوبوولی نیکسە دەگێڕێ کە عەکسی ریش بـە شـیر

(نالی ٢٠٩)

٢- کێـــشی موجتەسـیی هەشـتی مەخبوونی مـەحزووف:
(٣٠÷٢=١٥=٣،٤،٤،٤)

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبون	مەخبوون	مەخبوون + مەحزووف
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فعلا
مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلن

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبون	مەخبوون	مەخبوون + مەحزووف
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فعلا
مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلن

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلن
U -- U --	U U -- --	U -- U --	U U --
٤	٤	٤	٣
١٥			

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فعلن
U -- U --	U U -- --	U -- U --	U U --
٤	٤	٤	٣
١٥			

هەمووی ٣٠ برگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- مەخبوونی مەحزووف (فعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

٣- ئەصلەم (فع لن)

٤- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

نموونه:

له بورجی سینه که ئه‌و زوهره چاوه پێ ئه‌که‌نێ

فرشته‌یێکه لـه عه‌رشی خـوداوه پێ ئـه‌که‌نێ

(بێخود ١٢٤)

شیکردنه‌وه:

له/ بور/جی/ سی//نه/ که/ ئه‌و/ زوه//ره/چا/وه/ پێ// ئه/که/نێ

-- U – U –   // UU -- --   / U – U – // U U

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فعلن

ف/رش/ته/یێ//که/ له/ عه‌ر/شی// خو/دا/وه/ پێ// ئه/که/نێ

-- U – U – // UU-- -- U// – U – // U U

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فعلن

نموونه بۆ عه‌رووزی مه‌خبوونی مه‌قسوور (فعلان):

ئه‌گه‌ر چ مه‌ی نییه له‌م به‌زمه‌دا به ته‌ن// گه‌وه نیم

مه‌خبوون مه‌قسوور فعلان

به بێ پیاڵه له باغا وه‌نه‌وشه مه‌ستی ئه‌کا (شێخ نووری ٢٠٩)

نموونه بۆ عه‌رووزی ئه‌صله‌م (فع لن):

له من فیدایی تری لێره‌دا نییه ئه‌مڕۆ

ئه‌صله‌م فع لن

به غه‌یری غونچه که ره‌فعی حیجابی هه‌ستی ئه‌کا (شێخ نووری ٢٠٨)

نموونه بۆ عه‌رووزی ئه‌صله‌م موسه‌ببه‌غ (فع لان):

له گرمه گرمی سه‌حاب‌و له هاژه‌یی// باران

ئه‌صله‌م موسه‌ببه‌غ فع لان

چیایه پڕ له هه‌راوو نواله پڕ له سه‌دا (حاجی ٢١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

بەهارە ئەمڕۆ لە باغا وەنەوشە مەستی ئەکا
سەبا لە پەڕەیی گوڵدا دەراز دەستی ئەکا

(شێخ نووری ٢٠٨)

کە لێوی گوڵ بە هەناسەم ئەگا ئەڵێی ئۆخەی
چ غونچەیێکە بە دەم بادی سەباوە پێ ئەکەنی

(بێخود ١٢٤)

شکۆفە درهەمی شاباشی بایی وەعدە دەکا
لە شەوقی مەقدەمی خەملیوە دارو بەردی چیا

(حاجی ٢١)

لە خۆشیی ئەو دەمە زۆری نەماوە باڵ بگرم
رەقیب کە ئەگری یو ئەو شۆخی لاوە پێ ئەکەنێ

(بێخود ١٢٤)

گەڵێ قسەم لە دڵا بوو حیکایەتم ما بوو
کەچی لە بەختی کەچم خامە نووکی لێرە شکا

(حاجی ٣٧)

٣- کێشی موجتەسی هەشتی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ:

(٢٨÷٢=١٤=٢، ٤، ٤، ٤)

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبوون	مەخبوون	ئەصلەم موسەببەغ
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فع لان
مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لان

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبوون	مەخبوون	ئەصلەم موسەببەغ
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فع لان
مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لان

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لان
U -- U --	U U -- --	U -- U --	-- -- .
٤	٤	٤	٢
١٤			

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لان
U -- U --	U U -- --	U -- U --	-- -- .
٤	٤	٤	٢
١٤			

هەمووی ٢٨برگەیە

چوار عەرووزی هەیە:

١- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) وەکوو زەربەکەی.

٢- ئەصلەم (فع لن)

٣- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

٤- مەخبوونی مەحزووف (فعلن)

نموونە:

شەوی بەهاری جەوانی خەوێ بوو پڕ تەشویر

لـــە فـــەجری پـــایزی پیری بەیانی دا تەعبیر (نالی ٢٠٤)

شیکردنەوە:

شە/وی/ بە/ها//ری/ ج/وا/نی// خە/وێ/ بو/ پڕ// تەش/ویر

U – U //-- --// UU – U – U – // -- -- .

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فع لان

لە/ فەج/ری/ پا// ی/زی/ پی/ری// بە/یانی/ دا // تەع/بیر // -- U --U

U – U // -- -- // UU – U – U – // -- -- .

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فع لان

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم (فع لن):

لە شەرحی هەیئەتی مەتنی بەدەن کە هەر// جوزئی

ئەصلەم فع لن

سەقیمە عاجزە تەسحیحی رابیتی تەدبیر (نالی ٢١٠)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلان):

سبەینێ هەستە مەوەستە خەبەر بگەی// نە ولات

مەخبوونی مەقسوور فعلان

دیارە چەندە حەزین‌و غەریب‌و بێ کەیفین (حاجی ٩٧)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

لە کوردی بگرە هەتا تورک‌و عارەب‌و// عەجەمی

مەخبوونی مەحزووف فعلن

لە ئاخ‌و داخی دەسووتێن‌و شین دەکەن دەگرین (حاجی ٩٧)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

کە ئێستە مەوقیعی بالآیی سەرتە مەستی غروور
ئەبینی ئاخری ڕۆژێ سقووت ئەکا مەقهوور

(گۆران ٧٠)

لە عەشقی حوسنی خەتو خاڵی نێرگسی شەهلات
ئەسیرە چەن دڵی زاری فەقیرو چەن شەهـ لات

(بەختیار زێوەر ٤٣)

ئەمین مەبە لە سبەینێ ئەمەت بە سەر دێنێ
حەوادیساتی زەمانە کە نایەتە تەخمین

(حاجی ٩٦)

ئەکێشی ئاه و تەحەسسور لە بەر خەساری دڵان
دڵانی پڕ لە شەبابو غەرامی جانبازان

(گۆران ٧٠)

دەخاتە گەردەنی ئێمە میسالی دابەستوو
گوریسەکی بەڵەکی سوبحو شامو ناترسین

(حاجی ٩٦)

٤- کێشی موجتەسی هەشتی ئەصلەم: (٢٨÷٢=١٤=٢،٤،٤،٤)

مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن
مەخبوون	مەخبوون	مەخبوون	ئەصلەم
مُتَفْعِ لن	فعلاتن	مُتَفْعِ لن	فاعلْ
مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لن
مستفع لن	فاعلاتن	مستفع لن	فاعلاتن

مەخبوون مەخبوون مەخبوون ئەصلەم
مُتَفْعِ لن فعلاتن مُتَفْعِ لن فاعلْ
مفاع لن فعلاتن مفاع لن فع لن

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لن
U -- U --	U U -- --	U -- U --	-- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

مفاع لن	فعلاتن	مفاع لن	فع لن
U -- U --	U U -- --	U -- U --	-- --
٤	٤	٤	٢
١٤			

هەمووی ٢٨برگەیە

چوار عەروزی هەیە:

١- ئەصلەم (فع لن) وەکوو زەربەکەی.

٢- ئەصلەم موسەببەغ (فع لان)

٣- مەخبوونی مەحزووف (فعلن)

٤- مەخبوونی مەقسوور (فعلان)

نموونە:

بە تاوی ئاگری عیشقی تو جانو تەن سووتا

لە هەر نەفەس لە گڕی سینە پیرەهەن سووتا (خادیم، ١ ، ١٠٢)

شیکردنەوە:

بە/ تا/وی/ ئا// گ/ری/ عیش/قی// تو/ جا/نو/ تەن // سوو/تا

U -- // U --- -- U U // --U -- // U-- // -- -- --

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فع لن

لە/ هەر/ نە/فەس// لە/ گ/ڕی/ سی// نە/ پی/رە/هەن // سوو/تا

U -- // U -- -- U U // --U -- // U-- // -- -- --

مفاع لن // فعلاتن // مفاع لن // فع لن

کێشی موجتەسی هەشتی ئەصلەم.

نموونە بۆ عەرووزی ئەصلەم موسەببەغ (فع لان):

لە پاشی ئەم هەمو داستانە بەختی خواب // ئالوود

ئەصلەم موسەببەغ فع لان

میسالی ئەژدەری نووستوو بە رق لە خەو هەستا (حاجی ٣٥)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەحزووف (فعلن):

گوتم بە بەختی خەواڵوو بەسە ئەتۆ // بی خودا

مەخبوونی مەحزووف فعلن

لە خەو هەڵستە زەمانێ بچینەوە ئەولا (حاجی ٣١)

نموونە بۆ عەرووزی مەخبوونی مەقسوور (فعلان):

گوڕەی بەهارییە ئێستێکە شاخو دا// خی وڵات

مەخبوونی مەقسوور فعلان

پڕە لە لالەوو نەسرین و نەرگسی شەهلا (حاجی ٣١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

بـە داوە وەعـزی یـو خۆشـی بـە تـاوە وا واعیـز
لــە هەڵقوڵانــە کــە لیکــی دەمو لــچی واعیــز

(مەحوی ١٦٢)

کە هاتـە گوێمـەوە دەنگـت بـە نەغمـەیی نـەرمت
وتــت چ مفتــە تەماشــا بــە نرخــی بــیٚ عــاری

(گۆران ٧٣)

نەشاتی ساقی یو موتریب لە نەشئەیی مـەی بـوو
دەروونـی مەیکـەدە بـۆ عاشـقان مـەکانی نەشـات

(خادیم،١ ١٥٢)

لـە وەسـفی روویـی ئـەوا عـاجزن زوبـانو قەلـەم
لە بـەرقی حوسـنی ئـەوا حوسـنی جوملـە دڵداری

(خادیم،١ ٢٥٦)

کـە خـۆتی تێنەگـەیێنی لـە نیکتـەکانی نەگـەی
دەڵێـی هــەمووی هەزەیانــە خــودا بــەلاّی لیّ دا

(حاجی ٣٧)

پوختەی برگەو پـیٚو دابەشـبوونیان لـە قالبـە باوەکـانی کێشی موجتـەس لـە کوردیدا:

١٥ برگــە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فعــلان)X٢ (موجتەســی مەشتی مەخبوونی مەقسوور)

١٥ برگــە (٤+ ٤+ ٤ +٣) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فعلــن)X٢ (موجتەســی مەشتی مەخبوونی مەحزووف)

١٤ برگــە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فــع لان)X٢ (موجتەســی مەشتی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ)

١٤ برگــە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فــع لــن)X٢ (موجتەســی مەشتی مەخبوونی ئەصلەم)

نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی موجتەس لە کوردیدا:

سەمایی واسیعی دڵ گەر لە ژن بکەی خاڵی

تەجەللیاتی بەدایع غرووب ئەکا دەیجوور

(گۆران٧٤)

منیش لە ئاگری ئەم جیلوەیە دڵم سووتا

بە ناعیلاجی ئەبووم لێرەدا کەباب فرۆش

(خادیم،١، ١٤٧)

نەشاتی ساقی یو موتریب لە نەشئەیی مەی بوو

چ خونچەیێکە بە دەم بای سەباوە پێ ئەکەنێ

(بێخود ١٢٤)

هەوایی دێرو حەرەم نەشئەبەخشی مەستییەتی

لە کوفرو دین گوزەری کرد لە مەستیا دەروێش

(خادیم، ١، ١٤٨)

بە ئیبتیسامی نەوازش لەبت بکەی تەهزیز

دڵی هەزاری وەکوو من لە عەشق ئەکەی لەبریز

(گۆران ٧٠)

حیکایەتم لە مەحەببەت کە خستە سەر کاغەز

لە ئاهی گەرمی دەروونم دڵو سوخەن سووتا

(خادیم،١، ١٠٢)

لە شادی وەك سەفی شایی لە کێوو کەژ ئەزهار

هەژا بە خەلعەتی گولگوون و کەوتە رەقس و سەما

(حاجی ٣٢)

لە خۆشیی ئەو دەمە زۆری نەماوە باڵ بگرم

رەقیب کە ئەگری یو ئەو شۆخی لاوە پێ ئەکەنێ

(بێخود ١٢٤)

مەپرسە دەردی غەریبی یو لەززەتی وەتەنم

ئەوی لە دەستی دەگریام ئەمێستە بۆی دەگریم

(حاجی ٨١)

چ شۆخە هاتبوو گۆیا عەیادەتە مەحوی

کە رۆیی رووشی نەدامێ بلێ خودا حافیز

(مەحوی ١٦٣)

وەکوو نەهاری بەهاری درێژو پایزی کورت

ئەمەل گەلێك و تەویل و عەمەل کەمێك و قەسیر

(نالی ٢٠٧)

ئەکێشی ئاهی تەحەسسور لە بەر خەساری دلان

دلانی پڕ لە شەباب و غەرامی جانبازان

(گۆران ٧٠)

ئەدەب لە سەروی سەهی وەرگرە ئەگەر ژیری

لەگەڵ بڵندیی خۆیا هەوایی پەستی ئەکا

(شێخ نووری ٢٠٨)

وەکوو خەیاڵی ئەسووڕێمەوە ئەگێڕم چاو

لە شەش جیهەت کە ببینم یەکێ لە دۆستو کەس

(سەفوەت ٥١)

ئەگەر منم لە فیراقیان کزەم لە جەرگەوە دێ

ئەگەر دڵە وەکو جەرگم دەڵێ ئەوا سووتا

(حاجی ٣٤)

حەوتەم: کێشی موتەقارەب:

کێشی موتەقارەب لە بازنەی پێنجەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(فعولن فعولن فعولن فعولن   فعولن فعولن فعولن فعولن)

واتە هەر دێڕێکی هەشت پێیە (٤+٤). لە کوردیدا بە زۆری هەر بە هەشت پێی هاتووە. موتەقارەب لە کوردیدا، ٤ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. موتەقارەب لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

فعولن تەسبیغ   فعولان

قەسر   فعولْ

حەزف   فعو (فعلْ)

١- موتەقارەبی هەشتی تەواو - سالم: (٢٤÷٢=١٢=٣،٣،٣،٣)

فعولن   فعولن   فعولن   فعولن

فعولن   فعولن   فعولن   فعولن

فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
U -- --	U -- --	U -- --	U -- --
٣	٣	٣	٣
١٢			

فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
U -- U --	UU -- --	U -- U --	U -- --
٣	٣	٣	٣
١٢			

هەمووی ٢٤ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو - سالم (فعولن) وەکوو زەربەکەی.

٢- موسەببەغ (فعولان)

نموونە:

وەتەن تۆ مەکانێکی فەخری دیاری

وەتەن تۆ نیگارێکی سەرمایەداری (بەختیار ٦٦)

شیکردنەوە:

وە/تەن/ تۆ// مە/کا/نێ//کی/ فەخ/ری// د/یا/ری

-- -- //U -- -- U // -- -- U // -- -- U

فعولن // فعولن // فعولن // فعولن

وە/تەن// تۆ// نی/گا/رێ//کی/ سەر/ما//یە/دا/ری

-- -- //U -- -- U // -- -- U // -- -- U

فعولن // فعولن // فعولن // فعولن

نموونە بۆ عەرووزی موسەببەغ (فعولان):

لە ناڵینی سابیر چ جایی // حەکیمان

موسەببەغ فعولان

چ بوو وا جیهانی خرۆشان خودایا (سابیری ٣٦)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن شیيان بکەوە:

کەوا خانە وێرانە سافی لە دونیا

لە تاوی گوڵی رووت بووە شێتو شەیدا

(سافی ٢١١)

نەماوە سەبووریم پەرێشانی دووریم

کەرەم کەی شیفایە بە قورئان خودایا

(سابیری ٣٦)

وەتەن تۆ نەمامی لە باغی جیهانا

وەتەن تۆ ئەمیرێکی دارو دیاری

(بەختیار ٦٦)

چ خۆشە کە روخساری جانان خودایا

ببینم فیدا کەم دڵو جان خودایا

(سابیری ٣٦)

بە ئەبرۆت کوژاوم دڵم پڕ زوخاوە

برینی دەروونم دوبارە کولاوە

(سافی ٢٠٨)

٢- کێشی موتەقارەبی هەشتی مەقسوور: (٢٢÷٢=١١=٣،٣،٣،٢)

فعولن فعولن فعولن فعولن

- - - مەقسوور

فعولن فعولن فعولن فعولْ

فعولن فعولن فعولن فعولن

- - - مەقسوور

فعولن فعولن فعولن فعولْ

فعولن	فعولن	فعولن	فعولْ
-- -- U	-- -- U	-- -- U	. -- U
٣	٣	٣	٢
١١			

فعولن	فعولن	فعولن	فعولْ
-- -- U	-- -- U	-- -- U	. -- U
٣	٣	٣	٢
١١			

هەمووی ٢٢ برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەقسوور (فعولْ) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەحزووف (فعلْ)

نموونە:

دە ساقی بە حەققی پیاڵەی شەراب

بە جەرگی پڕووزاوی هەر وەك کەباب (قانیع ٣٣٢)

شیکردنەوە:

دە/ سا/قی// بە /حەق/قی// پ/یا/ڵەی// شە/راب

U -- -- // U // فعولن -- -- U -- -- // U // -- .

// فعولن // فعولن // فعولْ

بە/ جەر/گی// پ/ڕوو/زا//وی/ هەر/ وەك// کە/باب

U -- -- // U -- -- // U -- -- // U // -- .

فعولن // فعولن // فعولن // فعولْ

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەحزووف (فعل):

حەزەر کە لە نادان کە دانا// لە ئەو

مەحزووف فعلْ

گەلێ باشترە دوژمنت بێ بە جان (خادیم،٢، ١١١)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن. شییان بکەوە:

دە ساقی بە میحرابی هەردوو بڕۆت

بە نازو گرشمەی دو چاوانی خۆت

(قانیع ٣٣٢)

درەختێ کەوا تاڵە ئەسڵی لە دەشت

هەڵیکێشە تۆ بیبە باخی بەهەشت

(کەمالی ١٨٣)

دەمی ڕاپەڕینە دەمی ڕاپەڕین

هەتا کەی بە سستیو بە پەستی بژین

(گۆران ٤٠٣)

مــــــەمام حەیاتــــــە حــــــەیام مــــــەمات
کــە لــێم تونــد دەبــێ ئــەو دەمــی ئیلتیفــات

(حاجی ٥٥)

شــــەرابێ کــــەرەم کــــە پیاڵــــەی بلــــوور
ئەوەم پشت بە پشت مەست بێ تا نەفخی سوور

(قانیع ٣٣٣)

٣- کێــــــشی موتــــــــەقارەبی هەشــــــتی مــــــــەحزووف:

(٢٢÷٢=١١=٣،٣،٣،٢)

فعولن فعولن فعولن فعولن
- - - مەحزووف
- - - فعو
فعولن فعولن فعولن فعلْ

فعولن فعولن فعولن فعولن
- - - مەحزووف
- - - فعو
فعولن فعولن فعولن فعلْ

فعولن	فعولن	فعولن	فعلْ
U -- --	U -- --	U -- --	U --
٣	٣	٣	٢
١١			

فعولن	فعولن	فعولن	فعلْ
U -- --	U -- --	U -- --	U --
٣	٣	٣	٢
١١			

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەحزووف (فعل) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەقسوور (فعول)

نموونە:

بە خاکی وڵاتم گەلم میللەتم

کەسم کۆمەڵم لا ئەبەن زیللەتم (ئەسیری ١١٣)

شیکردنەوە:

بە/ خا/کی // و/ڵا/تم // گە/لم/ میل// لە/تم

U -- -- // U -- -- // U -- -- // U --

فعولن // فعولن // فعولن // فعلْ

کە/سم/ کۆ// مە/ڵم/ لا // ئە بەن/ زیل// لە/تم

U -- -- // U -- -- // U -- -- // U --

فعولن // فعولن // فعولن // فعلْ

نموونەیەك بۆ عەرووزی مەقسوور (فعولْ)

هەتا کەی بە کاسی لە گوێی گا //بنووم

مەقسوور فعولْ

هەزاران کە وا ڕۆیی ئاواڵەکەم (چروستانی ٢٤٤)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن شییان بکەوە:

بـە گـورجی بجوولـە لـە کـاری کەسـت
لـە عالـەم بـە جـێ ماوەیـە میللـەتت

(ئەسیری ٥٦)

لە گوێ بگرە ئەی یـاری خـاوەن هونـەر
لـە غـەزلو هونـەردا چـە پایـەی نـەبێ

(خادیم، ٢، ١١٠)

بـە پـیری عـەجایب گـڕو گـاڵ ئەکـەم
عەجەبتر کە باسـی خـەتو خـاڵ ئەکـەم

(چڕوستانی ٢٤٤)

لــە بــاغی ئیرەمــدا ســەدا هاتــە دەر
کــە نــەرگز ژیــاوە خونــاوێکی بــوو

(دەشتی ٨٢)

زەمـانێ کـەوا پـێ ئـەگاو بـەر ئـەدا
وەکـوو خـۆی بـەری تـاڵو بـێ فـەڕ

ئەدا (کەمالی ٢٨٣)

پوختەی برگەو پێو دابەشبوونیان لە قالبە باوەکانی کێشی موتـەقارەب لـە کوردیدا:

١٢برگـە (٣ + ٣ + ٣ + ٣) (فعـولن فعـولن فعـولن فعـولن) X٢ (موتـەقارەبی هەشتی تەواو– سالم)

١١ برگـە (٣ + ٣ + ٣ + ٢) (فعـولن فعـولن فعـولن فعـول) X٢ (موتـەقارەبی هەشتی مەقسوور)

۱۱ برگـه (۳ + ۳ + ۳ + ۲) (فعـولن فعـولن فعـولن فعـل) 2X (موتـەقارەبی هەشتی مەحزووف)

نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی موتەقارەب لە کوردیدا:

لـە دانـش یـەکێ بێـتو مایـەی نـەبێ
لـە فـەزلو هونـەردا چ پایـەی نـەبێ

(خادیم،۲، ۱۱۰)

حـەبیبی دڵـی مـن بـەهارێکی بـوو
کـە کۆچـی دڵـی مـن هـەوارێکی بـوو

(دەشتی ۸۲)

تـەماعم بـوو دونیـاوو عوقبـا بخـۆم
ئەمم چوو لـە دەستو ئـەوم بـۆ نـەهات

(حاجی ٥٥)

هـەوایی بـە سـەر نەسـیمی گوڵـشەنا
لـە سـەیری رەزان مـەحوە کـا عیللـەتم

(ئەسیری ۱۱۳)

دە سـاقی بـە حاجـەت رەزی لا نـزار
بـە زەردی خـەزانو بـە سـەوزی بـەهار

(قانیع ۳۲۳)

چ غەوغایـە ئیمـڕۆ لـە بـاغی گـوڵان
کـە سـولتانە بولبـول لـە بـاغی گـوڵان

(دەشتی ٦٦)

تەعامول سەفەر هەردو هەر وەك مەحەك
کـە زاهـیر ئەکـەن بـۆت سـیفاتی نیهـان

(خادیم،۲، ۱۱۱)

مەکە مەردوم ئازاری هەرگیز بە خوو
حەزەرکە لە ئاهی شەوان‌و سەحەر

(خادیم،٢، ١١٠)

بڕێژە لە بارانی مەی سوبح‌و شام
زڕەی ئیستیکان‌و جەلاجیلی جام

(قانیع ٣٣٤)

لە ئەسلا کە چونکە بەدە خیلقەتی
بە دەست خۆی نییە تاڵە ماهییەتی

(کەمالی ١٨٣)

هەموو خزمی خۆمن دەزانم دەڵێن
لە بێ حورمەتیمان بوو حاجی هەلات

(حاجی ٥٦)

بڕێژەو بگێڕەو بنۆشە شەراب
بە نالینی عوودو بە زیکەی روباب

(قانیع ٣٣٤)

لە سەر دەشتی میحنەت پەڕەی کردەوە
کەوانی بەڵالووکەیی پەیکەرم

(حاجی ٢٦٦)

لە دامێنی عومرت چ نوورێك عەیانە
لە ئاخیری شەودا سەفیدەی بەیانە

(سافی ٢٠٩)

بەڵالووکە دەرمانی دەردم دەڵێن
بە پارە وەگیر ناکەوێ بیکڕم

(حاجی ٢٦٦)

هەشتەم: کێشی بەسیت:

کێشی بەسیت لە بازنەی یەکەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن)

واتە هەر دێڕێکی هەشت پێیە (٤+٤). لە کوردیدا بە زۆری هەر بە هەشت پێی هاتووە. بەسیت لە کوردیدا، ٧ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. بەسیت لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

مستفعلن ئیزالە مستفعلان

خەبن مُتَفْعِلن (مفاعلن)

تەی مُسْتَعِلن (مُفْتَعِلن)

تەرفیل مستفعلاتن

فاعلن خەبن فعلن

ئیزالە فاعلان

<u>١- بەسیتی هەشتی مەتوی موززال: (٢٨÷٢=١٤=٣،٤،٣،٤)</u>

<u>مستفعلن</u>	فاعلن	<u>مستفعلن</u>	<u>فاعلن</u>
مەتوی	-	مەتوی	موززال
مستعلن	=	مستعلن	فاعلان
مفتعلن	فاعلن	مفتعلن	فاعلان

<u>مستفعلن</u> فاعلن <u>مستفعلن</u> <u>فاعلن</u>

مەتوی - مەتوی موززال

مُستَعِلن - مُستَعِلن فاعلان

مُفْتَعِلن فاعلن مُفْتَعِلن فاعلان

مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلان
-- U U --	-- U --	-- U U --	-- U -- .
٤	٣	٤	٣
١٤			

مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلان
-- U U --	-- U --	-- U U --	-- U -- .
٤	٣	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨ برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- موززال (فاعلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- تەواو - سالم (فاعلن)

نموونە:

تازە ژ چاڤێت تە بەلکە مە هاتینە تیر

زولفی ب زنجیرو بەند گرتمو کرمە ئەسیر (پەرتۆ ٢٠٨)

شیکردنەوە:

تا/زە/ ژ/ چا// ڤێ/ت/ تە // بەل/کە/ مە/ ها// تی/نە/ تیر

-- U -- // -- U U -- // -- U -- // -- U U -- .

مُفْتَعِلن // فاعلن // مُفْتَعِلن // فاعلان

زول/فی/ ب/ زن// جی/رو/ بەند// گر/ت/مو/ کر//مە/ ئە/سیر

-- U -- // -- U U -- // -- U -- // -- U U -- .

مُفْتَعِلن // فاعلن // مُفْتَعِلن // فاعلان

نموونەیەك بۆ عەرووزی تەواو — سالم (فاعلن):

مەستو جنوونو سەیی دەفعە ل سەر// وان قەلەم

تەواو — سالم فاعلن

من دو ژ وانن نەسیب دەستی منو داڤی پیر (پەرتۆ ٢٠٨)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن شییان بکەوە:

مـــاتو پەشـــێوم نـــەما ســـەبرو قـــەارو شـــەکیب

چـــونکە عیلاجـــی نـــەبوو دەردی دڵـــی بـــیّ تـــەبیب

(نالی٤١)

روتبـــەئیّ پەروانـــەکی مەنـــسەبیّ دیوانـــەکی

شـــوهرەتا بێگانـــەکی بـــوو ژ مـــەڕا دەســـتگیر

(پەرتۆ ٢٠٨)

ئـــاوی حـــەیاتی منـــە بۆســـەیی لێـــوی حـــەبیب

حـــاڵی مـــەماتی منـــە دیـــدەنی روویـــی رەقیـــب

(سالم ٤٥)

ئـەی بـوتی ئـەبرۆ کـەمان ئاشـوبو فتنــەی جیهــان
باعیـــسی ســـووتی دڵان قـــابزی ڕۆحـــی ڕەوان

(دڵزار٢٨٠)

دەستی لـە ڕوویی گـەڵان خست بـووە بـۆس‌وو کـەنار
زولفی ڕەشی سونبولان خستییە سـەروو ڕووی گـوڵان

(وەفایی ٣٨)

٢- بەسیتی هەشتی مەتوی: (٢٨÷٢=١٤=٣،٤،٣،٤)

مستفعلن	فاعلن	مستفعلن	فاعلن
مەتوی	=	مەتوی	=
مُسْتَعِلن	=	مُسْتَعِلن	=
مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلن

مستفعلن	فاعلن	مستفعلن	فاعلن
مەتوی	=	مەتوی	=
مُسْتَعِلن	=	مُسْتَعِلن	=
مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلن

مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلن
-- U U --	-- U --	-- U U --	-- U --
٤	٣	٤	٣
١٤			

مُفْتَعِلن	فاعلن	مُفْتَعِلن	فاعلن
-- U U --	-- U --	-- U U --	-- U --
٤	٣	٤	٣
١٤			

هەمووی ٢٨ برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- تەواو - سالم (فاعلن) وەکوو زەربەکەی.

٢- موززال (فاعلان)

نموونە:

موغبەچەیێن مەیفرۆش هەر سەحەرێ تێن سەما

بادەخوران نۆش نۆش مانە ل دۆرێ جەما (جزیری ١٩)

شیکردنەوە:

موغ/بە/چە/یێن// مەی/ف/رۆش// هەر/ سە/حە/رێ// تێن/ سە/ما

-- U -- // -- U U -- // -- U -- // -- U U --

مُفْتَعِلن // فاعلن // مُفْتَعِلن // فاعلن

با/دە/خو/ران// نۆ/ش/ نۆش// ما/نە/ ل/ دۆ/رێ// جە/ما

-- U -- // -- U U -- // -- U -- // -- U U --

مُفْتَعِلن // فاعلن // مُفْتَعِلن // فاعلن

نموونە بۆ عەرووزی موززال (فاعلان):

گریە بە گوڕ دێتە خوار هەر وەکو عەی//نی بەهار

موززال فاعلان

خۆش بووەتە ئابشار مەدمەعی سەرشاری من (نالی ٣٣٤)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

جـانو دلێ مـن ئـەوە حووروەشـێ مـن ئـەوە

پادشـەهێ مـن ئـەوە ئـەز ل دەرێ وی گـەدا

(جزیری ٢٢)

دووری لە من خستەوە بێ سەبەبێ یاری من

بـاری خودایـا کـە تـۆ بگـری سـەبەبکاری مـن

(نالی ٣٣٣)

بینــە ژ بـۆ مـن تـو گـول عەنبـەرو رێزانەنـە

پـێ چ بکـەم خانـە وەك مـونیسو بتخانەنـە

(پەرتۆ ٣٣٠)

مژدە لـە تـۆ (دەشتی)یـا فکـری قیامـاتی کـرد

قیبلـەیی خـاسو عـەوام مـەیلی ویسالت دەکـا

(دەشتی ١١٧)

بـاڵی هومـا سـێبەری زولفـی پەرێـشانی ژن

نافـەیی مـشکی خـەتا پەرچـەمی ئەفـشانی ژن

(ناری ٧٥)

<u>پوختەی بڕگەو پێو دابەشبوونیان لە قالبە باوەکانی کێشی بەسیت لە کوردیدا:</u>

١٤بڕگە (٤ + ٣ + ٤ + ٣) (مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلان) 2X (بەسیتی هەشتی مەتوی موززال)

١٤ بڕگە (٤ + ٣ + ٤ + ٢) (مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن) 2X (بەسیتی هەشتی مەتوی)

<u>نموونەی گشتی بۆ قالبە باوەکانی کێشی بەسیت لە کوردیدا:</u>

دڵبەری عالی دەماغ هەمقەدەمی سەروی باغ
بێتە نەزەرگەی قەراغ دیدەیی جۆباری من

(نالی ٣٣٥)

یارێ کو دی ئەم گەدا دەست ب دەستێ مە دا
ئەم ب سەمایی بڕین ڕەقس‌و سەما ژێ وەما

(جزیری ٢٢)

شانە لە زولفت مەدە جێی دڵی ئاوارەیە
حەیفە مەشێوێنە سا مەسکەنی مسکین غەریب

(سالم ٤٥)

لێ ب تە بت ئاشنا دێ ب دو سەد جان‌و دل
نینە نەبوو موتلەقا ئەو ژ خوە بێگانەنە

(پەرتۆ ٣٣٠)

زولفی لە دوو لا بەلا خەتتی چەلیپا نوما
نافییە بۆ ماسیوا ناهییە بۆ هەر سەلیب

(ناری ٤١)

دامە ب دەستی سڕی جاما ژ ڕەنگێ دوڕی
جەزبە گەها جان‌و دڵ پڕ شەوشاندن هەما

(جزیری ٢٣)

جەمعی مەلەك دێنە دەر فەسلی نەزاکەت کە دێ
گرۆیی شەوق‌و بەزم تەعزییەی غەم دەکا

(دەشتی ١١٧)

مەست‌و جنوون‌و سەیی دەفعە ل سەر وان قەلەم
مـن دو ژ وانن نەسیب دەستی من‌و داڤی پیر

(پەرتو ٢٠٨)

باغی ئیرەم روویەتی مشکی خەتا موویەتی
دیدەیی جادوویەتی رەهزەنی یاروغەریب

(ناری ٤٢)

زیددی یەکن یەك بە یەك نارو خەس ئاوو نمەك
شاهیدو عەهدو وەفا سالم‌و سەبرو شەکیب

(سالم ٤٥)

روومەتی رەخشانە یا ماهی درەخشانە یا
لەعلی بەدەخشانە یا لالەیی لێوی حەبیب

(ناری ٤١)

فاختەوو عەندەلیب بولبول‌و کەبك‌و هەزار
هاتنە چەمەن کەفزەنان خۆش نەفەس‌و نەغمەخوان

(وەفایی ٣٨)

غەیری لەبت کێ دەکا چارەیی دەردی دڵم
نەبزی من‌و دەردی من دوورە لە فکری تەبیب

(سالم ٤٥)

ئەی تەلەفی گفت‌و گۆ جامیعی کیزب‌و درۆ
واعیزییە ئیشی تۆ عاشقییە کاری من

(نالی ٣٣٦)

زولفی رەشی سونبولان خستییە سەرو رووی گولان
ئایەتی نارد بۆ دلان حاجیبی لەیل‌و نەهار

(وەفایی ٣٨)

نۆیەم: کێشی سەریع:

کێشی سەریع لە بازنەی چوارەمدایەو پێیەکانی لەناو بازنەی خۆیدا ئەمانەن.

(مستفعلن مستفعلن مفعولات مستفعلن مستفعلن مفعولات). واتە هەر دێڕێکی شەش پێیە (٣ +٣). لە کوردیدا بە زۆری بە شەش پێی هاتووە. سەریع لە کوردیدا، ٢ قالب واتە لقی جیاجیای هەیە: لێرەدا هەرە باوەکانیان وەردەگرین. سەریع لە کوردیدا ئەم گۆڕانانە (زیحافو عیللە) وەردەگرێ:

مستفعلن ئیزالە مستفعلان

تەی مُسْتعلن (مُفْتَعِلن)

مفعولات تەی + وەقف مَفْعُلاتْ (فاعلان)

تەی + کەشف مَفْعُلا (فاعلن)

١- کێشی سەریعی مەتوی مەوقووف: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

مستفعلن	مستفعلن	مفعولات
مەتوی	مەتوی	مەتوی + مەوقووف
مُسْتَعِلن	مُسْتَعلن	مَفْعُلاتْ
مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلان

مستفعلن	مستفعلن	مفعولات
مەتوی	مەتوی	مەتوی + مەوقووف
مُسْتَعِلن	مُسْتَعِلن	مَفْعُلاتْ
مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلان

مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلان
--- U U --	--- U U --	. --- U --
٤	٤	٣
١١		

مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلان
--- U U --	--- U U --	. --- U --
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ بڕگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەتوی مەوقووف (فاعلان) وەکوو زەربەکەی.

٢- مەتوی مەکشووف (فاعلن)

نموونە:

دل ژ عیلاجیّ کو ب دەرکەت میزاج

دیّ ژ لەبی نۆش عەتا بت عیلاج (جزیری ١٧٠)

شیکردنەوە:

دل/ ژ/ عی/لا// جیّ/ کو/ ب /دەر// کەت/ می/زاج

. ---- U U --- // -- U U --- // -- U --

مُفْتَعِلن // مُفْتَعِلن // فاعلان

دیّ/ ژ/ لە/بی// نۆ/ش/ عە/تا// بت /عی/لاج

-- U -- // --- U U -- // --- U U ---- .

مُفْتَعِلن // مُفْتَعِلن // فاعلان

نموونە بۆ عەرووزی مەتوی مەکشووف(فاعلن)

من لە غەمت ڕێگەیەکم// کەوتە بەر

مەتوی مەکشووف فاعلن

خوانی بەهەشتەو سەفەری هەفت خوان (حاجی ٩٤)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

پەرچەمو فێسی کەچی تۆ ئەی جەوان

تـــاجی کەیانـــەو عەلـــەمی کاویـــان

(حاجی ٩٤)

سـککەیی شـیعرا مـە ب نـاڤێ تـە هـات

لـــەو ب عـــەیاری د جیهـــان دا ڕەواج

(جزیری ١٧٢)

سا چییە ئەی بت کە بلێی دەفعەیێ

انـــە مـــن عبادنـــا الـــصالحین

(دەشتی ١١١)

(ئیننـەهو مـین عیبادینەسـسا لـیحین)

تـیری مـوژەت بـۆ دڵـی ئەسـفەندیار

تـیری گـەزی ڕۆسـتەمی مازەنـدەران

(حاجی ٩٤)

ئاییـنـەیی جـامی جیهـانبینی جـەم

بـادەیی لەعلینـە د جامـا زوجـاج

(جزیری ١٧٠)

٢-كێشی سەریعی مەتوی مەكشووف: (٢٢÷٢=١١=٣،٤،٤)

مستفعلن   مستفعلن   مفعولات

مەتوی   مەتوی   مەتوی + مەكشووف

مُسْتَعِلن   مُسْتَعِلن   مَفْعُلا

مُفْتَعِلن   مُفْتَعِلن   فاعلن

مستفعلن   مستفعلن   مفعولات

مەتوی   مەتوی   مەتوی + مەكشووف

مُسْتَعِلن   مُسْتَعِلن   مَفْعُلا

مُفْتَعِلن   مُفْتَعِلن   فاعلن

مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلن
--- U U --	--- U U --	--- U --
٤	٤	٣
١١		

مُفْتَعِلن	مُفْتَعِلن	فاعلن
--- U U --	--- U U --	--- U --
٤	٤	٣
١١		

هەمووی ٢٢ برگەیە

دوو عەرووزی هەیە:

١- مەتوی مەکشووف (فاعلن) وەکوو زەربەکەی

٢- مەتوی مەوقووف (فاعلان).

نموونە:

بەم روخ و لەب مەیلی گوڵستان مەکە

هەتکی گوڵ و غونچەیی خەندان مەکە (وەفایی ١٢٩)

شیکردنەوە:

بەم/ رو/خ و/ لەب // مەی/لی/ گو/ڵس// تان/ مە/کە

--- U U --- // -- U U --- // -- U --

مُفْتَعلن // مُفْتَعِلن // فاعلن

هەت/کی/ گو/ڵ و// غون/چە/یی/ خەن// دان/ مە/کە

--- U U --- // -- U U --- // -- U --

مُفْتَعِلن // مُفْتَعِلن // فاعلن

نموونە بۆ عەرووزی مەتوی مەوقووف (فاعلان):

جانی عەزیزم بە سەری // زولفی خاو

مەتوی مەکشووف فاعلان

یووسفی دڵ چیدی لە زیندان مەکە (وەفایی ١٢٩)

ئەم دێرە شیعرانەیش لە سەر هەمان قالبەکێشن، شییان بکەوە:

راپـــەڕە وەك شـــێرو شـــکاریێ بکـــە

یـــەعنی هـــەتا فورســـەتە کـــاریێ بکـــە

(فانی ٢٩)

گـــوڵ شـــەکەری زارو عـــوزاری دەوێ

تیفلـــی دڵـــم حەیفـــە لـــە گریـــان مەکـــە

(وەفایی ١٢٩)

روو لـه تەفـەننون کـه نـەزانیت نـەویٚ
یـاری بـەدو جـاهیلی جانیـت نـەویٚ

(فانی ٢١)

رووحـم فیـدای نـووری زیـا چـاوەکەم
له عیشقی تـۆ چـوومه چیا چـاوەکەم

(مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس ١٠١)

سـستی درەختێکـه بـەری لا نییـه
لاتـی بناغـەی خەفـەتو ماتییـه

(فانی ٢٩)

<u>پوختـەی برگـەو پـێو دابەشبوونیان لـه قالبـه باوەکـانی کێشی سـەریع لـه کوردیدا:</u>

١١ برگه (٤+ ٤ + ٣) (مفتعلن مفتعلن فـاعلان) 2X (سـەریعی هەشـتی مـەتوی مەوقووف)

١١ برگه (٤+ ٤ + ٣) (مفتعلن مفتعلن فـاعلن) 2X (سـەریعی هەشـتی مـەتوی مەکشووف)

<u>نموونەی گشتی بۆ قالبه باوەکانی کێشی سەریع له کوردیدا:</u>

ژینی بەشـەر فـەخره لەگـەڵ عیلمو فـەن
بولبولــه زانــاوو زەمــین وەك چــەمەن

(فانی ٢١)

سەبرو سکوون چوونه مـه نـیڤ دەجلـەدا
لـەو ژ دو چـەشمان مـه دزێت ئـابی نیـل

(جزیری ٣٤٥)

جـانی عـەزیزم بـە سـەری زولفـی خـاو
یووسـفی دڵ چـیدی لـە زینـدان مەکـە

(وەفایی ١٢٩)

ژاڤـێ حـەیاتێ ب مـەدا شـەربەتەك
زینـدە کـرین مـا ژ عـەدوورا نەشـاج

(جزیری ١٧١)

راکـە لـە بـەر یـاری نـەزان میـسلی بـا
تا کە لـە بەر بـای دەڵەسـەی نەبییـە کا

(فانی ٢٨)

فرقـەتی تـۆ لەشـکری ئێرانییـە
سـەبری منـیش لەشـکری توورانیـان

(حاجی ٩٤)

جەژنـەیی رووحو جەسـەدم مـاهی دیـن
قیـل ادخلـوا النـار مـع الـداخلین

(دەشتی ١١١)

(قیلەدخولوننارە مەعەدداخیلین)
ئەی عەلەمی سوورو سپی‌و سەوزو رەش
دیـدەیی میللـەت بـە تەماشـاتە گـەش

(زێوەر ١٢٢)

لـەو ژ لـەبێ لـەعلی تـە جام بـوو خـەجل
بـادەیی ئـەنگووری کوجـا سەلـسەبیل

(جزیری ٣٤٤)

حـــاڵی وەفـــایی گوڵـــە بـــا تێـــك نەچـــێ
ســـــونبولی ژوولیـــــدە پەرێـــشان مەکـــە

(وفایی ١٢٩)

گوڵــــــشەکەری زارو عــــــوزاری دەوێ
تیفلـــی دلم حەیفـــە لـــە گریـــان مەکـــە

(وەفایی ١٢٩)

غەفلـــەتو بێکارییـــە تـــۆی کـــردە لات
لاتییـــە تـــۆی کـــردە بـــەڵا بـــۆ وڵات

(فانی ٢٨٩)

رۆحـــی منـــە حاریـــسە بـــۆ ســـێبەرت
لەنجـــەیی تـــۆ جیلـــوەیی تۆیـــە تـــەمیز

(زێوەر ١٢٢)

خوسرەوی شیرینی ل دەر بەندی حوسن
ســـــیمبەران لازمـــــە لێ مـــــوهرو بـــــاج

(جزیری ١٧٢)

حاجییە فیردەوسییی کورد سا ئەتۆش
گوێ وەکوو مەحموود مەدە قەولی بەدان

(حاجی ٩٥)

پوختە

ژمارەی قالب (لق)ەکانی ئەو کێشانەی لە پێشەوە باس کراون بەم جۆرەیە:

کێشی هەزەج (۱۰)، کێشی رەمەل (۸)، کێشی موزاریع (٤)، کێشی رەجەز (٤)، کێشی خەفیف (٤)، کێشی موجتەس (٤)، کێشی موتەقارەب (۳)، کێشی بەسیت (۲)، کێشی سەریع (۲).

هەمووی نۆ کێش‌و (٤۹)و قالب (لق)ە کێش.

پوختەی برگەو پێو دابەشبوونیان لە قالبە باوەکانی کێشی عەرووزیی کوردیدا:

۱٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلان)2X (هەزەجی هەشتی موسەببەغ)

۱٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)2X (هەزەجی هەشتی تەواو – سالم)

۱٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلان)2X (رەجەزی هەشتی موزال)

۱٦ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٤) (مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن)2X (رەجەزی هەشتی تەواو – سالم)

۱٦ برگە (٤ + ٤+ ٤ +٤) (مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن)2X (رەجەزی هەشتی مەخبوون)

١٦ برگــه (٤ + ٤+ ٤ +٤) (مفـتعلن مفـاعلن مفـتعلن مفـاعلن)٢X (ڕەجــەزی هەشتی مەتوی مەخبوون)

١٥ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فــاعلاتن فــاعلاتن فــاعلاتن فــاعلان)٢X (ڕەمــەلی هەشتی مەقسوور)

١٥ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فــاعلاتن فــاعلاتن فــاعلاتن فــاعلن)٢X (ڕەمــەلی هەشتی مەحزووف)

١٥ برگه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتـن فعـلان)٢X (ڕەمـەلی هەشـتی مەخبوونی مەقسوور)

١٥ برگه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتـن فعلـن)٢X (ڕەمـەلی هەشـتی مەخبوونی مەحزووف)

١٥ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فعــلان)٢X (موجتەســی هەشتی مەخبوونی مەقسوور)

١٥ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٣) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فعلــن)٢X (موجتەســی هەشتی مەخبوونی مەحزووف)

١٤ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٢) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فــع لان)٢X (موجتەســی هەشتی ئەصلەم موسەببەغ)

١٤ برگــه (٤+ ٤+ ٤ +٢) (مفــاعلن فعلاتــن مفــاعلن فــع لــن)٢X (موجتەســی هەشتی ئەصلەم

١٤-برگـه (٣ + ٤+ ٤ + ٣) (مفعـول مفاعیـل مفاعیـل فعـولان)٢X (هـەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور)

١٤ برگە (٣ ٤ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)٢X (هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف)

١٤ برگـە (٣+ ٤+ ٣ +٤) (مفعـول مفـاعیلن مفعـول مفـاعیلان)٢X (هـەزەجی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ)

١٤ برگـە (٣ + ٤+ ٣ +٤) (مفعـول مفـاعیلن مفعـول مفـاعیلن)٢X (هـەزەجی هەشتی ئەخرەب)

١٤ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لان)٢X (رەمەلی هەشـتی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ)

١٤ برگە (٤+ ٤+ ٤ +٢) (فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فـع لـن)٢X (رەمـەلی هەشـتی مەخبوونی ئەصلەم)

١٤ برگە (٣ +٤ + ٣ +٤) (مفعول فاع لاتـن مفعـول فـاع لاتـان)٢X (مـوزاریعی هەشتی ئەخرەبی موسەببەغ)

١٤ برگـە ٣+ ٤+ ٣+٤) (مفعـول فـاع لاتـن مفعـول فـاع لاتـن)٢X (مـوزاریعی هەشتی ئەخرەب)

١٤ برگـە (٣+ ٤+ ٤ +٣) (مفعـول فـاع لات مفاعیـل فـاعلان)٢X(مـوزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەقسوور)

١٤ برگە (٣+ ٤ +٤ +٣) (مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)2X(موزاریعی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف)

١٤برگە (٤ + ٣ + ٤ + ٣) (مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلان) 2X (بەسیتی هەشتی مەتوی موززال)

١٤ برگە (٤ + ٣ + ٤ + ٣) (مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن) 2X (بەسیتی هەشتی مەتووی)

١٢- برگە (٣ + ٣ + ٣ + ٣) (فعولن فعولن فعولن فعولن) 2X (موتەقارەبی هەشتی تەواو)

١١ برگە (٤ + ٤ + ٣) (مفاعیلن مفاعیلن فعولان)2X (هەزەجی شەشی مەقسوور)

١١ برگە (٤ + ٤ + ٣) (مفاعیلن مفاعیلن فعولن)2X (هەزەجەی شەشی مەحزووف)

١١ برگە (٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فاعلاتن فاعلان)2X (رەمەلی شەشی مەقسوور)

١١ برگە (٤+ ٤ +٣) (فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)2X (رەمەلی شەشی مەحزووف)

١١ برگە (٣ + ٣ + ٣ + ٢) (فعولن فعولن فعولن فعول) 2X (موتەقارەبی هەشتی مەقسوور)

١١ برگە (٣ + ٣ + ٣ + ٢) (فعولن فعولن فعولن فعل) 2X (موتەقارەبی هەشتی مەحزووف)

١١برگه (٤+ ٤ + ٣) (مفتعلن مفتعلن فاعلان) ٢X (سەریعی هەشتی مەتوی مەوقووف)

١١برگه (٤+ ٤ + ٣) (مفتعلن مفتعلن فاعلن) ٢X (سەریعی هەشتی مەتوی مەکشووف)

١١ برگه (٤+ ٤+ ٣) (فاعلاتن مفاعلن فعلان)٢X (خەفیفی شەشی مەخبوونی مەقسوور)

١١ برگه (٤+ ٤+ ٣) (فاعلاتن مفاعلن فعلن)٢X (خەفیفی شەشی مەخبونی مەحزووف)

١٠ برگه (٣ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعلن فعولان)٢X (هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەقسوور)

١٠ برگه (٣ + ٤ + ٣) (مفعول مفاعلن فعولن)٢X (هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەحزووف)

١٠ برگه (٤+ ٤+ ٢) (فاعلاتن مفاعلن فع لان)٢X (خەفیفی شەشی مەخبوونی ئەصلەم موسەببەغ)

١٠ برگه (٤+ ٤+ ٢) (فاعلاتن مفاعلن فع لن)٢X (خەفیفی شەشی مەخبوونی ئەصلەم).

نموونەی گشتی

لە سەر هەموو قالبە (لقە) باوەکانی کێشی عەرووزیی لە کوردی:

رەببــی مــووی لێ بــێ زمــانی پەنجــەکانی هــەڵوەرێ

هــەر کەســێ گوڵـشەن بــە دەردی کوڵخــەنی دۆزەخ بــەرێ

(حەمدی ٨٦)

شەو دێ لە عومرم کەم دەبێ رۆژ دێ لە عومرم کـەم دەبـێ

ئەز خـۆفی وی ئافـەت دەبـێ جـا چـۆن دڵـم پـڕ غـەم نـەبێ

(ئە. کۆر ٢٧٣)

ئەبێ بەخشندە مل کەچ کـا لـە راسـتی مووچـەخۆری خـۆی

ســوراحی ســەرفرۆدێنێ لــە بــۆ پیاڵــە کــە تێکـا بــۆی

(پیرەمێرد ٧٢)

جودابــوون ژەڤ رحو قالـــب د عـــشقا بولبـــول و گولـــدا

د نــەزما نووبــەهار دیـسا تــەنێ عـشقا مــە غــەددار بــەس

(داهی ٤٨٩)

ســـێ ســـاڵە ژ دەردێ تـــە غـــەمو تـــەعلی دبـــارن

مـــا هێـــژ تـــو نزانـــی ژ برینـــا دکـــەلم ئـــەز

(بریفکانی ٩٢)

بکێـــشه دەســـتی دل جـــارەك ب ســـەد نـــاز
ل ســـــحرێ وی هـــــەمی مـــــەککاری تـــــەنناز

(پەرتۆ ٢٢٢)

کـــە شـــادی دوژمـــن و غـــەم دۆســـتە یـــاران
جـــەفا یـــارو وەفـــا ئـــەغیارە بـــێ تـــۆ

(صافی ١٩٢)

وەی کە رووزەردی مەدینەو رووسیاهی مەککە خۆم
دەرکراوو دەر بە دەر یا رەب دەخیلی عەفوی تۆم

(نالی ٦٥)

ئـــەی شـــوکری تـــە جەوهـــەرا زەبـــانی
وەی زیکـــری تـــە ســـەیقەلا جـــەنانی

(خانی، ١، ٦)

کـەس نـەما مەهـدەر بکـت ئـیرۆ ل حـالێ تـە دەلیـل
مەلجـەئێ عیـشقو عوشـاقان ئـەو رەبـێ تم باقییـە

(داهی ٧٦)

بـۆ رەفـوو کردنـی چـاکی دەمـی شمـشیری بـرۆ
موژە تـەڕ دەستە لـە دڵما وەکوو سوژن لـە حـەریر

(سالم ٦٨)

بیـدی مەجنوونـە وجـوودم لـە هـەموو بـەر بەرییـە
نـە کەسـێ مونتـەفیعی یـەك بـەری یـا سـێبەرییە

(نالی ١١٢)

زالمـــی دڵڕەقـــی روو گـــرژی موســـولمان ئـــازار
هـــەر بـــە ئیزایـــە کـــە رەنگـــی بگەڕێتـــە روخـــسار

(مەحوی٣٣٧)

چـــەند هـــەزارێکی ئـــەتۆ ســـاڵی لـــە برســـا دەمـــرێ
ســـەد ئەوەنـــدەش جگـــەری رێـــڕەوی گـــەرما دەبـــڕێ

(ئەسیری ٢٧٥)

بـــێ لـــەبت شـــاد نـــین بـــە سەرچـــەشمەی حـــەیات
دەردی تـــــۆ نــــادەم بـــــە دەرمـــــانی حـــــەکیم

(سالم ٨٨)

ئـــــەو زەمـــــانی بوونـــــە ئـــــاردی نێـــــو درك
پارەیـــــەك ناكـــــا دو ســـــەد جـــــار بێتـــــە رك

(حاجی٢٠٧)

نـــاری ســـینەم گـــەر نـــەبێ غـــەرقم ئـــەمن
ئـــاوی چـــاوم گـــەر نـــەبێ ســـووتاوەمز

(نالی ٢٢٢)

ئـــەی قیبلـــەیی مـــرادان ئـــاخۆ بـــە رۆژگـــاران
پرسـیوتە قـەت لـە هـیچ کـەس حـاڵی غـەریبی تـاران

(سالم ٨٩)

هوستایی عیشقێ دل فەهۆت سەر تا قەدەم هنگی دصۆت
رەمزا ئەنەلحەق هەر دگۆت باوەڕ بکەن مەنسوورە دل

(جزیری ٣٥٣)

دڵ پـــەی دەکـــا نیگـــاهی ســـەهمی مـــوژەی ســـییاهی

رەمـــزی هـــەموو بەڵایـــە غـــەمزی هـــەموو موســـیبە

(نالی ٣٩٧)

قوربـــان مەحالـــە پێکـــەوە بـــن ســـەبرو ئیـــشتییاق

خـــاریج لـــە نەســـسی ئایەتـــە تـــەکلیفی لایوتـــاق

(نالی ٣٤٨)

شـــاخانی ئـــەورووپا بـــە فیـــدای ئـــەم مەقامـــە بـــن

هـــەر مـــەنزەرەی تەبیعییەکـــەی مـــەحوەکا کـــەدەر

(زێوەر ١٦)

مـاوەر کـە تـەرح و پـشکووان جیرانـی بـەرگو لوولـووان

ئەو عەرعەرو سەلوا جوان شـەتری ب مەسـتی لێ خوشـین

(جزیری ٣٩٠)

نەفحە بدا لە عەتری زولف لەو دەمـە بـۆ دەمـاغی خوشـك

تەپڵە بە تەپڵە مشك بە مـشك نافـە بـە نافـە بـوو بـە بـوو

(سالم ١١٢)

ئـــەی خـــیرەد تـــو خـــووا لـــە دڵ دەرچـــۆ

دڵ نـــــــەماوە لـــــــە فیرقـــــــەتی دڵـــــــدار

(سالم ٥٩)

مـــــن کەســـــێکم زەمانـــــەیی ناکـــــەس

دایبڕیـــــوم لـــــە قـــــەومو قیلـــــەو کـــــەس

(حاجی ٢١٠)

لە وەختی عالەمی ئەرواحەوە هەتا ئێستا

سەفەر ئەکەم نەگەیشتم بە مەنزیلی دڵدار

(حەریق ٢٥)

نەزەر لە گۆشەیی چاوی لە خاکی تیرە بکا

بە نووری تەربیە ئەیکا بە کیمیا دەرویش

(خادیم،١، ١٤٨)

لە سەر دەشتی میحنەت پەڕەی کردەوە

کـــــەوانی بەلالووکـــــەیی پەیکـــــەرم

(حاجی ٢٦٦)

بێـــــژەنی چـــــاهی زەقـــــەنی تۆیـــــە دڵ

راهـــــی نـــــەجاتی فەلـــــەکو رێـــــسمان

(حاجی ٩٤)

چەند سەرنجێکی گشتی

* ئەم کێشانەی لێرەدا باس کراون بە گوێرەی زنجیرەی ناو بازنەکانەوە نەهاتوون. بە پێی زۆر بە کار هاتنیان لە کوردیدا، ریز کراون.

* کێشەکانی تر بۆیە باس نەکراون چونکە یان لە کوردیدا نین یان هەن و بە کەمی و دەگمەنی بە کار هاتوون.

* کێشی هەزەج و کێشی رەمەل بە رادەیەکی گەلێ زۆر لە شیعری کوردیدا بە کار هاتوون. هەموو شاعیرانی کلاسیکی کوردی ئەم دوو کێشەیان بە کار هێناوە کە لە هەموو کێشەکان باوترن و بە هەردووکیان نزیکەی (٨٧٪)ی شیعری کوردیان پێ نووسراوە.

* ئەم کێشانەی لیرەدا باس کراون هەموو لقەکانیان باس نەکراوە. تەنیا لقە باوەکانیان باس کراوە.

* بۆ هەر قالبە کێشێك (٥) نموونەو بۆ هەر کێشێك (١٥) نموونەو بۆ هەموو کێشەکان (٣٠) نموونە بۆ مەشق و راهێنانان دراوە.

* لە هەموو لقە کێشە مەخبوونەکاندا، بە تایبەتی لە لقە مەخبوونەکانی رەمەل و موجتەس و خەفیفدا، وا دەبێ لەتێکیان برگەیەك کەمتر بێ لە لەتەکەی تر. بەم جۆرە:

جیاوازییەکە هەمیشە لە (فاعلاتن)ی کۆتایی لەتەکاندا دەردەکەوێ. واتە لە عەرووز و زەربدا. ئەگەر عەرووز ئەصلەم (فع لن) یان ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) بێ و لە هەمان دێردا زەرب مەخبوونی مەحزووف (فعلن) یان مەخبوونی مەقسوور (فعلان) بێ، سەدر برگەیەکی کەمتر دەبێ لە عەجز. ئەگەر عەرووز مەخبوونی مەحزووف (فعلن) یان مەخبوونی مەقسوور (فعلان) بێ و لە هەمان دێردا زەرب ئەصلەم (فع لن) یان ئەصلەم موسەببەغ (فع لان) بێ سەدر برگەیەك زیاتر دەبێ

له عەجز.(بۆ زانیاری زیاتر لەم دیاردەیەوە بڕوانە: (عەزیز گەردی، نایەکسانی بڕگەیی له سەدرو عەجزی هەندێ کێشی عەرووزیدا، گۆڤاری زانکۆی سەلاحەدین، ژمارە (١٣)ن ٢٠٠١)

* له زۆر به کارهێنانی چوار قالب (لق)ه کێشدا، هەزەج و رەمەل پێچەوانەی یەکترن. هەزەجی هەشتی موسەببەغو هەزەجی هەشتی تەواو له کوردیدا زۆر به کار هاتوونو هەزەجی هەشتی مەقسوورو هەزەجی هەشتی مەحزووف کەم به کار هاتوون. کەچی رەمەلی هەشتی مەقسوورو رەمەلی هەشتی مەحزووف زۆر به کارهاتوونو رەمەلی هەشتی مومەسەببەغو رەمەلی هەشتی تەواو کەم به کار هاتوون.

* له مەسنەویاتدا، که سەرواکانی دوو لەت دوو لەت به یەکەوە دێن، عەرووزو زەربی موسەببەغو تەواو، موزالو تەواو، مەقسوورو مەحزووف، مەقتووعو مەحزووف له یەك هۆنراوەدا به کار دێن. بۆ نموونە وەکوو مەمو زینی خانیو وەرگێڕانەکەی هەژار، کێشەکەی له نێوان هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەقسوورو هەزەجی شەشی ئەخرەبی مەقبووزی مەحزووفدایە.

* کێشی رەجەز له شیعری زاری کرمانجی باکوور زیاتر به کار هاتووه به بەراورد لەگەڵ شیعری زاری کرمانجی ناوەڕاست.

* جێی سەرنجە کێشی موجتەس، که تا رادەییەکی باش له شیعری زاری ناوەڕاستی کوردیدا هاتووە، له شیعری زاری باکووردا نەکەوتۆتە بەر چاو.

بەشی سێیەم

کێشی ژمارەیی لە شیعری کوردیدا

لە کێشی ژمارەییدا حیساب تەنیا بۆ ژمارەی بڕگەکانی دێرە شیعرو دابەشبوونیان بە سەر پێدا دەکرێ. گوێ بە جۆری بڕگە (کورتیو درێژی)و چۆنیەتی ریزبوونیان نادا. ئەمە کێشی رەسەنی کوردییە. هەموو شیعری میللی کوردی بەم جۆرە کێشە گوتراوە. هەروەها نزیکەی هەموو شیعری زاری گۆران بەم جۆرە کێشە نووسراوە. جگە لە زۆربەی هەرە زۆری چیرۆکە شیعرییە باوەکانی کوردەوارییو چیرۆکە ئایینییەکان.

لە کێشی ژمارەییدا ، حیساب تەنیا بۆ لەتێك دەکرێ. چەند پێیەو پێیەکان چەند بڕگەیین کەچی لە کێشی عەرووزیدا ، وەکوو دیمان حیساب بۆ هەردوو لەت دەکرێ. پێی کێشی ژمارەیی بە ژمارەی بڕگە دیارە دەکرێ نەك وەکوو پێی عەرووزی کە بە کێشی تایبەتی دیاری دەکرێو پێیەکانی لە (فعل)ی عەرەبی وەردەگیرێ. پێیەکانی کێشی ژمارەیی کوردی ژمارەیان کەمە. تەنیا سێ پێی سەرەکی هەن. ئەم جۆرە کێشە هەندێ کەس پێی دەڵێن (کێشی بڕگەیی)و هەندێکی تر پێی دەڵێن (کێشی خۆماڵی).

لەوانەی باسی ئەو جۆرە کێشەیان کردووە، وتارەکەی جگەر خوێن لە هەموویان سەرنجکێشترە (گۆڤاری هاوار ژمارە ٢٢ سالی ٢ ، ١٩٣٣). جگەر خوێن هەوڵی داوە هەندێ زاراوەی تایبەتی دابنێ. ئەو بۆ لەتە شیعر زاراوەی (گاڤ)و بۆ بڕگە (موڤك)ی داناوەو هەوڵی داوە ناوی تایبەتی بۆ کێشەکان دابنێو ناوەکانی لە جۆری ئەسپەوە وەرگرتەوە. وەکوو:

ئەسپی چەلەنگ دوو لەتی پێنجییە، ئەسپی لاغر دوو لەتی شەشییە (ئەمە لە راستیدا دوو پێی سێییە)، ئەسپی سڤك دوو لەتی حەفت بڕگەییە (لە راستیدا

دوو پێیه: چواریو سێیی)، ئەسپی رەوان دوو لەتی هەشت بڕگەییە (لە راستیدا دوو پێی چوارییە) چونکە لە کێشی ژمارەییدا حیساب تەنیا بۆ ژمارەی بڕگەکانی لەتێك دەکرێ نەك هەردوو لەت.

پێیە سەرەکییەکانی کێشی ژمارەیی کوردی:

١- پێی سێ بڕگەیی

٢- پێی چوار بڕگەیی

٣- پێی پێنج بڕگەیی

پێیە ناسەرەکییەکانی کێشی ژمارەیی کوردی:

تەنیا دوو پێی ناسەرەکی هەن:

١- پێی یەك بڕگەیی

٢- پێی دوو بڕگەیی.

ئەم دوو پێیە ناسەرەکییە تەنیا لە شیعری ئازاددا دەردەکەونو زۆر بە کەمیش. بە تایبەتی پێی یەك بڕگەیی هەر زۆر بە دەگمەن دەردەکەوێ.

چەند پێیەك لە سێ پێیە سەرەکییان خۆیان دەدەنە پاڵ یەکترو لەتە دێر پێك دێنن.

ئەمەیش گرنگترین کێشی ژمارەیی شیعری کوردیو ژمارەی پێو بڕگەکانیان.

کێشی ژمارەیی کوردی بە پێی جۆری پێیەکانی لەتە شیعر سێ جۆرە:

١- کێشی ساف

٢- کێشی تێکەڵاو

٣- کێشی دەوری

یەکەم: کێشی ساف:

کێشی ساف لە دووبارەبوونەوەی یەك جۆرە پێ دروست دەبێ:

١- پێی سێ بڕگەیی:

ئەم پێیە چەند جارێك لە لەتە دێرێك دووبارە دەبێتەوەو بە گوێرەی ژمارەی پێیەکانی لەتە دێرەکە کێشی جیا جیا دروست دەکا. بەم جۆرە:

ئەلف- دوو پێی سێ بڕگەیی:

نموونە:

هاڤینا دلێ من   ئاڤا سار دخوازە (ك. بەدرخان ل٣٧)

شیکردنەوە:

ها/ڤی/نا//د/ل/ێ من

١ /٢/ ٣ //١ /٢/ ٣

ئا/ڤا/ سار// د/خوا/زە

١ /٢/ ٣ // ١ /٢/ ٣

ئەم دێرە شیعرە هەر لەتێکی دوو پێی سێ بڕگەییە، واتە ژمارەی بڕگەکانی ٦ بڕگەیە:

٦ = ٣ + ٣

ب– سێ پێی سێ بڕگەیی:

نموونە:

ئەسووتاو شەوقێکی زەردباوی

ئەدا لە روخســـاری غەمگینی (شێرکۆ)

شیکردنەوە:

ئە/سوو/تاو// شەو/قێ/کی// زەرد/با/وی

١ / ٢/ ٣ // ١ /٢/ ٣ // ١/ ٢ /٣

ئە/دا /لە// روخ/سا/ری// غەم/گی/نی

١ / ٢/ ٣ // ١ /٢/ ٣ // ١/ ٢ /٣

ئەم دێرە شیعرە هەر لەتێکی سێ پێی سێ بڕگەییە، واتە ژمارەی بڕگەکانی ٩ بڕگەیە.

٩ = ٣ + ٣ + ٣

ج– چوار پێی سێ بڕگەیی:

نموونە:

قژ کـــالی لێو ئاڵی پرشنگی نیگـــا کـــال

ئەی کچە جوانەکەی سەر گۆنا نەختێ ئاڵ (گۆران)

شیکردنەوە:

قژ/ کا/لی// لێو/ ئا/ڵی// پر/شن/گی// نی/گا /کال

١ / ٢ / ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢ / ٣

ئەی/ ك/چە// جوا/نە/كەی// سەر/ گۆ/نا// نەخ/تیٚ/ ئاڵ

١ / ٢ / ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢ / ٣

هەر لەتێکی چوار پێی سێ برگەییە، واتە ژمارەی برگەکانی ١٢ برگەیە

١٢ = ٣ + ٣ + ٣ + ٣

پوختەی کێشە سافەکانی پێی سێ برگەیی:

١- دوو پێیی (٦ = ٣ + ٣)

٢ - سێ پێیی (٩ = ٣ + ٣+ ٣)

٣ - چوار پێیی (١٢ = ٣ + ٣ +٣ + ٣)

٢- پێی چوار برگەیی:

ئەم پێیە چەند جارێك لە لەتە دێرێك دووبارە دەبێتەوەو بە گوێرەی ژمارەی پێیەکانی لەتە دێرەکە کێشی جیا جیا دروست دەکا. بەم جۆرە:

ئەلف- یەك پێی چوار برگەیی:

نموونە:

دارو چیا   نەما گیا (ك. یەدرخان)

شیکردنەوە:

دا/رو/ چ/یا

١ / ٢ / ٣ /٤

نە/ما/ گ/یا

١ / ٢ / ٣ / ٤

هەر لەتێکی یەك پێی چوار بڕگەییە، واتە ژمارەی بڕگەکانی ٤ بڕگەیە.

٤ = ٤

ب- دوو پێی چوار بڕگەیی:

نموونە:

لە ژێـــرزەردەی خۆرەتـــاوا

بە ناو چیمەنی گوێ ئاوا (گۆران)

شیکردنەوە:

لە/ ژێر/زەر/دەی// خۆ/رە/ت/اوا

١/ ٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢ ٣/ / ٤

بە/ ناو/ چی/مە//نی/ گوێ/ ئا/وا

١/ ٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢ ٣/ / ٤

هەر لەتێکی دوو پێی چوار بڕگەییە، واتە ژمارەی بڕگەکانی ٨ بڕگەیە.

٨ = ٤ + ٤

ج- سێ پێی چوار بڕگەیی:

نموونە:

بڵێن بە یار بڵێن بە یـــار یـــاری نـــازدار

سەد هەزار جار خۆزگەم بە پار منی هەژار (گۆران)

شیکردنەوە:

ب/لێن/ بە/ یار // ب/لێن/ بە/ یار// یا/ری/ ناز/دار

١ /٢/ ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢/ ٣/ ٤

سەد/ هە/زار/ جار// خۆز/گەم/ بە/ پار// م/نی// هەژار

١ /٢/ ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣/ ٤ // ١ / ٢/ ٣/ ٤

هەر لەتێکی سێ پێی چوار بڕگەییە، واتە ژمارەی بڕگەکانی ١٢ بڕگەیە.

١٢ = ٤ + ٤ + ٤

د- چوار پێی چوار بڕگەیی:

نموونە:

ڕێگـــەم بـدە دابیهێنم چەپکــە خـــەمی پەرچەمی تۆ

دەرروونی من پڕ لە عیشقە خۆم ئەکەم بە هاوخەمی تۆ (ح. قەرەداغی)

شیکردنەوە:

ڕێ/گەم/ ب،دە// دای/ب/هێ/نم// چەپ/کە/ خە/می// پەر/چە/می/ تۆ

١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤

دە/روو/نی/ من// پڕ/ لە/ عیش/قە// خۆم/ ئە/کەم/بە// هاو/خە/می/ تۆ

١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤ // ١ /٢/ ٣/ ٤

هەر لەتێکی چوار پێی چوار بڕگەییە. واتە ژمارەی بڕگەکانی ١٦ بڕگەیە.

١٦ = ٤ + ٤ + ٤ +٤

<u>پوختەی کێشە سافەکانی پێی چوار بڕگەیی:</u>

١- یەك پێیی (٤ = ٤)

٢- دوو پێیی (٨ = ٤ + ٤)

٣- سێ پێیی (١٢ = ٤ + ٤ + ٤)

٤- چوار پێیی (١٦ = ٤ +٤ + ٤ +٤)

٣- <u>پێی پێنج بڕگەیی:</u>

ئەم پێیە چەند جارێك لە لەتە دێرێك دووبارە دەبێتەوەو بە گوێرەی ژمارەی پێیەکانی لەتە دێرەکە کێشی جیا جیا دروست دەکا. بەم جۆرە:

<u>ئەلف - یەك پێی پێنج بڕگەیی:</u>

نموونە:

من باژارِ ناڤێ بەس لێڤا ئاڤێ (ك. بەدرخان)

شیکردنەوە:

من/ با/ژا/رِ/ نا/ڤێ / بەس/ لێ/ڤا/ئا/ڤێ

١ /٢/ ٣/ ٤ ٥/ ١ /٢/ ٣/ ٤/ ٥

هەر لەتێکی یەك پێی پێنج بڕگەییە. واتە ژمارەی بڕگەکانی پێنج بڕگەیە.

٥ = ٥

<u>ب- دوو پێی پێنج بڕگەیی:</u>

نموونە:

گـــوڵ چون رووی نەزاکـــەت پۆشـــــان

وەفراوان چون سەیل دیدەی من جۆشان (مەولەوی)

شیکردنەوە:

گوڵ/ چون/ رووی/ ئا/زیز// نە/زا/کەت/ پۆشان

١ / ٢ / ٣ / ٤ /٥ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ /٥

وەف/را/وان/چون/ سەیل//دی/دەی/ من/جۆشان

١ / ٢ / ٣ / ٤ /٥ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ /٥

هەر لەتێکی دوو پێی پێنج بڕگەییە. واتە ژمارەی بڕگەکانی ١٠ بڕگەیە.

١٠ = ٥ + ٥

ئەم کێشە لە هەموو کێشە ژمارەییەکانی کوردی باوترەو لە هـەموو یـان زیـاتر لە شـیعری سـتوونی بـە کـار هـاتووە. نزیکـەی هـەر هـەموو شـیعری زاری گۆران و زۆربەی هەرە زۆری چیرۆکە شـیعرییەکان و شـیعری میللـی بـەم کێـشە نووسـراون بۆیە ئەم کێشە بە (کێشی نەتەوایەتی کوردی) دادەنرێ.

<u>ج- سێ پێی پێنج بڕگەیی:</u>

نموونە:

تورقـاڵێ زێڕی زەردو سـاردو سـڕ خودا پێی داوە

لەم ناو باخەدا چیمەنی سینەی بۆ رێك خراوە (ح. قەرەداغی)

شیکردنەوە:

توز/قا/ڵیّ/ زیّ/ڕی// زەر/دو/ سار/دو/ سڕ// خو/دا پێی/ دا/وە

١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥

لەم/ ناو/ با/خە/دا// چی/مە/نی/ سی/نەی// بۆ/ ڕێك/ خ/را/وە

١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ ٥

هەر لەتێکی ئەم دێرە شیعرە سێ پێی پێنج برگەییە. واتە ژمارەی برگەکانی ١٥ برگەیە.

١٥ = (٥ + ٥ + ٥)

پوختەی کێشە سافەکانی پێی پێنج برگەیی:

١- یەك پێی (٥ = ٥)

٢- دوو پێیی (١٠ = ٥ + ٥)

٣- سێ پێیی (١٥ = ٥ + ٥ + ٥)

دووەم: کێشی تێکەڵاو

کێشی تێکلاو لە دوو پێ دروست دەبێ هەر یەکە جۆرە پێیەکە. یان لە سێ چوار پێ دروست دەبێ پێیەکیان یەك جار دێو پێیەکانی تر دوو سێ جار دێن.

ئەلف- پێیەکی چوار برگەییو پێیەکی سێ برگەیی:

نمونە:

جەژنی دارو درەختە

کۆتایی رۆژی سەختە (هەوری)

شیکردنەوە:

جەژ/نی/ دا/رو// د/رەخ/تە

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

کۆ/تا/یی/ رۆ// ژی/ سەخ/تە

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

هەر لەتێکی ئەم دێرە لە دوو پێ پێك هاتووە. پێیەکی چواریو پێیەکی سێیی. واتە ژمارەی برگەکان ٧ برگەیە.

٧ = ٤ + ٣

<u>ب – دوو پێی چوار بڕگەیی و پێیەکی سێ بڕگەیی:</u>

نموونە:

ئەی شەوەکەی بێ ترووسکەی دڵتەنگی

کوا تریفەی زەردەخـــەنەی هـــاودەنگی (جەمال شارباژێڕی)

شیکردنەوە:

ئەی/ شە/وە/کەی// بێ/ ت/رووس/کەی// دڵ/تە/ن/گی

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

کوا/ت/ری/فەی// زەر/دە/خە/نەی// هاو/دە/ن/گی

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

هەر لەتێکی ئەم دێرە لە سێ پێ پێك هـاتووە. دوو پێـی چـواری و پێیـەکی سێیی. واتە ژمارەی بڕگەکان ١١ بڕگەیە.

١١ = ٤ + ٤ + ٣

ج– سێ پێی چوار بڕگەیی و پێیەکی سێ بڕگەیی:

نموونە:

هـەوری ڕێگر لە هەتـــاوی خۆری نـــەوڕۆزی هیوا

وەکوو خەفەت جەرگو دڵی سامالّی ئاسمان ئەخوا (شێرکۆ)

شیکردنەوە:

هەو/ری/ڕێ/گر// لە/ هە/تا/وی// خۆ/ری/ نەو/ڕۆ//زی/ هی/وا

١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣

وە/کوو/ خە/فەت// جەر/گو/ د/ڵی// سا/ما/ڵی/ ئاس//مان/ ئەخ/وا

١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣ / ٤ // ١ / ٢ / ٣

هەر لەتێکی ئەم دێرە شیعرە سێ پێی چواری‌و پێیکی سێیە. دە دەکاتـە ١٥ بڕگە.

(١٥ = ٤ + ٤ + ٤ + ٣).

ج– <u>دوو پێی چوار بڕگەیی‌و پێیەکی پێنج بڕگەیی:</u>

نموونە:

ئەی شەوەزەنگ ئەی تاریکی ئەی رەشایی شەو

دەی بـاڵی رەش بکـەرەوە بۆ چـاوی بێ خـەو (دیلان)

شیکردنەوە:

ئەی/ شە/وە/زەنگ// ئەی/ تا/ری/کی// ئەی/ رە/شا/یی/ شەو

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ ٥

دەی/ باڵ/ی رەش// ب/کە/رە/وە// بۆ/ چا/وی/ بێ/ خەو

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ ٤ ٥

هەر لەتێکی ئەم دێرە شیعرە لە سێ پێ پێك هاتووە. دوو پێی چوار بڕگەیی‌و پێیەکی پێنج بڕگەیی. واتە ژمارەی بڕگەکانی ١٣ بڕگەیە.

١٣ = ٤ + ٤ +٥ .

پوختەی کێشە تێکەڵاوەکان:

١- پێیەکی چوار برگەیی‌و پێیەکی سێ برگەیی : (٧ = ٤ +٣)

٢- دوو پێی چواری‌و پێیەکی سێیی: (١١ = ٤+ ٤ + ٣)

٣- سێ پێی چواری‌و پێیەکی سێیی: (١٥ = ٤ + ٤ + ٤ +٣)

٤- دوو پێی چواری‌و پێیەکی پێنجی: (١٣ = ٤ + ٤ + ٥)

سێیەم: کێشی دەوری:

ئەو کێشەیە کە دوو پێی جیاواز بە نۆرە یەك لە دوای یەك دووبارە دەبنەوە.

- پێی چواری‌و پێی سێیی :

نموونە:

خەبەر بەرن بۆ شێخم تۆبەکەیم کوشتووە

پەشێمانم پەشێمان هـــەر مەیەکم رشتووە (ح. قەرەداغی)

شیکردنەوە:

خە/بەر/ بە/رن// بۆ/ شێ/خم// تۆ/بە/کە/یم// کوش/تو/وە

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

پە/شێ/ما/نم// پە/شێ مان// هەر/ مە/یە/کم// رش/تو/وە

١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣ // ١ ٢ ٣ ٤ // ١ ٢ ٣

ئەم دێرە هەر لەتێکی چوار پێیە. دوو پێی چواری‌و دوو پێی سێیی کە بە نۆرە دووبارە بوونەتەوە. چواری + سێیی + چواری + سێیی. کە هەمووی دەکاتە ١٤ برگە.

١٤ = ٤ +٣ + ٤+ ٣.

پوختەی کێشی دەوری:

– دوو پێی چواری‌و دوو پێی سێیی بە نۆرە (١٤ = ٤ + ٣ + ٤ + ٣)

پوختەی هەموو کێشە ژمارەییەکانی شیعری کوردی کە لێرەدا باس کراون:

١ – چوار بڕگەیی (٤ = ٤)

٢ – پێنج بڕگەیی (٥ = ٥)

٣ – شەش بڕگەیی (٦ = ٣ + ٣)

٤ – حەفت بڕگەیی (٧ = ٤ + ٣)

٥ – هەشت بڕگەیی (٨= ٤ + ٤)

٦ – نۆ بڕگەیی (٩ = ٣ + ٣ + ٣)

٧ – دە بڕگەیی (١٠ = ٥ + ٥)

٨ – یازدە بڕگەیی (١١ = ٤ +٤ + ٣)

٩ – دوازدە بڕگەیی (١٢ = ٤ + ٤ + ٤)

یان (١٢ = ٣ + ٣ + ٣ +٣)

١٠ – سێزدە بڕگەیی (١٣ = ٤ + ٤ + ٥)

١١ – چواردە بڕگەیی (١٤ = ٤ + ٣ + ٤ + ٣)

١٢ – پازدە بڕگەیی (١٥ = ٥ + ٥ + ٥)

یان (١٥ = ٤ + ٤ + ٤ + ٣)

١٣ – شازدە بڕگەیی (١٦ = ٤ + ٤ + ٤ + ٤)

نموونەی گشتی بۆ کێشی ژمارەیی ستوونی کوردی:

تێخـــوڕە تێخـــوڕە

مـی تێـرو گـوان پـڕە

(گۆران)

گـــــولان ئـــــادار

بـــــێ ئـــــاڤو دار

(ک. بەدرخان)

لـــە بـــەر ئـــەوەی دڵ پەرۆشـــی رووی ئاڵـــە

دەروون ســـەودای لوتکـــەی بـــەرزو خاڵخاڵـــە

(گۆران)

بـــە ئاسمانـــــەوە ئەســـــتێرەم دیـــــوە

لـــە باخـــچەی بـــەهار گـــوڵم چـــنیوە

(گۆران)

ئـــــــەز کـــــــوردەکی بـــــــچووکم

وەلاتـــــــــێ مـــــــن مەزنـــــــــە

(ک. بەدرخان)

کەزیلەت ماریێ ئاویێ جیگرەی دەخـوا لـە گۆمـان

سـەبارەت بـە چـاوی تـۆ کەتمـە بـن بـاری لۆمـان

(فۆلکلۆر)

دەشـــــتی قـــەراجی بـــەر لـــە کەندێـــدا

ســـــندووقەی گرانـــە چـــەکی زێـــڕ تێـــدا

چـــەک بـــە مـــیرات بـــی یـــار لـــە بەندێـــدا

(فۆلکلۆر)

چـــەند ئەســـتێرەی لـــە ئاسمـــانێ
هەنــــدەم خەنجــــەر دادەڕژانــــێ
یـــار لـــەوێ بـــوو نـــەموێرانێ

(فۆلکلۆر)

بڕوانــە شــاییە چــۆپییە لــەو ماڵــە
گـوێ بگـرە زوڕنایـە دەهۆڵـە شمـشاڵە

(گۆران)

ئـــــــەم کوردســـــــتانە
گـــــــشتی جوانـــــــە

(هـ. خۆرانی)

ئیمـشەو هـەر خەمـەن هـا نـە کـەمین دا
هــەر دەردەن مــدۆم وە رووی زەمینــدا

(مەولەوی)

دونیـــا هـــەمووی چـــاوو راوە
فــــڕو فێــــلو بەنــــدو بــــاوە

(سەلام)

لــــە لای عالــــەم نیــــوەڕۆ
هێــشتا شــەوە لــە لای تــۆ

(دڵدار)

ئــــەڵێن ئــــەمڕۆ بــــەهارە
ولات بــــــووکی نــــــازدارە

(ب. زێوەر)

شــــەو زرنگـــــاوە راشــــکا
شــەیتان ســامی لــە خــوا شــکا

(هێمن)

لەو دەمەیدا گەڕی ڕەشبەڵەك گەرمە

لەو دەمەیدا دەكوشن كام پەنجە نەرمە

(هێمن)

بۆ یەك شەو لای دایە ئەم دێیە ڕێی وێڵم

بەیانی ڕۆژهەڵهات سوار ئەبم جێی دێڵم

(گۆران)

تا دەممان لە گۆ ئەكەوێ وەك تۆ

هیوای دایە ڕۆ هیوای بابە ڕۆ

(گۆران)

لێو بەرە بۆ شمشاڵ

بە سۆزو ناڵەناڵ

(گۆران)

خەبات دەرمان ددە

ژ بۆ دەردو برین

(ك. بەدرخان)

چاوی زستان بێ وەنەوزە پێلووی ئارامی لێنانێ

شەستە باران هەزار بە مار نادا بە كوڵی گریانی

(شێركۆ)

شـــــەماڵ هــــــات بــــــە گــــــاڵ گــــــاڵ

هــــــەور بــــــوون گــــــەواڵ گــــــەواڵ

(هێمن)

ئــــەڤ چــــەند ســــالن دلێ مــــن قــــەت نەگەشــــە

دنــــــێ تــــــاری دنــــــێ ئێڤــــــارو رەشــــــە

(ك. بەدرخان)

تا کەی بادەی خەم نۆش کردن بۆ بێزاری کڕنۆش بردن

بەشی چوارەم
کێشی شیعری ئازاد

شیعری ئازاد لە هەموو دەستورێکی کێشی ستوونی ئازاد نییە. ئاشکرایە دیارترین خەسیەتی کێشی شیعری ستوونی کێش‌و سەروایە. شیعری ئازاد لەم دوو خەسیەتەدا تەواو خۆی بە دەستووری شیعری ستوونی نابەستێتەوە. هەمان پێی شیعری ستوونی بە کاردێنێ بەڵام خۆی بە ژمارەی پێیەکانی دێرە شیعرەکە نابەستێتەوە. پێیەك وەردەگرێ و لە هەر دێرێکدا (دێر لە کێشی ئازاددا وەکوو کێشی ژمارەیی یەك ریزە) ئەوەندە جارەی خۆی بیەوێ‌و ئاوازی شیعرەکە پێویست بکا دووبارەی دەکاتەوە.

بەش بە حاڵی سەروایش پەیڕەوی دابەشبوونی وردی سەروای کلاسیکی ناکا وەکوو یەکێتی سەرواو مەسنەوی‌و سێینەو چوارینەو پێنجینەو... هتد. بەڵکو کەی بە پێویستی زانی بە کاری دێنێ.

ئەم شیعری ئازادە لە هەموو شیعری جیهانیدا دیاردەیەکی تازەیە. شیعری ئازادی کوردی هەردوو جۆرە کێشی چەندی‌و ژمارەیی تێدا بە کار هاتووە بەڵام کێشی چەندی بە کەمی‌و کێشی ژمارەیی بە زۆری.

وەگوو زانراوە شیعری نوێ (ئازاد)ی کوردی لە بیست‌و سییەکانی سەدەی بیستەم لە سەردەستی گۆران‌و شێخ نووری شێخ سالح‌و نەجیب رەشیدو.. لە ژێر کاریگەری شاعیرە نوێخوازەکانی تورکی وەکوو تۆفیق فکرەت‌و جەلال ساهیروعەبدولحەق حامید هاتۆتە کایەوە.

یەکەم: کێشی شیعری ئازادی عەرووزی (چەندی):

لەم جۆرە کێشەدا شاعیر تەفعیلەیەکی عەرووزی وەردەگریّو لە هەر دێڕێکدا بە کەیفی خۆی چەند جاری بویّ ئەوەندە دووبارەی دەکاتەوە. بۆ نمونە سوارەی ئیلخانی زادە لە شیعری (خەوە بەردینەدا) کێشی موتەقارەبی بە کار هێناوە. واتە تەفعیلەی (فعولن)ی وەرگرتووەو لە هەر دێڕێکدا چەند جاری ویستبیّ ئەوەندی دووبارە کردۆتەوە. خۆی بە ژمارەی تەفعیلەکانی کێشی موتەقارەب نەبەستۆتەوە لە دێڕێدا (٤ +٤). لە سەراپای شیعرەکەدا لە نێوان یەك تەفعیلەو شەش تەفعیلەی لە دێڕێك بە کار هێناوە:

وەهایە (فعولن) ١X

کە کانی بە هیوا لە سەر سەر(فعولن) ٣X

بەهارانە لووزەو ئەبەستن بەرەو شاری دەریا (فعولن) ٦X

بەڵام داخی جەرگم لەگەڵ هەر بەهاریّ (فعولن) ٤X

کە رائەچڵەکن سەوزەڵانی (فعولن) ٣X

لە دوو دێری تردا دەڵیّ:

کەچی وا کەوی‌و دەستەمۆی دەستەڵاتی رکەی دۆڵ‌و شیون (فعولن) ٦X

لە سەرسامی رێدا بەزیوو تەزیون. (فعولن) ٤X

دیارە لە دێری یەکەم یەك جارو لە دێری دووەم سێ جارو لە دێری چوارەم شەشەم جارو لە دێری پێنجەم چوار جارو لە دێری شەشەم سێ جار پێی (فعولن)ی هێناوە.

نموونەیەکی تر لە کێشی ئازادی چەندی (عەرووزی):

بە لاوی زێی ژیانم کردە ڕێ لێم دا مفاعیلن ٣X

لە لافاوی مفاعیلن ١X

ژیانیش هەر بەرەو هیوایە هەنگاوی مفاعیلن ٣X

ئەگەرچی دێوی مردن دایکوتاوە مێخ سکەی ئەنجام مفاعیلن ٤X

لە رووی ترس‌و ستەم وەستام. (بیمار) مفاعیلن ٢X

وەکوو دیارە ئەم هۆنراوەیە لە سەر کێشی هەزەج (مفاعیلن) نووسراوە بەڵام شاعیر خۆی بە ژمارەی پێیەکانی هەزەج لە هەر دیرێدا نەبەستۆتەوە کە (٣ +٣)یە بەڵکو لە هەر دیرێدا چەند جاری ویستبێ بە ئازادی، ئەوەندە جارە دووبارەی کردۆتەوە. لە دێری یەکەم سێ جارو لە دێری دووەم دوو جارو لە دێری سێیەم سێ جارو لە دێری چوارەم چوار جارو لە دێری پێنجەم دوو جار پێی (مفاعیلن)ی هێناوە.

دووەم: کێشی شیعری ئازادی ژمارەیی:

لەم جۆرە کێشەیشدا، شاعیر لە سێ پێیە سەرەکییەکەی کێشی ژمارەیی، پێیەکیان وەردەگرێو بە کەیفی خۆی چەند جار بیەوێ لە دێڕێکدا دووبارەی دەکاتەوە. لە بەر ئەوەی سێ پێی سەرەکی لە کێشی ژمارەیی کوردی هەیە، ئێمە سێ جۆرە کێشی ئازادمان هەیە:

١- کێشی ئازادی پێی سێ بڕگەیی:

لەم جۆرە کێشەدا شاعیر یەك پێی سێ بڕگەیی وەردەگرێو دەیکا بە بنەمای کێشەکە. لە هەر دێڕێکدا یەك پێ، یان چەند پێی سێ بڕگەیی دینێ. بۆ نموونە:

شێرکۆ لە شیعری (جارێکی تر سمکۆ ناچێتەوە سەر خوانی مردن)دا دەڵێ:

بە هۆرەی تفەنگی کاروانی بن بنار (٤ پێ = ١٢ بڕگە)

ئەستێرەی پشکۆیان (٢ پێ = ٦ بڕگە)

ڕژانە ناو چاوی بەیانی بەفرەوە (٤ پێ = ١٢ بڕگە)

چەمەکان بەرزە پێ هەڵسانو هەڵگیرسان (٤ پێ - ١٢ بڕگە)

ئەسپەکان لە بێشەی ئاگرا ئاودران (٤ پێ = ١٢ بڕگە)

شیکردنەوە:

بە/ هۆر/ەی// ت/فەن/گی// کار/وا/نی// بن/ ب/نار

١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ (١٢ = ٣ +٣ +٣ +٣ + ٣)

ئەس/تێ/رەی// پش/کۆ/یان

١ / ٢ / ٣ // ١ / ٢/ ٣ (٦ = ٣ + ٣)

ر/ژا/نه// ناو/ چاوی// به/یانی// بەف/ره/وه

١ / ٢/ ٣// ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣// ١ / ٢/ ٣ (١٢ = ٣ = ٣ + ٣ +٣)

چه/مه/کان// بەر/زه/ پێ// هەڵ/سا/ن‌و// هەڵ/گیر/سان

١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ (١٢ = ٣ = ٣ + ٣ +٣)

ئەس/په/کان// له/بێ/شەی// ئا/گ/را// ئاو/د/ران

١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣ // ١ / ٢/ ٣// ١ / ٢/ ٣ (١٢ - ٣ = ٣ + ٣ +٣)

بەم جۆره، ئەم شیعره دێرەکانی له نێوان (دوو پی ٦ بڕگەو چوار پێ ١٢ بڕگەدایەو دیرەکانی تری شیعرەکه یەك پی‌و سێ پێ‌و پێنج پێیشیان تێدایه. لەم جۆره کێشەدا دەبێ هەموو پێیەکان سێ بڕگەیی بن، جا شاعیر ئازاده چەند پێ له دێرێك دینێ.

٢- <u>کێشی ئازادی پێی چوار بڕگەیی:</u>

لەم جۆره کێشەدا شاعیر یەك پێی چوار بڕگەیی وەردەگرێ‌و دەیکا به بنەمای کێشەکه. له هەر دێرێکدا یەك پێ، یان چەند پێی چوار بڕگەیی دینێ. <u>لەم جۆره شیعره ئازادەدا ئەم کێشی چوار پێیه له هەموویان زیاتر به کار هاتووه. جا ئەگەر له کێشی ژمارەیی ستوونیدا کێشی دوو پێی پێنج بڕگەیی (ده بڕگەیی) کێشی نەتەوایەتی کوردی بێ چونکه له کێشەکانی دی زیاتر به کار هاتووه، له کێشی ئازاددا ئەم چوار بڕگەییه کێشی نەتەوایەتییه چونکه لەوانی دی زیاتر به کار هاتووه.</u> بۆ نموونه:

قوبادی جەلی زاده له شیعری (سەجادی له ئامێزی فرمێسك‌و ئاگردا) دەڵێ:

هاتووم ئارامگەی غەریبیت

گوڵباران کەم

بنووشتێمەوه به سەرتا وەکوو گومەز

باسکەکانم بکەم بە کێل

شیکردنەوە:

ها/تووم/ ئا/رام//گەی/ غە/ری/بیت

١/ ٢/ ٣/ ٤/ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ (٨ = ٤ +٤)

گوڵ/با/ران/ کەم

١/ ٢/ ٣/ ٤/ (٤ = ٤)

ب/نووش/تێ/مە//وە/بە/ سەر/تا// وە/کوو/ گو/مەز

١/ ٢/ ٣/ ٤/ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ (١٢ = ٤ + ٤ + ٤)

باس/کە/کا/نم// ب/کەم/ بە/ کێل

١/ ٢/ ٣/ ٤/ // ١/ ٢/ ٣/ ٤/ (٨ = ٤ +٤)

دیارە دێرەکان بریتین لە یەك پێی چواری (٤ برگە)و دوو پێی چواری(٨ برگە)و سێ پێی چواریی (١٢ برگە).

٣- کێشی ئازادی پێی پێنج برگەیی:

لەم جۆرە کێشەدا، شاعیر پێی پێنج برگەیی دەکا بە بنەمای کێشەکە. واتە پێی پێنجی وەردەگرێ‌و لە هەر دێرێکدا چەند جارێك دووبارەی دەکاتەوە. ئەم کێشە لە کێشەکانی دی کەمتر بە کارهاتووە. لە کێشی ژمارەیی ستوونیدا کێشی دوو پێی پێنجی (دە برگەیی) لە هەموو کێشەکانی دی زیاتر بە کار هاتووە کەچی کێشی پێنج برگەیی لە کێشی ژمارەیی ئازاددا لە هەموو کێشەکانی دی کەمتر بە کار هاتووە.

بۆ نموونە عەبدولا پەشێو لە شیعری (ئەو ساتە خۆشەم هێشتا لە بیرە)دا دەڵێ:

لە تەنیاییدا

لە بەندیخانەی ئەنگوستەچاوا

ڕۆژانی ژینم تێپەڕین بێ دەنگ بێ خواپەرستی

بێ ئیلهام بێ ژین

بێ فرمێسکی گەش بێ خۆشەویستی

شیکردنەوە:

لە/ تەن/یا/یی/دا

١ / ٢ /٣ /٤ /٥ (٥ = ٥)

لە/ بەن/دی/خا/نەی// ئەن/گوس/تە/چا/وا

١ / ٢ /٣ /٤ / ٥ // ١ / ٢ /٣ /٤ /٥ (١٠ = ٥ + ٥)

ڕۆ/ژا/نی/ ژی/نم// تێ/پە/ڕین/ بێ/ دەنگ// بێ/ خوا/پە/رس/تی

١ / ٢ /٣ /٤ / ٥ // ١ / ٢ /٣ /٤ / ١ / ٢ /٣ /٤ / ٥ (١٥ = ٥ + ٥+ ٥)

بێ/ ئیل/هام/بێ/ ژین

١ / ٢ /٣ /٤ /٥ (٥ = ٥)

بێ/ فر/مێس/کی/ گەش// بێ/ خۆ/شە/ویس/تی

١ / ٢ /٣ /٤ / ٥ // ١ / ٢ /٣ /٤ /٥ (١٠ = ٥ + ٥)

ئەم چەند دێرە کێشەکەیان کێشی ئازادی ژمارەیی پێنج برگەییە. شاعیر پێی پێنج برگەیی کردووە بە بنەماو لە هەر دێرێکدا جارێك یان چەند جارێك دوو بارەی کردۆتەوە. کێشی دێرەکان لە نێوان یەك پێیی (٥ برگە)و دوو پێیی (١٠ برگە)و سێ پێیی (١٥برگە)دان.

نموونەی گشتی

کێشی شیعری ئازادی کوردی

ئازاد ئەبم

پاش دڵتەنگی دڵشاد ئەبم

بتپەرست نیم

نابمو نیم

کابرایەکی رووتو برسیم

بە هیوای پاشەرۆژ ئەژیم (گۆران)

دڵدارەکان

دڵدارانی چاوی وشەی باخی ئاگری هۆنراوە

دڵدارانی گوڵی بارانی وەریوی

درەختی خۆری رووتاوە، (شێرکۆ)

لە یەکەم رۆژی شەڕی دژوارا

نامەکانی تۆم گشت کۆکردنەوەو گڕم تێبەردان

مەبادا دوژمن

وشەی پیرۆزو بەرزی دڵداری

بهاوێتە ژێر پۆستاڵی چڵکن (پەشێو)

سەیرم کەن بە رمی نیوەڕۆی داخکراو لە دەستما

چۆن سەری مردنی ئەم شەوە هەڵئەگرم

سەیرم کەن ئەم جارە بەیداخی

مەرگی خۆم هەڵئەبڕم

مل ئەنێم بە ڕێگەی دۆزەخا بۆ بەهەشت

مل ئەنێم... (شێرکۆ)

ئەگەر هاتی دەستم بگرەو

یەکە یەکە

ئەو باخچانەم پیێ بگەڕیێ

لە بن هەر دارە ماچێکم پیێ ببەخشەو

منیش شیعریێ (قوبادی جەلی زادە)

لای من هەر تۆی

تاقە ڕووباری داوێن پاك

ئەو ڕووبارەی خاك لافی پێوە لیێ دەدا

ئەو ڕووبارەی

مرۆڤ چۆکی بۆ دادەدا (نەوزاد ڕەفعەت)

بەفری هەڵگورد

تۆ بە رێژنەو شەستەباران

نەتوێیەوە

تۆ بە تیشکی داغی خۆرو

لوورەی زریان نەتوێیەوە

ئەی چۆن منی سەر ئاسنی

بازوو پۆڵا

دەتوێمەوە (ئازاد دڵزار)

بەشی پێنجەم

سـەروا

سەروا لەگەڵ کێش دوو ڕەگەزی شکڵی هـەرە گرنگـی شـیعری کلاسـیکین. بـە هەردووکیان ئاوازی شیعرەکە دابین دەکەن و تەواوکەری یـەکترن. ئـاواز دەورێکـی زۆری هەیە لە گواستنەوەی هەست و سۆزو ماناو مەبەستی شاعیر بۆ گـوێگر. ئـەو ئاوازەیش لە جۆری دەنگەکان و چۆنیەتی ڕیزبوونیانەوە پەیدا دەبێ.

سەروا چییە؟

سەوروا بریتییە لە دووبارەبوونـەوەی دەنگێك یـان چـەند دەنگێـك یـان چـەند دەنگوشەیەك لە کۆتایی لەت یان دێرە شیعردا. سەروا بە زۆری لـە کۆتـایی لـەت یان دێرە شیعر دێ بەڵام وایش دەبێ لە نـاوەوە بـێ (سـەروای نـاوەوە) یـان لـە سەرەتاوە بێ (سەروای سەرەتا). سەروا بۆی هەیە لە پەخشانیش بـێ وەکـوو لـە پەخشانی سەروادارردا دەردەکەوێ. نموونە بۆ سەروا وەکوو:

گوتم بە بەختی خەواڵوو بەسی ئەتو بی خودا

لە خەو هەڵستە زەمانێ بچینەوە ئەولا (حاجی ٣١)

ئەم دوو لەتەو لەتی کۆتایی هەموو دێرە شیعرەکانی ئـەم هـۆنراوە بەهارییـەی حاجی لە کۆتاییدا یەك دەنگیان هاوبەشە. دەنگی (ا). واتە هەموو دێرەکـان بـەم دەنگە کۆتاییان هاتووە. (شەهلا، سەدا، سەما، تەلا، گونا، خەتا، بەڕەزا، عەزرا، هەڵدا، مینا، ...) ئەم دەنگە سەروای هۆنراوەیەی پێك هێناوە.

وەکوو چۆن لێرەدا یەك دەنگی بزوێنی درێژ (ا) سەروای دروست کردووە، دەشێ چەند دەنگو وشەیەك سەروا دروست بکەن وەکوو:

چاوەکەت ئاگر لە سینەی عاشقی مسکین دەکا

مەستە مەیلی چەن کەبابێکی دڵی خوێنین دەکا.(نالی ١١٠)

لەم دوو لەتەو لە لەتی کۆتایی هەموو دێرەکانی تری ئەم هۆنراوەیەی نالیدا، سەروا بریتییە لە (...ین دەکا) چونکە ئەمە لە کۆتایی هەموو دێرەکان دووبارە دەبێتەوە. (چین دەکا، رەنگین دەکا، پەروین دەکا، دین دەکا، شین دەکا، پەرژین دەکا)

دوو باسی گرنگ لە زانستی سەرواسازیدا هەن.

باسی یەکەم– سنووری سەروا

باسی دووەم– دابەشبوونی سەروا

هەر یەکە لەم دووانە بە شێوەی سەربەخۆ باس دەکەین

باسی یەکەم: سنووری سەروا

دەتوانین لە دوو ئاست لە سنووری سەروا بکۆڵینەوە:

١- لە ئاستی دەنگ

٢- لە ئاستی وشە

١- لە ئاستی دەنگدا، دەنگی سەروا سێ جۆرە:

ئەلف - رەوی: دەنگی کۆتایی وشەی فەرهەنگی سەروایە واتە بێ مۆرفیمی دواوەی، ئەگەر مۆرفیمی پێوە لکا بوو. وەکوو:

هەر سەحەر دێنێتە یادم کۆیی تۆ موڵکی خەتا

نەفحەها دێنێ لە مشکین زولفی تۆ بادی سەبا (سالم ٣٤)

لێرەدا دەنگی وشەی فەرهەنگی سەروا (ا)یەو لە کۆتایی وشەکانی سەروا(خەتا، سەبا) هاتووە. ئەم دەنگ پێی دەگوترێ (رەوی).

تێبینی:

- سەروا دەشێ یەك تاکە دەنگ بێ بە مەرجێ دەنگەکە بزوێنی درێژ بێ.

- بزوێنی کورت بە تەنیا نابێ بە سەروا. ئەگەر لە کۆتایی وشەکانی سەروا بزوێنێکی کورت هاوبەش بوو، بزوێنە کورتەکە هەرچەندە بۆ کێش درێژ دەکرێتەوە (ئیشباع) بەڵام بۆ سەروا هیچ حیسابی بۆ ناکرێ وەك نەبووبێ وایە.

- نەبزوێن ناتوانێ بە تەنیا سەروا دروست بکا . هەر دەبێ بزوێنی پێشەوەیشی لەگەڵدا هاوبەش بێ بۆ ئەوەی بە هەردووکیان سەروا دروست بکەن.

نموونەیەکی تر بۆ (رەوی) وەکوو:

پڕ گوڵەو عەنبەر وەتـەن خاکی وەکوو جـــامی بلوور

پڕ بە چەشمەی ئـاوی ڕۆشن میسلی چاوی پڕ لە نوور (حەمدی ٨٢)

لێرەدا وشەکانی کۆتایی کە وشەی سەروان بریتین لە (بلوور، نـوور). ئـەم دوو وشەیە لە کۆتاییدا لە دەنگەکانی (..وور) هاوبەشـن. دوا دەنـگ بریتییـە لـە (ر). ئەمە رەوییە بەڵام لە بەر ئەەی ئەو دەنگە نەبزوێنە بە تەنیا سەروا دروسـت ناکـا هەر دەبێ دەنگی بزوێنـی پێشەوەیشی هاوبـەش بـێ کـە لێـرەدا بزوێنـی (وو)ە. وشەکانی سەروای تری ئەم هۆنراوەیە کە لە کۆتایی دێرەکان دووبارە بوونەتـەوە ئەمانەن: (سوور، دوور، تەنوور، شوور، حوور). دیارە لە هەموو وشـەکاندا لەگـەڵ رەوی (ر)، کـە نەبزوێنـە، دەنگـی پێـشەوە دووبـارە بۆتـەوە کـە دەنگـی بزوێنـی (وو)ە.

ب- پێش رەوی ئەو دەنگە بزوێنـە یـان ئـەو دەنگانەیـە کـە لـە پـێش دەنگـی رەوی دێنو لەگەڵ رەوی بە یەکەوە سەروا دروست دەکەن. بۆ نموونە:

دل ژ عیلاجێ کو ب دەرکەت میزاج

دێ ژ لەبی نۆش عەتـا بت عیـــلاج (جزیری ١٧٠)

لێرەدا وشەکانی کۆتایی کە وشەی سـەروان بـریتین لـە (میـزاج، عـیلاج). ئـەم وشانە دەنگی کۆتاییان (ج)ە. ئـەم دەنگـە پێـی دەگـوترێ رەوی. لەبـەر ئـەوەی رەوی لێرەدا دەنگێکی نەبزوێنە دەنگی بزوێنـی پێشەوەیشی بۆتـە هاوبـەش کـە دەنگی (ا) یە بۆ ئەوەی بە هەردووکیان سەروا دروست بکەن. وشـەکانی سـەروای تری ئەم هونراوەیە ئەمانەن: (زوجاج، نەشـاج، عـاج، تـاج، بـاج، رەواج، میـزاج).

دیارە لە هەموو وشەکاندا دوو دەنگ لە کۆتایی دووبارە بۆتەوە (...اج). دەنگی بزوێنی (ا) کە لە پێش رەوی نەبزوێن (ج) هاتووە بۆ ئەوەی سەروای لەگەڵ دروست بکا پێی دەگوترێ (پێش رەوی).

ج- پاش رەوی: بریتییە لە بزوێنی کورتی دوای رەوی نەبزوێن یان ئەو مۆرفیمە رێزمانیانەی بە کۆتایی وشەی سەرواوە دەلکێن. نموونە:

دوێنێ دڵبەرێکم دی کە وەك شمشادی بوستانە

سوئالم کرد کە بۆچی رووت ئەڵێی مانگی درەخشانە (ئەحمەد موختار ١٠٤)

لێرەدا وشەکانی سەروا بریتین لە (بوستانە، درەخشانە). دوا دەنگی ئەم وشانە دەنگی بزوینی (ە)یە. لە بەر ئەوەی ئەم بزوێنە کورتە ناتوانێ بە تەنیا سەروا دروست بکاو نابێ بە رەوی، بۆیە لە سەرواناسیدا پشت گوێ دەخرێ. لێرەدا دەنگی نەبزوێنی (ن) دەبێ بە رەوی. دەنگی بزوێنی (ە)، کە سەروای پێ دروست ناکرێ، دەبێ بە پاش رەوی. وشەکانی سەروای تری ئەم هۆنراوەیە ئەمانەن: (تابان/ە، بەستان/ە، جان/ە، ئیمان/ە، پەرێشان/ە، چەوگان/ە، شەیتان/ە، زستان/ە، خووبان/ە). لە هەموو وشەکاندا بزوێنی کورتی کۆتایی یەك شتە. پاش رەوییە.

نموونەیەکی تر بۆ پاش رەوی:

درێغا سەعوە ئاسا سەیدی چەنگی شاهبازێکم

زەدەی تیری نیگاهی جادووانەی عیشوەسازێکم (سالم ٨٧)

وشەکانی سەروا بریتین لە: (شاهبازێکم، عیشوەسازێکم). هەر یەکە لەم وشانە لە وشەیەکی فەرهەنگیو دوو مۆرفیمی رێزمانی پێکهاتووە: (شاهباز + ێك + م)

(عیشوەساز + ێك + م). دەنگی کۆتایی وشە فەرهەنگییەکان دەنگی (ز)ە. ئەم دەنگە رەوییە. دەنگەکانی دوو مۆرفیمەکەی دواوە (پاش رەوی)ن کە بریتین لە (...ێك/م). وشەکانی سەروای تری ئەم هۆنراوەیە ئەمانەن: (ئەیاز/ێکم، سەرفراز/ێکم، جانگوداز/ێکم، بەراز/ێکم، نیاز/ێکم، مەجاز/ێکم). لە هەموو وشەکاندا دەنگەکانی مۆرفیمەکانی (...ێکم) لە پاش رەوی (ز) دووبارە بوونەتەوە.

تێبینی:

دەشێ لە سەروا تەنیا رەوی هەبێ یان رەوی‌و پێش رەوی هەبێ یان رەوی‌و پاش رەوی هەبێ یان رەوی‌و پێش رەوی‌و پاش رەوی هەرسێکیان هەبن. واتە دەبێ رەوی هەر هەبێ بەڵام پێش رەوی‌و پاش رەوی دەشێ هەبن‌و دەشێ نەبن. سەروا بە بێ رەوی دروست نابێ. نموونەیەك بۆ هەرسێکیان بە یەکەوە:

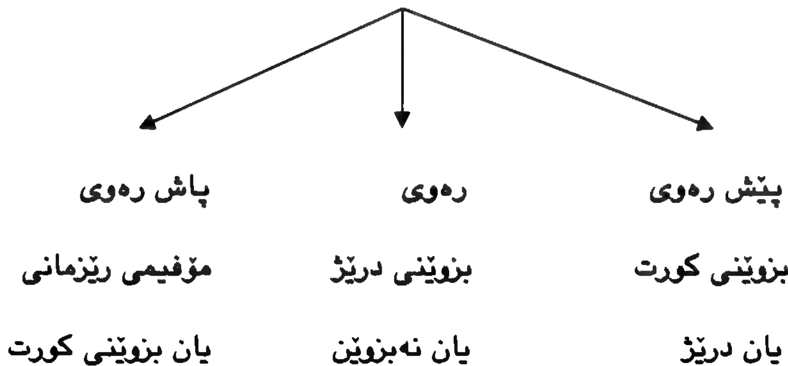
گڕەو گڕەی تەنوورە بلێسەی هەناوەکەم

سیروان‌و تانجەرۆیە خوڕەی ئاوی چاوەکەم (ئەحمەد موختار ٩١)

وشەی سەروای ئەم دوو لەتە دێرە بریتین لە (هەناوەکەم، چاوەکەم). وشە فەرهەنگییەکان بریتین لە (هەناو، چاو). لەم دوو وشەیەدا دوا دەنگی هاوبەش کە دەنگی (و)ی نیمچە بزوێنە، رەوییە. دەنگی بزوێنی پێش ئەم رەوییە (ا) پێش رەوییە، دەنگەکانی مۆرفیمە رێزمانییەکان (...ەکەم) پاش رەوین. وشەکانی سەروای تری ئەم هۆنراوەیە ئەمانەن: (بڵاو/ەکەم، هەڵکراو/ەکەم، ناو/ەکەم، رژاو/ەکەم، براو/ەکەم، کلاو/ەکەم) .

دەتوانین بەشەکانی دەنگی سەروا بەم هێکارییە پێشان بدەین:

دەنگەکانی سەروا

شیکردنەوەی نموونەیەك:

لە دەس ئەم ئەسپە بۆزە بێ قەرارم

هــــەمیشــــە دڵ غــــــەمین و داغدارم (سالم ٨١)

لەم دوو لەتە شیعرەدا، وشەکانی سەروا بریتین لە (بێ قەرارم، داغدارم). وشە فەرهەنگییەکان ئەمانەن: (قەرار، داغدار).

رەوی: (ر)

پێش رەوی: (ا)

پاش رەوی: (م)

نموونەیەکی تر:

دەستی قودرەت کو هلاڤێت ژ بەژنا تە نیقاب

ل جەمالا جەبەرووتی مە نەمان پەردە حیجاب (جزیری ٦٢)

لەم دوو لەتە شیعرەدا، وشەکانی سەروا بریتین لە (نیقاب، حیجاب).

رەوی: (ب)

پێش رەوی: (ا)

پاش رەوی: نییە.

لەم دێرە شیعرانەدا، دەنگەکانی سەروا (رەوی)و (پێش رەوی‌و پاش رەوی، ئەگەر هەبوون) دیاری بکە:

چێشەن پەشێویم ماتەمیی دڵەن

یا کزەی ئامای نامەی بولبولەن (مەولەوی ١٧٢)

هەر چەن ئەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم

بۆم ناخرێتە ناو چوارچیوەی هەڵبەستم (گۆران ١٢١)

سەیری کەن حەق چۆن بزر بوو چەشنی بەرد کەوتۆتە گۆم

بێ رەواجە چەند لە دونیا نەقسە هەر وەك نرخی رۆم (عاصی ١٩٥)

ئەم تاقمە مومتازە کەوا خاسسەیی شاهن

ئاشووبی دڵی مەملەکەت‌و قەلبی سییاهن (نالی ٣٤٠)

جانا دڵەکەم بەندە بە حەڵقەی سەری گیسووت

سا مەیخەرە بەر زەربەیی شمشێری دو ئەبرووت (کەمالی ٥٧)

٢- لە ئاستی وشەدا، سەروا سێ بەشە:

ئەلف - وشەی سەروا: ئەو وشانەن کە لە کۆتایی لەت یان دێر دێنو دەنگی کۆتاییان یان چەند دەنگێکی کۆتاییان وەکو یەك وایە. وەکوو:

وەرە بگرە بە یادی چـاوی دڵبـەر پیاڵەیی سـەهبا

پەشێو بە هەروەکوو مەجنوون لە هیجری قامەتی لەیلا (ئەحمەد مەختار ٦٠)

لێرەدا دەنگی هاوبەشی کۆتایی (ا)یەو لە کوتایی وشەکانی (سەهبا)و (شەهلا) هاتووە. وشەکانی (سەهبا)و (شەهلا) کە دەنگی کۆتاییان (ا) هاوبەشە پێیان دەگوترێ (وشەی سەروا). وشەکانی سەروای تری دیرە شیعرەکانی تری ئەم هۆنراوەیە ئەمانەن کە لە کۆتایی دێرەکانەوە هاتوون (مینا، دارا، شەهلا، بەیزا).

ب- پاش سەروا (رەدیف): وشەیەکە یان چەند وشەیەکە لە دوای وشەی سەروادا وەکوو خۆیان، بە هەمان مانا، دووبارە دەبنەوە. وەکوو:

قیامەت هەڵئەسێ بێتو قیامێ کا نیگاری من

زەمـانە تێك ئـەدا نیگـاهی چاوی یاری من (ئەحمەدموختار ٩٩)

لیرەدا وشەی (من) لە پاش وشەکانی سەروا (نیگاری، یاری) وەکوو خۆی بە هەمان مانا دووبارە بۆتەوە. ئەم وشەیە پێی دەگوترێ (پاش سەروا - رەدیف) چونکە لە پاش وشەی سەرواوە دێ. ئەم وشەیە لە دوای وشەی سەروای هەموو دێرەکانی تری ئەم هۆنراوەیە وەکوو خۆی دووبارە بۆتەوە (کەناری من، خوماری من، هەژاری من، مەزاری من، بەهاری من، چاری من، هەناری من، ویقاری من)

پاش سەروا بۆی هەیە وشەیەك بێ یان دەستەواژەیەك بێ یان رستەیەك بێ یان زیاتر لە رستەیەك بێ.

ج – پێش سەروا (حاجیب): وشەیەك یان چەند وشەیەکە وەکوو خۆی بە هەمان مانا لە پێش وشەی سەروا دووبارە دەبێتەوە.وەکوو:

هن کاتبن ئەو هنەك د ئوستاد

هن موتریبن ئەو هنەك د جەللاد (خانی ٤٣)

لێرەدا وشەی سەروا بریتییە لە (ئوستاد)و (جەللاد) کە لە دوو دەنگی (اد)ی کۆتایی هاوبەشن. لە پێش هەر یەکە لەم وشانەوە (ئەو هنەك د) وەکوو خۆی دووبارە بۆتەوە. ئەمە پێی دەگوترێ پێش سەروا (حیجاب).

تێبینی:

دەشێ لە سەروا تەنیا وشەی سەروا هەبێ یان وشەی سەرواو پاش سەروا (رەدیف) هەبێ، یان وشەی سەرواو پێش سەروا (حیجاب) هەبێ، یان وشەی سەرواو پێش سەرواوو پاش سەروا هەرسێکیان هەبن. واتە دەبێ وشەی سەروا هەر هەبێ بەڵام ئەوانەی تر دەشێ هەبن‌و دەشێ نەبن. سەروا بە بێ وشەی سەروا دروست نابێ. نموونەیەك بۆ هەرسێکیان بە یەکەوە:

زینهار ژ مەشهەدا کو مەم تێ

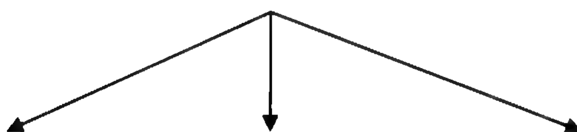
ئەلبەتتە ژ مەرقەدا کو ئەم تێ (خانی ١٨٨)

لێرەدا وشەکانی سەروا بریتین لە (مەم، ئەم). دوای ئەم وشانە، لە هەردو نیوە دێردا وشەی (تێ) دووبارە بۆتەوە. ئەم وشەیە پاش سەروایە (رەدیف)ە.

پێش وشـەکانی سـەروایش وشـەی (کـو) دوویـارە بۆتـەوە. ئەمـە پـێش سـەروایە (حاجیب).

دەتوانین بەشەکانی وشەی سەروا بەم هێکارییە پێشان بدەین:

وشەکانی سەروا

پێش سەروا (حاجیب)　　وشەی سەروا　　پاش سەروا (رەدیف)

شیکردنەوەی نموونەیەک:

یەک ئەسمەرو یـا دوی زەری بوو

یەک حووری یو یا دوی پەری بوو. (خانی ٣٦)

لەم دوو لەتە شبعرەدا، سەروا بریتییە لە (یـا دوی زەری بـوو) (یـا دوی پـەری بوو):

وشەی سەروا: زەری، پەری

پاش سەروا (رەدیف): بوو

پێش سەروا (حاجیب): یا دوی

نموونەیەکی تر:

دڵ هیـلاکی نازتـــە با غەمزە تەدبیری نەکا

هەر دەبێ بمرێ مەگەر خەللاق تەقدیری نەکا (حاجی ٥٣)

لەم دوو لەتە شیعرەدا، سەروا بریتییە لە (تەدبیری نەکا) (تەقدیری نەکا)

وشەی سەروا: تەدبیری، تەقدیری

پاش سەروا (رەدیف): نەکا

پێش سەروا (حاجیب): نییە.

نموونە:

لەم دێرە شیعرانەدا، وشەی سەروا و (پێش سەرواو پاش سەروا، ئەگەر هەبوون) دیاری بکە:

لە خەڵوەتخانەدا هەرگیز خەیاڵی دڵرویا ناکەم

بە روتبەی خۆم کە فەردی میحنەتم کەس ئاشنا ناکەم (قانیع ١٤٨)

ت نیڤا ئاگرێ جانێ من ئیشەڤ

چییە ئەی دۆست دەرمانێ من ئیشەڤ (پەرتۆ ٢٥٧)

رەها ناکا دڵم توڕڕەی خەمی یار

سەری نەبڕن هەتا وەك پەرچەمی یار (سالم ٥٧)

هن مودبیرن ئەو هنەك مودەببەر

هن موقبیلن ئەو هنەك موقەددەر (خانی، ١، ٤٣)

تەبعی شەککەرباری من کوردی ئەگەر ئینشا ئەکا

ئیمتیحانی خۆیە مەقسوودی لە عەمدا وا ئەکا (نالی ١٠٧)

باسی دووەم: دابەشبوونی سەروا

مەبەست لە دابەشبوونی سەروا چۆنیەتی دووبارە بوونەوەی سەروایە لە هونەری شیعری جیا جیادا وەکوو غەزەلو قەسیدەو و سێینەو چوارینەو پێنجینەو.... یەکە بە یەکە بە کورتی باسیان دەکەین.

ئەلف –دابەشبوونی سەروا لە غەزەلو قەسیدەدا:

غەزەلو قەسیدە لە رووی دابەشبوونی سەرواوە هەردووکیان وەکوو یەك وان. لە هەردووکیاندا یەکێتی سەروا پەیڕەو دەکرێ. لە هەردووکیاندا لەتی یەکەمو دووەمی دێری یەکەم هەوسەروان ئینجا کۆتایی هەموو دێرەکان هەمان سەروایان هەیە. لە قیتعەیشدا پەیڕەوی یەکێتی سەروا دەکرێ ئەوەندە هەیە لە قیتعەدا لەتی یەکەمو دووەمی دێری یەکەم هاوسەروا نین. تەنیا کۆتایی دێری یەکەم لەگەڵ کۆتایی دیڕەکانی تری قیتعەکەدا سەروایان یەکە.

نموونەیەك بۆ یەکێتی سەروا لە غەزەلدا.

روخم رەنگینی رەنگی روومەتی رەنگینتە بازا

قەدی سەرووم کـــەمانینی قەدی شیرینتە بازا

غەریبو بێکـــەسو زارو فەقیری خانەدانی تۆ

جگەرسووتاوو ماڵوێرانی زولفی چین چینتە بازا

مەعازەللا کە رەحمێکت بە حاڵی زاری مندا بێ

کــە ئــاخر بــەنــــدەیی خـــاکی دەری پێشینتە بازا

ئــەگــەر خوێنم دەڕێـژی تــــۆ ئەوە تیغو ئەمیش گەردن

ئــەگــەر بنیــادی پــەیمـــان دەســتی من دامینتە بازا

لە چاوانم هەتا کەی قەترە قەترە خوێن دەکەی ئەی دۆست

کـــوا ئــەو عـــەهـــدو پــەیمــانو وەفا کابینتە بازا

بــە نـــالی بـــاوەڕت نـایێ خــەیـاڵت بێــتو ببیـنێ

کـە چـۆن مــەشغوولی نــەغمــەی گۆشــەیی ناڵینتە بازا.

(نالی ٩٥ — ٩٧)

لەم غەزەلەدا، یەکێتی سەروا پەیڕەو کراوە. هەردوو لەتی دێری یەکەمو کوتایی هەموو دێرەکانی تر سەروایان وەکوو یەکە. لەم غەزەلەدا، (بازا) پاش سەروایە (ڕەدیف)ە. وشەکانی سەروا ئەمانەن: (ڕەنگینتە، شیرینتە، چین چینتە، پێشینتە، دامینتە، کابینتە، ناڵینتە). هێلکاری دابەشبوونی سەروای ئەم غەزەلە بەم جۆرەیە:

A............. A..............

............A .... B

............A.............. C

............A.............. D

............A.............. E

F ....A............

ب – دابەشبوونی سەوا لە مەسنەویدا:

سەروای مەسنەوی یان موزدەوەج ئەوەیە هەر دوو لەتی دێرێك سەروایان یەك بێ‌و پەیوەندیان بە سەروای دێرەکانی ترەوە نەبێ نموونە:

هەژار ئامۆژگاری شێرکۆی کوڕی دەکات‌و لە شوێنێکدا دەڵێ:

ئێستەش لە سەر ئەم ژیانە تاڵەش

پاش رشتنی هێندە خوێنە ئاڵەش

کورد هەر لە خەوی نەزانیدایە

هەموو پێکوەیان گەڕو هەرایە

بێگانە پەرستە خۆنەویستە

بۆ هاوڕەگەزی کەڕو نەبیستە

بۆ یەکتری دوژمن‌و نەیارن

بۆ نۆکەریی تا بڵێی لەبارن (خانی، ١، ٣٦٥)

وەك دیارە، هەردوو لەتی هەردێرێك یەك سەروای سەربەخۆیان هەیە پەیوەندی بە سەروای دێرەکانی ترەوە نییە. دێری یەکەم وشەکانی سەروای ئەمانەن: (تاڵەش، ئاڵەش)، دێری دووەم وشەکانی سەروای ئەمانە: (نەزانیدایە،

هەرایە)، دێری سێیەم وشەکانی سەروای ئەمانە: (خۆنەویستە، نەبیستە)، دێری چوارەم وشەکانی سەروای ئەمانە: (نەیارن، لەبارن).

هێلکاری دابەشبوونی سەروای ئەم چەند دێرە بەم جۆرەیە:

A..............A..............
B..............B..............
C..............C..............
..............D..............D

تێبینی:

– نزیکەی هەر هەموو شیعری زاری گۆرانو هەموو داستان شیعرییەکان دابەشبوونی سەروایا بە شێوەی مەسنەوییە.

– مەسنەوی زیانر بۆ شیعری درێژو چیرۆکە شیعر بە کار دێ.

– مەسنەوی وەکوو زاراوە بۆ چیرۆکی شیعری درێژیش بە کارد دێ وەکوو (مەسنەوی مەعنەوی جەلالەدینی رۆمی).

ج – دابەشبوونی سەروا لە سێیینەدا:

سێیینە پارچەیەکە لە سێ لەت پێك دێ. ئەگەر سەربەخۆ بێ پێی دەگوترێ سێیینەو ئەگەر لە ناو هونراوەیەکی دووریژدابێ، هونراوە درێژەکە پێی دەگوترێ سێیینە بەند. واتە لە کۆمەڵێ سێیینە پێك دێ مانایان بە یەکەوە بەسراوە.

نموونە بۆ سێیینە: لە فۆلکلۆردا هاتووە:

چەند ئەستێرەی لە عاسمانێ

هەندەم خەنجەر دادەڕژانێ

یار لەوێ بوو نەمویرانێ (فۆلکلۆر)

دیاره سەروای هەر سێ لەتەکە وەکوو یەك وایە. وشەکانی سەروا ئەمانەن: (عاسمانێ، دادەڕژانێ، نەموێرانێ).

هێلکاری دابەشبوونی سەروای سێیینە بەم جۆرەیە:

A..................

A..................

A..................

سێیینە دابەشبوونی سەروای تریشی هەیە بەڵام ئەوان ئەوەندە باو نین. دابەشبوونەکە بۆی هەیە بەم جۆرە بێ: (....A، ....B،A.......), لە سێیینەبەندا بەم جۆرەی لێ دێ: (B .... A ... .A.......).

د – دابەشبوونی سەروا لە چوار لەتیدا:

پێشەکی دەبێ بزانین ئەو پارچەیەی لە چوار لەت پێك دێ سێ جۆرە:

– چوارین: بریتییە لە چوار لەتی سەربەخۆ مانایەکی وردو قووڵ دەدەبڕێ. دەڵێن نووسینی چوارین وەکوو ئەوە وایە شاعیر بیەوێ یەك دەریا ئاو لە ناو پەرداخێك بکا. ئەویش بە پێێی کێش‌و زمانەکەی دوو جۆرە: روباعی‌و دووبەیتی یان (ترانە).

وەکوو چوارینەکانی بابا تاهیری هەمەدانی‌و روباعیاتەکانی خەیام‌و زۆربەی وەرگێڕانەکانیان بۆ کوردی.(وەرگێڕانی شێخ سەلام‌و هەژارو گۆران‌و شێخ نووری‌و ئەحمەد شالی‌و مشەختی‌و ....)

- چوار خشتەکی: ئەوەیە کە شاعیر لەتێك یان دوو لەتە شیعری شاعیرێکی تر وەردەگرێ‌و بە پێی سیستەمێکی تایبەتی سێ لەت یان دوو لەتی بۆ زیاد دەکاوو دەیکا بە چوار لەتی.

- چوارینەبەند ئەوەیە کە شاعیرێك هۆنراوەیەکی دووورێژ بهۆنێتەوە لە سەر یەك بابەت بەڵام دابەش پارچەی چوار لەتی بکا. وەکوو هۆنراوە بە ناوبانگەکەی بێخود: (لەو رۆژەوە رۆیشتووە تۆراوە دڵی من).

سیستەمی سەروای چوارین کە لە جۆرەکانی دی کۆنترە، ئەوەیە کە لەتی یەکەم‌و دووەم‌و چوارەم یەك سەروایان هەیە، لەتی سێیەم رەهایە واتە ناکەوێتە ناو سیستەمی سەرواوە. نموونەیەك:

ئەگەر دەستم رەسەد بەر چەرخی گەردوون

ئەزو پرسەم کە ئین چوونەست‌و ئان چوون

یەکێرا دادەیی سەد گونە نیعمەت

یەکێرا قورسی جوو ئالوودە دەر خوون (بابا هاهیر ٣٥)

لەم (دووبەیتی)یەدا، لەتی یەکەم‌و دووەم‌و چوارەم هاوسەروان. وشەکانی سەروایان ئەمانەن: (گەردوون، چوون، خوون). لەتی سێیەم رەهایە، سەروای نییە.

نموونەیەکی تر:

گایەك لە ئاسمان ناوی پەروینە

گایەك کۆڵەگەی ژێری زەمینە

بە چاوی ژیری ســـەرنجیێ بدە

ما بەینی دوو گا کەرگەل ببینە (خەیام ٢٩)

لەم چوار لەتـەدا، لـەتی یەکـەمو دووەمو چـوارەم هاوسـەروان. لـەتی سـێیەم رەهایە. وشەکانی سەروای سێ لەتـە هاوسـەرواکە ئەمانـەن: (پەروینـە، زەمینـە، ببینە).

هێلکاری سەرواسازیی ئەم جۆرە چوارینەیە بەم جۆرەیە:

A....................

A....................

B...................

A...................

ئەم سەروایە لە فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی جیهانیدا پیی دەگـوترێ (سـەروای خەیامی) لە بەر ئەوەی گوایە یەکەم کەس خەیام بە کـاری هێنـاوە. لـە راسـتیدا، دەبوایە پێی بڵێن (سـەروای تـاهیری) چـونکە بابـا تـاهیر سـەد سـاڵ زیـاتر پـێش خەیام بە کاری هێناوە.

سەرواسازیی چوار لەتی لە چوار خشتەکیدا بە جۆری جیا جیا هـاتووە، کەچـی لـــە چوارینەبەندا،چـــوارینەی یەکـــەم هـــەموو لەتـــەکانی هاوســـەروان (A.....A.....A......A....) ئینجا لە هەموو چوارینەکانی تردا، سێ لـەتی یەکـەم هاوسـەروانو لـەتی چـوارەم لەگـەل سـەروای لـەتی چـوارەمی هـەموو

چوارینەکانی تر دێتەوە.(B .....A.....A.....A.......)، سەیری ئەم دوو چوارینەیەی چوارینەبەندە بە ناوبانگەکەی بێخود بکە:

لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەر چەند ئەگەڕێم بی سەرو شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یاخۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دلی من
ئەو هەمدەمی غەمخوارو نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرارو قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوارو یەتیمی منە یا ڕەب
کەوتۆتە چ بەحرێکەوە خنکاوە دڵی من

(بێخود ٦٦)

لە چوارینەی یەکەمدا، هەر چوار لەت هاو سەروان. ئەمە بەرامبەر تەقفیەی غەزەلو قەسیدەیە کە هەردوو لەتی دێری یەکەمیان هاوسەروان. لەتەکان پاش سەروایان هەیە (دڵی من)و وشەکانی سەروای لەتەکان ئەمانەن: (تۆراوە، ماوە، سووتاوە). کەچی لە چوارینی دووەمدا، تەنیا سێ لەتی پێشەوە هاوسەروان، سەروای لەتی چوارەم (...یمی منە یا ڕەب) لەگەڵ سەروای لەتی چوارەمی چوارینی یەکەمو لەتی چوارەمی هەموو چوارینەکانی تر دێتەوە. ئەم چوارینەیش پاش سەروای هەیە (منە یا ڕەب). وشەکانی سەروای سێ لەتی پێشەوەی ئەمانەن: (نەدیمی، قەدیمی، یەتیمی).

هێلکاریی سەرواسازی ئەم جۆرە چوارینەبەندە بەم جۆرەیە:

..................A

A..................

..................A

..................A

..................B

..................B

..................B

..................A

..................C

..................C

..................C

..................A

بەرسیسی عابیدی فەقێ تەیران هەمووی بەم جۆرە چواینبەندە نووسراوە.

لە قۆناغی نوێ کرنەوەی شیعری کوردی لە بیستو سییەکانی سەدەی بیستەم لە سەر دەستی گۆرانو شێخ نووریو رەشید نەجیب، هەندێ جۆرە دابەشبوونی سەروای تر هاتنە ناو شیعری کوردی. هەرە دیارەکەیان دو جۆرە دابەشبوونی تری سەروای چوارینەیە کە ئەمانەن:

- چوارینەی پترارکی: بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە پترارکی ئیتالی بە زۆری لە سۆنێتەکانی بە کاری دەهێنا. لەم جۆرە چوارینەیەدا، لەتی یەکەمو لەتی چوارەم یەك سەروایان هەیەو لەتی دووەمو لەتی سێیەم سەروایەکی تریان هەیە

وەکوو ئەوە دەکەوێتە بەر چاو کە سەروای دوو لەتەکەی سەرەتاو کۆتایی سەروای دوو لەتەکەی ناوەڕاستیان گرتبێتە باوەش بۆیە هەندێ جار پێی دەگوترێ سەروای لە باوەش یەك.

بۆ نموونە گۆران دەڵێ:

قەومی کوردی هەژاری بێچارە

وێلی تەیهی جەهالەتە هاوار

ماندوو مردووە غەرقی تۆزو غوبار

تەی ئەکا ئەم موحیتی ئەسرارە (گۆران ٧١)

لەتی سەرەتاو کۆتایی، واتە لەتی یەکەمو لەتی چوارەم هاوسەروان. وشەی سەروایان ئەمانەن: (بێچارە، ئەسرارە)و دوو لەتەکەی ناوەڕاست واتە لەتی دووەمو سێیەم هاوسەوانو سەروایان لە دوو لەتەکەی تر جیایە. ئەم دوو لەتە وشەی سەروایان ئەمانەن:

(هاوار ، غوبار). هێلکاری دابەشبوونی سەروای ئەم جۆرە چوارینەیە بەم شێوەیە:

A................

B................

B................

A................

- چوارینەی شەکسپیری: بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە شەکسپیر بە زۆری بە کاری دەهێنا بە تایبەتی لە سۆنێتەکانی. پێیشی دەگوترێ چوارینەی پاڵەوانێتی، یان چوارینەی شینو چەمەر چونکە زیاتر لە نوسینی ئەم بابەتانە بە کار دەهات. لەم جۆرە چوارینەیەدا، دوو سەروا بە نۆرە دووبارە دەبنەوە بۆیە (سەروای دەوری)شی پێ دەگوترێ. واتە لەتی یەکەمو لەتی سێیەم یەك هاوسەروانو یەك سەرەروایان هەیەو لەتی دووەمو لەتی چوارەم هاوسەروانو سەروایان لە دوو لەتەکەی تر جیایە: نموونە:

بەینێکە بە دەسـت تۆوە گرفتـاری عەزابم

دەردو غەمت هێند زۆرە دڵم خوێن ئەتکێنێ

دایـم بە گڕی ئـاگری تۆ سینـە کەبابم

چاوم لە غەمو میحنەتت فرمێسـك ئەڕژێنێ (شێخ نووری ١٨٥)

لەم چوارینەیەدا، لەتی یەکەمو لەتی سێیەم هاوسەروان. وشەکانی سەروایان ئەمانەن: (عەزابم، کەبابم). هەروەها لەتی دەووەمو لەتی چوارەم هاوسەروانو سەروایان لە سەروای دوو لەتەکەی تر جیایە. وشەکانی سەروای ئەم دوو لەتە ئەمانەن: (ئەتکێنێ، ئەڕژێنێ).

ھ - دابەشبوونی سەروا لە پێنج لەتیدا

پێنج لەتیش وەکوو چوار لەتی سێ جۆرە:

- پێنجینە: بریتییە لە پێنج لەتی سەربەخۆ مانایەکی وردو قووڵ دەدەبڕێ. ئەمە بە زۆری هەموو لەتەکانی هاوسەروان، یان سێ لەتی پیشەوە هاوسەروانو

دوو لەتی دواوە هاوسەروانو سەروایان لە سەروای سێ لەتەکەی پێشوو جیایە. ئەمە زۆر بە کەمی بە کاردێ بۆیە پێویست بە نموونە هێنانەوە ناکا.

– پێنج خشتەکی: بریتییە لەوە شاعیرێك هونراوەیەکی شاعیرێکی تر تێهەڵکێشی شیعری خۆی دەکا. هەر دێرێکی (واتە دوو لەتی) شاعیرەکە وەردەگرێو سێ لەتی خۆی بە هەمان کێشو سەروا بۆ زیاد دەکا. ئەم هونەرە لە شیعری کلاسیکی زاری کرمانجی ناوەڕاستدا زۆر باوە. کۆنترین پێنج خشتەکی ئەوەی سالمە لە سەر شیعری نالی.

لە پێنجینەی یەکەمدا، لەبەر ئەوەی شاعیرەکەی پێشوو هەردوو لەتی دێری یەکەمی هاوسەرانو شاعیرەکەی دواوەیش سێ لەتی بە هەمان سەروا بۆ زیاد دەکا، هەر پێنج لەت هاوسەروا دەبن. کەچی لە دێرەکانی تردا، شاعیرەکەی دواوە سەروای سێ لەتەکەی خۆی لەگەڵ دوا وشەی سەدری دێرەکە هاوسەروا دەکا. بە مەوە چوار لەتی پێشەوەی پێنجینەکەی هاوسەروا دەبنو لەتی پێنجەمی هەموو پێنجینەکانیش هاوسەروا دەبن کە سەروای هۆنراوەی شاعیری پێشووە. نموونە:

پێنج خشتەکی سالم لە سەر شیعرێکی نالی:

ئەی حاریس ئەگەر دەوڵەتو جاهو حەشەمت بوو

دوڕڕو گوهەرو لوئلوعو لەعلو درەمت بوو

خووبانو سییەهـ مووو پەری روو خەدەمت بوو

(هەرچەندە کە عومری خدرو جامی جەمت بوو

چونکە ئەمەلت زۆرە چ عومرێکی کەمت بوو)

گاهێ بە دوعا روو دەکەیە قیبلەیی حاجات

گـاهێ لـه رەعییـەت دەبییـە مـەرگی موجافـات
ناکـەی لـە دڵا قـەت بـە ئەبـەد فیکری موکافـات
(ئـەی جـامیعی دونیـاوو قیامـەت بـە خـەیاڵات
ئەو رۆژە کە مردی نە ئـەوت بـوو نـە ئـەمت بـوو)
ئــەی مــونکیری ئەفــسوردەیی زالم دڵ بــەدزات
وەی زاهیــدی بــاتین بــەدو زاهــیر بــە عیبــادات
بــێ تەربییــەتی مورشــیدو بــێ تــەیی مــەقامات
(دوێنــێ چ بــوو دەتــدا بــە زمــان لافــی کــەرامات
ئەمڕۆ نـەدەمت بـوو نـەدەمت بـوو نـەدەمت بـوو)
ئـەووەل فـەرەحی دا فەلـەك ئـاخیر غـەمی هێنـا
کـەم بـوو لـە دەهـەن خەنـدەوو دڵ ماتـەمی هێنـا
باقڵ دەمـی مەرگـە کــە هــەناسەت کـەمی هێنـا
(عـومرت نەفەسـێکە لــــە هــەموو عالــەمی بــاڵا
بمره لە غەمیـدا کـە هـەموو سـەرفی غـەمت بـوو)

لێرەدا، سالم چوار دێری نالی وەرگرتووەو چوار پێنجینەی لێ دروست کردوون. هەر دێریك (دوو لەت)ی وەرگرتووەو سێ لەتی خۆی بە هەمان کێشو لـە هـەمان بابەت بۆ زیاد کردووەو سەروای لەتەکانی خۆی لەگەڵ دوا وشـەی لـەتی یەکـەمی دێرەکانی نالی کردووە بە هاوسەروا. لە هەموو پێنجینەکاندا، سێ لەتی یەکەم هی سالمەو دوو لەتەکەی دواوە هی نالییە.

بەم جۆرە لە پێنجینەی یەکەمدا هەر پێنج لەت هاو سەروان. پـاش سـەروایان هەیە (بوو). ئینجـا وشـەکانی سـەروا ئەمانـەن (حەشـەمت، درەمـت، خـەدەمت،

جەمت، کەمت) چونکە غەزەلەکەی نالی دوو لەتی دێری یەکەمی بە پێی یاسای غەزەل هاوسەروان بۆیەش پێنج لەتەکەی پێنجینەی یەکەمی سالم هاوسەروا دەرچووین. کەچی لە پێنجیەکانی تردا، سێ لەتەکەی سالمو لەتی یەکەمی نالی هاوسەروانو لەتی پێنجەم کە هی نالییە سەروای گشتی پێجینەبەندەکەی پێك هێناوە کە لە کۆتایی هەموو پێنجینەکاندا، دووبارە بۆتەوە. لە پێنجینەی دووەمدا، سێ لەتەکەی سالمو لەتی یەکەمی نالی هاوسەروانو وشەکانی سەروایان ئەمانە: (حاجات، موفاجات، موکافات، خەیالآت)و لەتی پێنجەم سەروای لە چوار لەتەکە جیایە (ئەمت بوو). شیعرەکەی نالی پاش سەروای هەیە (بوو). وشەکانی سەروای ئەمانەن کە کەوتوونەتە کۆتایی هەموو پێنجینەکان (کەمت، ئەمت، دەمت، غەمت). لە ئەمەیش هێلکاری سەرواسازیی ئەم پێنج خشتەکییە:

A..............
A..............
A..............
..............A
..............A
..............B
..............B
B..............
..............B
..............A
..............C
..............C
..............C

.............C

.............A

.............D

.............D

.............D

.............D

.............A

و- دابەشبوونی سەروا لە شەشینەدا:

شەشینە پارچەیەکە لە شەش لەت پێک هاتووە. دابەشبوونی جیاجیای سەروای هەیە. هەرە باوەکەیان ئەوەیە کە چوار لەتی پێشەوە هاوسەران‌و سەروایان جیایە لە سەروای دوو لەتەکەی دواوە کە ئەوانیش لە بەینی خۆیانەوە هاوسەروان. واتە شەشینە دوو سەروای هەیە: چوار لەتی پێشەوە سەروایەک‌و دوو لەتی دواوە (پێنجەم‌و شەشەم) سەروایەکی تر. سەلام دەڵێ:

دونیا هەموو چاوو راوە

فڕو فێڵ‌و بەندو باوە

راستە راستی هەڵگیراوە

درۆ خۆشە بە لێشاوە

من لە درۆ گوێ ناگرم

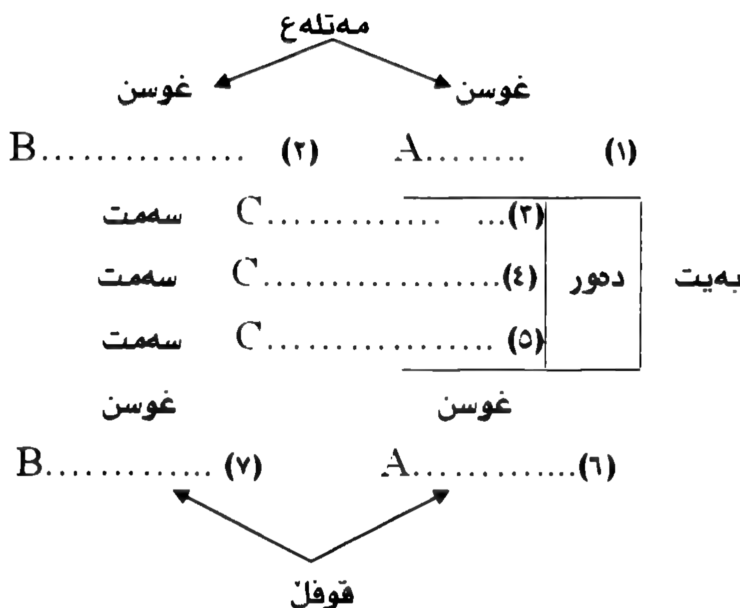
راستیم ئەوێ هەتا ئەمرم (سەلام ٣٦)

لەم شەشینەی سەلامدا، چوار لەتی یەکەم هاوسەروان. وشەکانی سەروایان ئەمانەن: (راوە، باوە، هەڵگێراوە، لێشاوە). دوو لەتی کۆتاییش سەروایەکی تریان هەیە. وشەکانی سەروایان ئەمانەن:(ناگرم، ئەمرم).

ز- دابەشبوونی سەروا لە موەششەحدا.

موەششەح لە ئاخیرو ئۆخری سەدەی سێیەمی کۆچیدا لە ئەندەلوس سەری هەڵداوە. زیاتر بۆ سروودو گۆرانی بە کار هاتووە. لەو کاتەدا، لە عیراقو یەمەنییش مەوەششەح هەبووە. لە کوردیشدا موەششەح لەگەڵ بزووتنەوەی شعری نوێ لە بیستو سییەکانی سەدەی بیستەم بە شێوەی جۆراو جۆر هاتۆتە ناو شیعری کوردی. گۆرانو بەختیار زێوەرو دڵدارو دڵزارو کەریم شارەزاو هەردیو پیربال مەحموود بە کاریان هێناوە.

بنیادی سەرەکی موەششەح لە رووی ژمارەی لەتەکانو دابەشبوونی سەروا بەم جۆرەیە:

لەتی یەکەمو دووەمو لەتی شەشەمو حەوتەم یەك یەك پێیان دەگوترێ (غوسن). لەتی یەکەمو دووەم بە یەکەوە مەتلەع پێك دێنن واتە پێیان دەگوترێ (مەتلەع). موشەحح هەیە مەتلەعی هەیەو موەشەحح هەیە مەتلەعی نییە. موەششەحی بێ مەتلەع پێی دەگوترێ موەششەحی (ئەقرەع). لەتی شەشەمو حەفتەمیش بە یەکەوە (قوفل) دروست دەکەن واتە هەردووکیان بە یەکەوە پێیان دەگوترێ (قوفڵ). دەورو قوفڵ بە یەکەوە پێیان دەگوترێ (بەیت).

لەتی سێیەمو چوارەمو پێنجەم هەر یەکە بە تەنیا پێی دەوگوترێ (سەمت)و هەموو بە یەکەوە پێیان دەگوترێ (دەور). ژمارەی غوسنەکانی مەتلەعو ژمارەی غوسنەکانی قوفڵو ژمارەی سەمتەکانی دەور لە موەشەحێکەوە بۆ موەشەحێکی تر دەگۆڕێ. ئەمە پەیوەندی بە زەوقی شاعیرەکەوە هەیە.

لەم هێلکارییەی سەرەوەدا، غوسنی یەکەمی مەتلەع (١)و غوسنی یەکەمی قوفڵ (٦) هاوسەروان (AA)و غوسنی دووەمی مەتلەع (٢)و غوسنی دووەمی قوفڵ (٧) هاوسەروان (BB)و سێ سەمتەکەی دەوریش(٣ ،٤، ٥) هاوسەروان (CCC). واتە موەشەح سێ جۆرە سەروای تێدایە: (AA، BB، CCC).

نموونە:

دڵدار لە موەشەحی (گوڵی سوور)دا دەڵێ:

گوڵی سوور ئەی کچی ئەورۆز ئەرێ کام دەس لە باخی ژین (١)

لە بۆ یەك دەفعە بۆن کردن بە ناکامی ئەتۆی هێنا (٢)

ئەوێستاکەش بە ژاکاوی (٣)

وەها بێ قەدرو تۆزاوی (٤)

لە سەر ڕێگا فڕێدراوی (٥)

لە جەورو زولمی ئەو دەستە پەریزادەی بەیان لەرزین (٦)

لە دەوری ئەم چلەی لێی بووی پەپوولەی زەردو سوور گریا (٧)(دڵار ٩٥)

ئەم موەشەحەی دڵدار ڕێك لەگەڵ نەخشەی نموونەیی موەشەح یەك دەگرێتەوە. مەتلەعی هەیەو مەتلەعەلەکەی دوو غوسنە. دەوری سێ سەمتە. قوفڵی دوو غوسنە. دابەشبوونی سەروایش دەق وەکوو نەخشەکە هاتووە.

غوسنی یەکەمی مەتلەعو غوسنی یەکەمی قوفڵ هاوسەروان. وشەکانی سەروایا ئەمانەن: (ژین، لەرزین). غوسنی دووەمی مەتلەعو غوسنی دوەمی قوفڵ هاوسەروانو وشەکانی سەروایان ئەمانەن: (هێنا، گریا). هەر سێ سەمتی دەوریش هاوسەروانو وشەکانی سەروایان ئەمانەن: (ژاکاوی، تۆزاوی، فڕێدراوی).

تێبینی:

هەر یەکە لە سێیینەوچوارینەو پێنجینەو شەشینەو موەشەشەح زۆر شێوەی ترو دابەشبوونی تری سەروایان هەیە بەڵام بۆ ئێرە ئەوەندە بەسە. ئەوەی بیەوێ شارەزایی زیاتر وەربگرێ دەتوانێ بچێتەوە سەر کتێبی (عەزیز گەردی، سەروا، هەولێر ١٩٩٩.)

لەمانەی خوارەوەدا، سیستەمی دابەشبوونی سەروا دیاری بکە:

خوشا ئانان کە هەر شامان تە وینەن

سوخـــەن واتـــە کرن واتـــە نشینەن

گەرم دەسرەس نـــەبی ئـــایم تە وینم

بشەم ئانان بوینەم کـــە تـــە وینـــەن

(بابا تاهیر ١٥)

منارە سەدای سەلاش سەد تەرزەن

مزگی جە شادی دەمـاخش بەرزەن

(مەولەوی ٣٩٣)

بە کوڵ گریان لە چاوم دێ گوڵی لاولاوی رەنگاو رەنگ

لە بەرچی سیس ئەبی وا زوو چییـــە ئەسبـــابی ژاکانت

هەموو تاوێ رۆژ هەڵهـــاتووە بۆچی وەهـــا بێ دەنگ

ئەژاکێی تـــوخـــوا ئـــەی گـــوڵ دەستـم بـــە دامـــانت

(گۆران ٣٢٣)

دوێ شەو لـە خـەوا دیم کـە ژنـێ موشـفیق و مەعسووم

هـــاواری ئـــەکرد مـــن وەتـــەنم مـــادەری ئێـــوەم

ئەیفـــەرموو بـــە حوزنێکـــەوە زۆر عـــادزو مـــەغمووم

هـــەم داری ســـەمەردارم و هـــەم لـــەززەتی میـــوەم

(شێخ نووری ٣٠٠)

مەحبووب د دلدا مە ب ئەفراز چ حاجەت

عەنقا ب خوە بێتن فرو پەرواز ژ حاجەت

نەی دووره حەبیبێ مە چ فەریادو فغان کین

وێ گوه ل زەمیرا دلە ئاواز چ حاجەت

گۆ سوختە مرادا خوە ژ من تەلبەکە ئیرۆ

من گۆ ژ کەریم تەلبەو داخواز چ حاجەت

من نالە رەفیقن غەمو تەحلینە موساحیب

فەریاد ئەنیسی منە دەمساز چ حاجەت

دلدانو نەوازش چنە دوشنام بەسن من

پڕ دەردو جەفا حورمەتو ئیعجاز چ حاجەت

سوحبەت بە مەیوچەنگ حەبیبێ مە بڤێتن

فەریادو فغانی مە نەبەس ساز چ حاجەت

رازێن مە چ حاجەت وەکو غەمماز بزانن

ئەشکێن مە بەسن غەمماز چ حاجەت

هەر لەحزە چ حاجەت کو ب نازان بکوژی من

جانا ژ خوە قوربانێ تەمە ناز چ حاجەت

تا چەند بە هیجرا خوە تو من تەجرەبە ئینی

زێڕێ ژ خوە خالیس محەکو گاز چ حاجەت

حاجەت نییە جانا یەدی بەیزا بە دەر ئانین

ئینکار ددیندا نەبت ئیعجاز چ حاجەت

ئەسراری ئەزەل دێ ئەبەد بێنە زوهوورێ

ئەنجامی سەر ئەنجام ژ ئاغاز چ حاجەت

گەر لوئلوئی مەنسوور ژ نەزمێ تە دڤێتن

وەر شیعری مەلێ بین تە ب شیراز چ حاجەت

(جزیری ١٢٤-١٢٨)

سەدەی بیستەمە کوردە غیرەتێ

لە خەو راپەڕە هەوڵێ هیممەتێ

بەسیە نەزانی عیلمێ سەنعەتێ

سووکی هەتا کەی ناوێ حورمەتێ

هۆش و بیرت بێ پیاوی ژیرت بێ

لە جێی سەربەستی بۆچ زانجیرت بێ

(بێکەس ١٧٩)

سەرچاوە

یەکەم: سەرچاوەی زانستی

١- بن جنی، کتاب العروض، تحقیق حسن شاذلی، ١٩٧٢.

٢- پرویز ناتل خانلری (د.)، وزن شعر فارسی، چاپخانەی حەیدەری، ١٣٧٣.

٣- جار الله الزمخشری، القسطاس المستقیم، تحقیق د. بهیجة الحسنی، بغداد، ١٩٦٩.

٤- جگەر خوێن، هەسپێن خۆشخوانین کوردی، گۆڤاری هاوار ژمارە ٢٢سالی دووەم، ١٩٣٣.

٥- خواجه نصر الدین طوسی، معیار الاشعار، چاپ گلشن، ١٣٦٩.

٦- سیروس شمیسا (د.)، فرهنگ عروضی، تهران، ١٣٧٥.

٧- شمس الدین محمد بن قیس الرازی، المعجم فی معاییر اشعار العجم، چاپخانەی رامین، تاران، ١٣٧٣.

٨- صدرالدین زمانیان، بررسی اوزان شعر فارسی، تاران، ١٣٧٤.

٩- صفاء خلوصی، فن التقطیع الشعری والقافیة، ط٣، بیروت، ٩٦٩.

١٠- عباس ماهیار (د.)، عروضی فارسی، تهران، ١٣٧٤

١١- عبدالحمید الراضی، شرح تحفة الخلیل فی العروض والقافیة، مطبعة العانی، بغداد، ١٩٦٨.

١٢- عەبدوڕڕەزاق بیمار، کێش و مۆسیقای هەڵبەستی کوردی، دار الحریە، بەغدا، ١٩٩٢.

١٣- عەزیز گەردی، سەروا، هەولێر، ١٩٩٩.

١٤- عەزیز گەردی، کێشی شعری کلاسیکی کوردی، هەولێر، ١٩٩٩.

١٥- عەزیز گەردی، رابەری کێشی شعری کلاسیکی کوردی، سلێمانی، ٢٠٠٣.

١٦- عەزیز گەردی، نایەکسانی برگەیی لە سەدرو عەجزی هەندێ کێشی عەرووزیدا، گۆڤاری زانستی مرۆڤایەتی زانکۆی سەلاحەدین، ژمارە (١٣)، ٢٠٠١.

١٧- مارف خەزنەدار (د.)، لە بابەت مێژووی ئەدەبی کوردییەوە، المؤسسة العراقیة للدعایة والطباعة، بەغدا، ١٩٨٤.

١٨- مەلا عبدالکریمی مدرس، بەدیعو عەرووضی نامی، چاپخانەی دار الجاحظ، بغداد، ١٩٩١.

١٩- محمد عونی عبدالرؤوف، بدایات الشعر العربی بین الکمو الکیف، مطبعة الخانچی، ٩٧٦.

٢٠- محمد عونی عبالرؤوف، القافیة والاصوات اللغویة، مطبعة الخانچی،٩٧٧.

٢١ هەردی ، کێش لە شیعری کوردیدا، گۆڤاری برایەتی، ژمارە (١٠)، کانوونی دووەمی ١٩٧١.

٢٢- Websters New Collegiate Dictionary, G. & C.Merriam Company, ١٩٧٥.

دووەم: سەرچاوەی نموونەکان:

١- ئازاد دڵزار، خونچەی سەهۆڵ، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٧٥.

٢- ئاوات (دیوان)، ئامادە کردنی سەید نەجمەدین ئەنیسی،چاپخانەی دەهرەوی، مەهاباد، ١٤٣٨١.

٣- ئەحمەد موختا بەگی جاف (دیوان)، بە کۆششی ئەفراسیاب، چاپخانەی الادیب، بەغدا، ١٩٨٦.

٤- بابا تاهیری هەمەدانی، ترانهای بابا طاهر، وحید دستگردی، سازمان چاپو انتشارات جاویدان،؟،؟.

٥- ئەسعەد مەحوی (دیوان)، ئامادە کردنی عەبدوللا ئاگرین، هەولێر، ٢٠٠٤.

٦- بێخود (دیوان)، کۆکردنەوەو رێکخستن‌و لە سەر نووسینی محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی سلمان الاعظمی، بەغدا، ١٩٧٠.

٧ پەرتۆیی هەکاری (دیوان)، بەرهەڤ کرن‌و توێژاندنا سادق بەهائەدین، چاپخانەی دار الحریە، بەغدا، ١٩٧٨.

٨- پەژار، گزنگی ئازار، چاپخانەی شەفیق، بەغدا، ١٩٧٠.

٩- پەشێو، شەو نییە خەونتان پێوە نەبینم، چاپخانەی (الادیب)، بەغدا، ١٩٨٠.

١٠- جزیری (دیوان)، شەرحی هەژار، چاپخانەی سروش، تاران، ١٣٦١.

١١- چڕوستانی (دیوان)، ئامادە کردنی نوخشە ئەحمەد چڕوستانی، هەولێر، ٢٠١٢.

١٢- حەریق (دیوان)، ئامادە کردنی مەحموود خاکی، چاپخامەی الجمهوریە، کەرکووک، ١٩٦٩.

١٠٣ حەمدی (دیوان)، چاپخانەی ئەسعەد، بەغدا، ١٩٥٧.

١٤- خادیم،١ (دیوان)، ئامادە کردنی جەمال محەمەد ئەمین، دار الحریە، بەغدا، ١٩٨٠.

١٥- خادیم،٢ (دیوان)، ئامادە کردنی جەمال محەمەد ئەمین، دار الحریە، بەغدا، ١٩٨٠.

١٦ - خانی،١ مەم و زین، ئامادە کردن و پەراوێزنووسینی هەژار، پاریس ١٩٨٩.

١٦ خانی،٢ (دیوان)، شرح تحسین ابراهیم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٥.

١٧ ١٨- داهی (دیوان)، بەرهەڤ کرن تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.

١٩- دەشتی (دیوان)، ئامادە کردن و ساغ کردنەوەی ئەحمەد دەشتی، هەولێر، ٢٠١٢.

٢٠- دڵدار (دیوان)، لێکۆڵینەوەی عەبدولخالیق عەلائەدین، دار افاق عربیە، بەغدا، ١٩٨٥

٢١- دڵزار(دیوان)، ستۆکهۆلم، ١٩٩٢.

٢٢- راجی (دیوان)، ساغ کردنەوەو ئامادە کردنی د. عوسمان دەشتیو ئیسماعیل راجی، هەولێر، ٢٠١١.

٢٣- زێوەر، سۆزی نیشتمان، چاپخانەی مەعاریف، بەغدا، ١٩٥٨.

٢٤- سالم (دیوان)، چاپخانەی کوردستان، هەولێر ١٩٧٢.

٢٥- سەفوەت (دیوان)، ئامادە کردنی د. عیزەدین مستەفا رەسوول، دار الحریە للطباعة، بەغدا، ١٩٨٤.

٢٦- سوارەی ئیلخانی زادە، خەوە بەردینە، ئینتیشاراتی سەلاحەدینی ئەییووبی، ١٣٧٢.

٢٧- شێخ ئەحمەدی کۆر (دیوان)، ئامادە کردنی عەزیز محەمەد پور داشبەندیّ، چاپخانەی پەیام، تاران ١٣٧٨.

٢٨- شێخ رەزای تالەبانی (دیوان)، چاپخانەی مەعاریف، بەغدا، ١٩٤٦.

٢٩- شێخ سەلام، عومەر خەیام، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ؟.

٣٠- شێخ مەمدوحی بریفکانی، کوردستان، بەرهەڤ کرن زاهید بریفکانی، هەولێر، ٢٠٠٢.

٣١- شێخ نووری شێخ سالح (دیوان)، ئامادە کردنی ئازاد عەبدولواحید، چاپخانەی الجاحظ، بەغدا، ١٩٨٩.

٣٢- شێرکۆ بێکەس، کەژاوەی گریان، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٩.

٣٣- شێرکۆ بێکەس، من تێنوێتیم بە گڕ ئەشکیّ، دار الحریە، بەغدا، ١٩٧٣.

٣٤- صابری (دیوان)، کۆکردنـەوەی شـێخ عەبـدورەحمان شـێخ نەجمـەدین، چاپخانەی شارەوانی کەرکووک، کەرکووک، ١٩٦٩.

٣٥ صـافی (دیـوان)، لێکۆڵینـەوەو سـاغ کردنـەوەی محەمـەدی مـەلا مـستەفا هیرانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.

٣٦ صەیدی (دیوان)، کۆکردنـەوەو شـی کردنـەوەی محەمـەدەمین کـاردۆخی، چاپخانەی کامەرانی، سلێمانی، ١٩٧١.

٣٧- فەقێ تەیران، بەرسیسی عابیـد، ئامـادە کردنـی عـەبوڕڕەقیب یووسـف، هەولیر ٢٠٠١.

٣٨- گۆران، (دیوان)، کۆکردنەوەی محەمەدی مەلا کـەریم، چاپخانەی کـۆڕی زانیاری عیراق، بەغدا، ١٩٨٠.

٣٩- عاصـی (دیـوان)، ئامـادە کردنـی عـەزیز گـەردی، نووسـینگەی تەفـسیر، هەولێر، ٢٠٠٨.

٤٠- فانی (دیوان)، بـە سەرپـەرشـتی کـەمال مـیراودەلی، چـاپخانەی راپـەڕین، سلێمانی، ١٩٧٥.

٤١- قانیع (دیوان)، کۆکردنـەوەی بورهـان قـانیع، چـاپخانەی دالاهـۆ، تـاران، ٢٠٠٥.

٤٢- قوبادی جەلی زادە، قەڵەمێکی ردێن سپی، بەغدا، ١٩٨٨.

٤٣- کامەران بەدر خان، دڵێ کوڕێن من، پیتگۆڕینو پێشەکی تێلی ئەمین، دار الحریە، بەغدا، ١٩٩١.

٤٤- مەحوی (دیوان)، لێکدانەوەی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس‌و محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٧.

٤٥- مەلایێ باتەیی، ئامادە کردنی تەحسین ئیبراهیم دۆسکی‌و موحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٥.

٤٦- ناری (دیوان)، ئامادە کردنی کاکەی فەلاح، چاپخانەی کاکەی فەلاح، سلێمانی، ١٩٨٤.

٤٧ نالی (دیوان)، لێکدانەوەی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس‌و محەمەدی مەلا کەریم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٦.

٤٨- نەوزاد رەفعەت، دارستانی ئەو بنارە، چاپخانەی سەلاحەدین، هەولێر، ١٩٧٨.

٤٩- وەداعی (دیوان)، بەرهەڤ کرن سەعید دێرەشی، چاپخانەی خانی، دهۆك، ٢٠٠٨.

٥٠- وەفایی (دیوان)، لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٨.

٥٠١- هاشم خۆرانی، سەیران‌و بەهاری کوردستان، گۆڤاری هەنگ، ژمارە ٥١، مایسی ٢٠٠٠.

٥٢- هەردی، رازی تەنیایی، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ١٩٨٤.

٥٣- هێمن، تاریك‌و روون، بنکەی پێشەوا، ؟،؟.

فەرهەنگۆك

ئـەم فەرهەنگۆکـە مانـای ئـەو وشـانە لێـك دەداتـەوە کەلـە دەقـی شـیعرە نموونەکاندا هاتوونو بە پێی هاتنیان لە ناو شیعرەکان مانایان لێ دراوەتـەوە. لـە نێوان هاوواتاکان وێرگولێو لە نێوان مانا جیاوازەکانی وشەکان خاڵ داندراوە.

(ء)

ئائینە: ئاوێنە، نەینۆك، قودی، قودیلك

ئابشار: سولاڤ، ئاوپڕژ، پڕژە

ئاتەش: ئاگر، ئاور

ئاتەشفشان: ئاگرپڕژێن، گڕکان

ئاشووب: ئاژاوە، فتنە، پشێوی، گێلەوێژە، غەوغا، گۆبەند

ئاڤ: ئاو

ئاوی حەیوان: ئاوی حەیات، ئاوی ژیـان. ئـەو ئاوەیـە هـەر کەسـێ بیخواتـەوە نـەمر دەبـێ. دەڵـێن ئەسـکەندەری زولقەرنـەینو خـدرو ئـەلیاس بـە دوای ئـاوی حەیاتدا چوونە تاریکستان. ئەسکەندەر نەیدۆزییەوەو بە دەست بەتاڵی گەڕایەوە کەچی خدرو ئـەلیاس دۆزیانـەوەو خواردیانـەوە نـەمر بـوون. خـدر لـە وشـکاتیو ئەلیاس لە ناو دەریادا دەژی.

ئان: سات، کات

ئاهوو: ئاسك، مامز، جەیران، مرال

ئایەت: نیشانە، بەڵگە

ئەتلەس: سەوز

ئەجنەبی: بیگانە، بیانی، نەخۆیی

ئەحشا: هەناو، دەروون

ئەفگەندەسەر: سەرشۆڕ، ملشۆڕ

ئەرواح (روح): گیان، رەوان

ئەرز (ارض): زەوی، عەرد، عەرز

ئەزەل: رۆژی بەرێ، سەرەتای بوون کە مژاری تێدا دروست کراوە.

ئەزهار (زهرە): گوڵ

ئەژدەر: ئەژدەها، عەزیا

ئەسەر: دەوس، کاریگەر

ئەسرار(سر): نهێنی، نەپەنی

ئەسیر: دیل، یەخسیر

ئەشك: فرمێسك، رۆندك، ئەسرین

ئەشکال (شکل): شێوە، کەسم

ئاغاز سەرەتا، دەست پێك

ئەغیار: هی تر، ناحەز، نەیار

ئەفسوردە: شێواو

ئەنەلحەق(انا الحق): من هەقم. حەق مەبەست خوایە. ئەمە یەکێکە لە شەتەحاتی سوفیەکان. حەلاج وای گوتو لە سەریان دا.

ئەنگوور: ترێ

ئەنیس: هۆگر، هاودەم

ئەلبەتتە: هەڵبەت، بێگومان، مسۆگەر

ئەلموستەغاس (المستغاث): هەی هاوار، هاوارە

ئەلوەداع: خوا حافیز، ماڵاوا، ب خاترێ هەوە

ئەمەل: ئومێد، هیوا

ئەنگاوتن: نوهتن، پێکان، لیدان

ئۆغر: چوون، ئۆغر بی؟: دەچیتە کوێ؟

ئیبلیس: شەیتان، لووسیفەر

ئیتتیفاق: رێك کەتن، گەیشتنە یەك

ئیحسان: چاکە، خێر

ئیحیا (احیاء): زیندوو کردنەوە، ژیاندنەوە

ئیراك: ئەو دارەیە کە سیواکی لێ دروست دەکرێ

ئیرتیجالی: سەر پێیی

ئیرتیقا (ارتقاء): سەرکەوتن، پێشکەوتن

ئیڕۆ: ئەمڕۆ، ئەوڕۆ

ئیزا (ایذاء): زیان، زەرەر

ئیستیقبال: پێشوازی

ئیستیقلال: سەربەخۆیی،

ئیشتیاق، پەرۆشیی

ئیعجاز: موعجیزە، کارێکە لە ئاستی ئاسایی بەدەرە، بە هەموو کەس ناکرێ.

ئیلاهی: خودایە! خودێیۆ

ئیلتیفات: ئاوڕدانەوە، لا کردنەوە

ئیمان: بڕوا، باوەڕ

ئینتیزار (انتظار): چاوەڕوانی، ل هیڤی بوون

(ب:

باد: با

باعیس: هۆ، سەبارەت، سۆنگە، دەلیل

بەحس: باس خەبەر، لێکۆڵینەوە

بەدخواه: نیاز پیس، دڵپیس، خراپەویست

بەرق: برووسکە، چەخماخە

بەرقەع: پۆشی، پەچە

بەرقەرار: سەقامگیر، چەسپاو

بەسمەل: بیسمیللا لێکراو. ئەو حەیوانەی لە کاتی سەربڕیندا بیسمیللای لێ دەکرێ.

بەلاغەت: رەوانبێژی

بەهرە: بەش. توانا

بەیرەق: بەیداخ، ئاڵا

بەیزا(بیضاء) : سپی

بریان: برژاو

بورج، کەلوو

بۆسە: ماچ

بوستان: بیستان، باخ

بووری: رابردوو

بیجادە: بەردێکی بەهاداری سوورە لە ئاسنو ئەلەمنیۆمو سیلیسیم پێك دێ. هێزێکی مەغناتیسی تێدایە. بیجادە گەوهەرێکە لە نێوان لەعلو یاقووت. بە شێوەی خوازە بۆ لێو بە کاردێ.

بید: بی، دار بی

بێداری: هوشیاری، بە ئاگایی

بیدایەت: سەرەتا

بیرون: دەرەوە

(پ)

پەرژین: شوورە، دیواری بە شوولو دار

پەرتۆ: تیشك

پەرێشان: شێواو، تێك ئاڵاو

پەلاس: جلی دڕو زبر

پەیك: تەتەر، قاسید

پوستان، مەمك، مەم

پیرۆزە: جۆرە بەردێکی گرانبەهایە. مسو فسفۆری تێدایە. ڕەنگی شینو سەوزی هەیە. لە گەوهەرسازیدا بە کار دێ. زۆر جاریش دەکرێتە نگینی ئەنگوستیلە. جۆرە گوڵێکی شینە. هوما، جۆرە باڵندەیەکە سێبەری بکەوێتە سەر هەر کەس بەختەوەری دەکا.

(ت)

تابیع: پێکەتی، شوێنکەوتوو، سەر بە کەسێ یان شوێنێ

تاعەت: خواپەرستی

تاف: هەڕەت

تالع: هەڵاتوو. بەخت، ئیقباڵ

تەبەسسوم، زەردەخەنە، خەندە، بزە

تەبع: سروشت، خوو،

تەبیب: دختۆر، نوشداروو

تەجەللی: دەرکەوتن

تەرەبخانە: سەماخانە، جێی بەزمو رابواردن

تەرەححوم: بەزەیی هاتنەوە، سك پێ سووتان

تەرجەمە: وەرگێڕان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر

تەرز: جۆر، چەشن

تەرك کردن: تەرخ کردن، تەخر کردن، واز لێ هێنان

تەریق: ڕێگا، ڕێ. تەریقبوونەوە: شەرم لەخۆ کردنەوە.

تەزیب (تذبیب): بەرگ کردن‌و ڕازاندنەوەی کتێب

تەسحیح: ڕاست کردنەوە

تەحلی: تاڵی، ناخۆشی

تەعبیر: دەربڕین، مانا لێدانەوە

تەعداد: ژمارە، ژماردن

تەعنە: تانە، تانووت، پلار، تەشەر

تەکلیف: پێ سپاردن

تەلەب: داوا

تەلبە: داوا

تەلعەت: دەرکەوتن، هەڵاتن. ڕوخسار

تەمەننا: خۆزگە خواستن

تەویل: درێژ

تەهزیز: لەراندنەوە، هەژاندنەوە

تەیە: وێڵی، گومڕایی

تریاق: تریاق: وشەیەکی یۆنانییە. دژە ژەهر. تریاقی ئەکبەر یان تریاقی فاروق: جۆرە مەعجوون‌و دەرمانێکی سڕ کەرە.

تریاك: شیلەی تاڵی وشککراوەی خاشخاشە کە مادەیەکی سڕکەرە

تشت: شت، چشت

تژی: پڕ

تنێ: تەنیا،

توڕڕە: پەرچەم. لە ئەسلدا مۆری پاشایە. پەرچەم لە توڕڕە دەچێ، بۆیە توڕڕە بۆ پەرچەم بە کار دێنن.

تۆران: زیز بوون، عادز بوون، سل بوون

تۆمار: نووسین. لە کۆنەوە کە یەکێ کاغەزی بۆ دەهات ئەگەر نامەنووسەکە خەتی خۆش بوایە هەموو نامەکانی بە درێژایی لێك دەداو لوولی دەدا. هەر کاتێ بیویستایە مەشق لە سەر خەت بکا، دەیکردەوەو لە سەری دەنووسییەوە. بەمەیان دەگوت تۆمار.

تین: هەنجیر. طین: قوڕ، هڕی، دەقن.

(ج)

جام: تاس، بادە

جامە: جل، جلو بەرگ

جان: گیان، ڕەوان

جەفا: ئازار، ئەزیەت، دەردو ئازار، دەردەسەریی، ناخۆشیی

جاه: پایە شکۆمەندی

جەمال: جوانی

جەزەع: ناخۆشی، دەردەسەری

جەمع: گشت، سەرجەم، هەموو، خڕ. حەشیمەت

جەننەت: بەهەشت، باخ، باخچە

جەوان: گەنج، لاو، تولاز، خورت، تولاپ

جەور: ستەم، زۆرداریی، غەدر

جورم: تاوان، گوناھ

جوزء : بەشێك. هەندێك ، پارچەیەك

جۆق دەستە، کۆرس

جونەسری: هێشووی خورما

جیبال (جبل): چیا

(چ)

چاك: باش. دڕاو، شەقبردوو

چەعف: چاو

چەمەن: چیمەن، مێرگ

چەلیپا: خاچ، سەلیب

چەنگ: قیسارە

چنۆك: چاوچنۆك، چاو تەنگ، چاو لە دەستان

چون: وەکوو

چێشەن: چییە

(ح)

حاجەت: پێویستی، ئاتاج

حادیس: دروستکراو، پەیدا بوو. هەر شتێکی دروست کرابێ حادیسە. خوا دروست کراو نییە بۆیە پێی دەگوترێ (قەدیم) چونکە هەر هەبووەو هەر دەبێ.

حاریس: نۆبەتدار، پاسەوان

حاسیل: دەستکەوت، بەرهەم

حاکم: دادوەر

حەبەش: وڵاتی حەبەشە، بە مرۆڤی رەش دەگوترێ

حەرەکات (حرکە): جووڵانەوە، بزووتنەوەن بزاڤ، جمو جووڵ

حەزەر (حذر): خۆ پاراستن، خۆ لێ دوور خستنەوە، وریایی، ئاگاداریی

حەزین: غەمگین، غەمبار، خەفەتبار

حەسەد: ئێرەیی، پێ هەڵکاڵان، پێ هەڵشاخان

حەشەم: دەستو پێوەند

حەڵقە: ئەنگوستیلە. کۆڕ. ریزێکی خڕ

حەوادیس (حادثة): بەسەرهات، رووداو

حەیات: ژیان.

حوت: نەهەنگ، ماسی زۆر گەورە

حورمەت: رێز، رووەت

حوسن: جوانی، چاکە

حیجاب: پەردە

حیکایەت: هەقایەت، چیرۆک،

حین: کات، سات

(خ)

خار: درك، چقل، ستری

خامە: قەڵەم، پێنووس

خاوەر: رۆژهەڵات

خەت: هێل، تیخ

خەدەم (خادم): خزمەتکار، نۆکەر

خەم: پێچو لوول

خەتا: تاوان، گوناه، گوناح، خراپە، سووچو قەباحەت. شاری خەتا. بەو نێرییە مەشهوورە کە مشکی لە ناوکی پەیدا دەبێ

خەجالەت: شەرمەزاریی، شەرمەندەیی، فهێتی، شوورەیی، تەریقبوونەوە

خەجل: شەرمەزاریی

خەدەنگ: تیر. خەدەنگ لە ئەسلدا دارێکی زۆر توندو پتەوە. نێزەو تیرو زینی ئەسپو شتی وای لێ دروست دەکرێ. لە بەر ئەوەی لە سەرەتادا تیر لە دار خەدەنگ دروست دەکرا بۆیە پێی دەگوترا خەدەنگ.

خەرامان: بە لەنجەو لار

خەرچەنگ: قرژاڵ

خەرووس: کەڵەشێر، کەڵەباب، دیقل، دیکل

خەزێنە: گەنجینە

خەس: درکو دار

خەڵق: خەڵك، عالەم، خەل، گەل

خەمیدە، کووڕ، چەماو

خواب: خەو

خواب ئالوود: خەواڵوو، خەواوی

خوار: ناراست، لار. خراپ، زار

خواهش: تکا، تەمەننا

خوب: باش، جوان. خوبان: جوانان

خورد: خواردن، خۆراك

خورشید: خۆر، ڕۆژ

خۆڵ: خاك

خونخوار: خوێنخۆر، خوێنڕێژ، زەلامکوژ، بکوژ

خیرەد: ئەقڵ

(د)

داڤ: داو

داماد: زاوا

دەرەجە: پلە، پایە

دەرماندە: تێماو، پەککەوتە

دەعوا: داوا، سکاڵا، شکات. شەڕ

دلڕوبا: دڵکێش

دەهەن: دەم، زار

دەوار: چارەو. رەشماڵ، کۆنە

دەورە: سەردەم

درەم: درهەم: پارەیەکی یۆنانی بوو (دراخمە) لە زیو دروست دەکرا.

دوختەر: کچ، کناچە، کیژ، قیز، دۆت، دۆ (هەی دۆ)

دورج: قوتووی بچکۆلەی خشڵو شتی وردی بەهادار

دوڕ: مرواری. لولو . دڵۆپە ئاوێك یان چەند دڵۆپە ئاوێکە دەچێتە ناو سەدەفێكو وردە وردە دەگۆڕێ بۆ ئەو مادە رەقو روونو بریقەدارە بە نرخە.

دوڕی یەتیم: ئەو تاکە دوڕەیە کە بە تەنیا لە ناو یەك سەدەفدا دروست دەبێ. بە زۆری دوڕێکی گەورەو روونەو لەوانی دی پەسندتر.

دریغ: حەیف! مخابن، ئەفسووس

دوشنام: جوێن

دووشیزە: کچ

دیم: ڕوو، ڕوخسار

دووەل (دوله): دەوڵەت

دین: ئایین، ئوول. شێت، دەلوو

(ر)

راح: شەراب، مەی

راحەت: ئیسراحەت، پشوودان

رادار: باجەستێن، ئەوانەی لە بەر دەرگای شار دەوەستان‌و باجی چوونە ناو شاریان لە ڕێبواران دەسەند

راڤ: راو

رام: دەستەمۆ، لچ، کەیی، متوو

راە: رێ، رێگا

رەسم: باج، هەستە

رەعد: هەورەتریشقە

رەعیەت: رەشەوەندی خەڵك

رەفع: بڵند کردن، هەڵگرتن، لابردن

رەفوو: چنینەوەی جلی دڕاو

رەفیق: هاوڕێ

رەقس: سەما، شایی، هەڵپەڕکێ

رەقیب: ناحەز، ئەگەر دوو کەس حەز لە یەك کەس بکەن ئەو دوو کەسە رەقیبی یەکترن چونکە بەردەوام موراقەبەی یەکدی دەکەن.

رەنج: ماندووبوون، ئازار

رەهزەن: ڕێگر، چەتە، پیاو خراپ .

روباب: ئامێرێکی مۆسیقییە کاسەیەکی دەنگدانەوەی هەیە بە شکڵی نیوە گوڵابیو شکڵی تر. پێستەیەکی لە سەردا گیراوە. دوو سێ ژێی هەیەو دەسکەکەی کورتەو بە کەمانچە لێ دەدرێ.

روخ: روو، روخسار

روزەدار: بە رۆژوو، رۆژووەوان

رووسیا، روورەش

رێسمان: پەت، گوریس، کندڕ

ریوایەت: گێڕانەوە

(ز)

زات: وێران. خود

زار: لەڕو لاواز

زال: پیرەژن

زاهید: دونیا نەویست، تەرکە دونیا

زاهیر، دیار، بەرچاو

زەدە: پێکراو، ئەنگاوتراو، لێدراو

زەرب: لێدان

زەڕڕە: تۆزقاڵ، ئەو گەردیلە بچووکانەی لە ژوورێکی تاریکدا دەردەکەون کاتێ تیشکی رۆژ بە کونێکی بچووکدا دێتە ژوورەوە.

زەعیف: لاواز، بێ هێز

زەقەن: چەنەگە

زەلام (ظلام): تاریکی

زەمانە: رۆژگار

زەمیر (ضمیر): ویژدان، نیهاد

زەن (ظن): گومان

زەند: مەچەك

زەهەب (ذهب): زێڕ

زبان: زمان

زمروود: جۆرە بەردێکی گرانبەهایە، بە زۆری سەوزە. لە بریلیۆم و ئەلەمنیۆم و کورۆم و سیلیسیم و ئۆکسیجین پێك دێ.

زوبوول (ذبول): پەژمەردە بوون، سیس بوون، ژاکان

زوجاج: شووشە

زولال: روون و ساف

زی: درك، چقڵ، ستری

زیا (ضیاء): تیشك، پەرتۆ

زێڕکفت: بە زێڕ داپۆشراو، بە تایبەتی بەرگی کتێب.

زیعف (ضعف): لاوازی، بێ هێزی

زینهار: هاوار! ، داد!

(ژ)

ژار: هەژار، بەلەنگاز

ژاڤێ: ژ ئاڤێ، لە ئاوێ

ژوولیدە، شێواو، ئاڵۆزکاو

(س)

سام: ترس

سابیر: بە پشوو، بە سەبر، بە هەدار

ساج: سێڵ

ساقی: مەیگێڕ

سالم: ساغ، تەندروست

سەبا: کزەبا، شنەبا، شیبا، سروە، شنە. سەبەء : شارێکە لە یەمەن. لە زەمانی حەزرەتی سلێمان بەلقیس حوکمی دەکردو ڕۆژپەرست بوون. چیرۆکی پەیوو سلێمانەو حەزرەتی سلێمان‌و بەلقیس بە دوورو درێژی لە قورئاندا هاتووە.

سەبەب: هۆ ، ئەگەر، سۆنگە،

سەعد، بەخت

سەدا، دەنگ، دەنگدانەوە، زایەلە

سەرابستان: شوێنی سەراب. سەراب: تراویلکە

سەوگەند: سوێند

سەقەر: ئاگر، دۆزەخ، دۆژە

سەکەنات (سکنه): وەستان

سەمتوور: ئامێرێکی موسیقییە

سەنعەت: پیشە

سەنەم: بت

سەنەد: بەڵگە

سەید (صید) ڕاو، نێچیر

سەییاد: ڕاوکەر، نێچیر، نێچرڤان

سەیل: لافاو، لەهی،

سەحن، گۆڕەپان، حەوشە

سەجدە: کڕنۆش

سەروو: دارێکی لێک‌و لووس‌و بەرزە

سەفحە، لاپەڕە، روو

سەحەر، بەیانی، سپێدەدەم

سەحاب: هەور

سەرچەشمە: سەرچاوە، سەروکانی

سەعوە: جۆرە باڵندەیەکە

سەف: ریز

سەعی: هەوڵ، کۆشش، خەبات

سەفیدە، سپێدە، بەیانی

سەقیم: نەخۆش، نەساغ

سەما: شایی‌و هەڵپەڕکێ. سەماء : ئاسمان

سەهم: تیر

سەیقەل: مشت‌و ماڵ

سەیل: لافاو، لەهی

ستارە: ستێر، ئەستێرە

ستەم: زۆرداریی، غەدر

سڕ: نهێنی، نەپەنی

سقووت: کەوتن، بەربوونەوە

سوو: لا

سوحبەت: قسە، گالتە

سوخەن: قسە، ئاخافتن

سوور(صور): کەڕەنا، بۆق

سوورەت (صورة): وێنە، دەمو چاو

سوعبان (ثعبان): مار

سونبول: گوڵەنم، جۆرە گوڵێکە

سییا: رەش

سییە ھ: رەش

سییەھکار: بەدکار، خراپەکار

سیلاح:چەك

(ش)

شاکیر: سوپاسگزار، مەمنوون

شام: وڵاتی شام کە کاتی خۆی بە سوریاو لوبنانو ئوردنیان دەگوت. ئێستا تەنیا بە دیمەشق دەگوترێ. ئێوارە، جەمی ئێوارە، شێو

شەبستان: حەوشە، بە تایبەتی حەوشەی شوێنی ئایینی وەکوو مزگەوتو تەکیە (صحن) کە ژووری بۆ فەقێو بێ نەوایان تێدا بێ.

شەپاڵ: رند، جوان

شەربەت: خواردنەوە

شەرمەندە: شەرمەزار، خەجاڵەت

شەفاعەت: مەھدەر، دوعا بۆ کردن

شەکیب: بە سەبر، پشوو درێژ

شەمس: خۆر، رۆژ

شەوگەردان: شەوگەڕ

شکارگاھ: شکارگە، راوگە:، جێ راوگە، راوگە

شوعاع: تیشك

شیرەت، تەگبیر، ئامۆژگاری

شیرین لەب: لێو شیرین، درکەیە لە مرۆڤی قسە خۆش

(ع)

عاج: کەڵبەی فیلو هەندێ گیانداری تری وەکوو کەرکەدەن. عاجی فیل بەهادارە. بۆ دروست کردنی خشلو هەندێ جاریش بۆ دروست کردنی کورسیو شتی وا بە کار دێ.

عار: عەیب، شەرمو شوورەیی، فهێتی

عاریز، روخسار، دەمو چاو

عاقیبەت: ئەنجام

عالی: بەرز، نایاب

عەبەس خۆڕا، بێهوودە

عەتارخانە: گوزەری عەتاران، شوێنی بۆنخۆش

عەدوو، دوژمن، نەیار، ناحەز

عەرعەر: جۆرە درەختێکی باریکو درێژە

عەزاب: ئەشکەنجە، ئازار

عەزرا: گراویەکەی وامیق

عەسەس، شەوگەڕ، دەورییەی شەو

عەسر، سەردەم

عەلەن: ئاشکرا

عەمەل، ئیش، کار

عەمد: ئەنقەس, بە عەمدی: بە ئەنقەس

عەنبەر: مادەیەکی چەورو بۆنداری رەشە لە کۆئەندامی هەرسی ماسی عەنبەر (کاشالووت) دەردەهێنرێو ئەمڕۆ لە کاری بۆنسازیدا بە کار دێ. لە کۆن دەیانسووتاند یان دەیانسوی بۆ ئەوەی بۆنی بە دەورو بەردا بڵاو ببێتەوە.

عەنقا: جۆرە باڵندەیەکی خەیاڵییە.سیمرغ.

عەن قەریب (عن قریب): بەم زووانە

عەهد: پەیمان، بەڵێن

عەین: چاو. کانی. هەمان شت. لەو دەچێ

عود: ئامێرێکی مۆسیقی ژێدارە کاسەی دەنگی گەورەیەو پێنج ژێی هەیە، بە کلیل زەبت دەکرێو بە پارچە باغەیەك لێ دەدرێ . پینج ژێی هەیە. داری وشك. دارێکی بۆنخۆشو رەنگ قاوەییە لە کاتی سووتاندا بۆنێکی خۆش بڵاو دەکاتەوە. دەرمانیشە.

عوقبا: دوارۆژ، رۆژی پەسلان، ئاخیرەت

عولەما (عالیم): زانا

عولوو: بەرزیی، بڵندایی

عومر: تەمەن، ژی

عومووم: گشتی، سەرجەمی

عیباد (عەبد): کۆیلە، بەندە، بەنی

عیتاب: لۆمە، سەرزەنشت، سەرکۆنە، گلەیی، گازاندە

عێلات (عێل): ئێل، خێل، عەشرەت

عیز: سەربەرزی، سەرفیرازی

عیسیان: سەرپێچی کردن، یاخی بوون

عیللەت: نەخۆشی، نەساغی، دەرد

(غ)

غائیب: بزر، نادیار

غارەتگەر: تالآنكەر، یەغماگەر

غەزال: ئاسك، ئاهوو، مامز، جەیران، مرال

غەرق: نقووم، خنكاو

غەریب، بیانی، بێگانە، لایدە

غەمدیدە، غەمبار، غەموون، غەمگین

غەمزە، ئامارژەی چاو، چاوداگرتن

(ف)

فانی: لەناوچوو، فەوتاو، نەماو

فەتتان: فتنەباز، فتنەچی

فەجر: بەیانی، سپێدەدەم

فەرەح: خۆشی، شادی

فەردا: سبەینێ، بەیانی

فەرزانە: عاقڵ

فەرز (فرض): پێویست

فەزا: ئاسمان، بەرزایی، بۆشایی ئاسمان

فەساحەت: رەوانی، زمانپاراوی

فەسحەت: رەوانی، زمانپاراوی

فەرق: جیاوازیی. تەوقەسەر، خەتی ناوەڕاستی قژی سەر كە قژ بەملاو بەولایدا شانە دەكرێ.

فەخر: شانازی، بەخۆ نازین، خۆڕانان

فەغفوور: فەخ + پوور، کوڕە پاشا

فەقر: هەژاری، نەبوونی، دەستکورتی، خیزانی

فەوتان: لەناوچوون، بە هیلاك چوون

فوجائەت: کتو پڕ

فوغان: هاتو هاوار

فیتنە: دووبەرەکی نانەوە، گۆبەند، هەرا، ناکۆکی

فیرقەت: جیا بوونەوە. لێك دابڕان

فیلحال (فی الحال): دەمو دەست، یەکسەر، دەرحاڵ، دەست بە جێ

(ڤ)

ڤەبوو: کرایەوە، بووەوە

ڤەخواری: خواردییەوە، نۆشی

(ق)

قابیل: شیاو، شایان

قاپی: دەرگا، دەروازە

قاتی: نەبوونی، گرانی، قاتوقڕی

قاویت: نۆکی برژاوی کوتراو

قە: قەت، هەرگیز

قەبا: کەوا، کەوێ

قەت، هەرگیز، قە

قەترە: دڵۆپ، پشك، چکە

قەتعەن(قطعا): هەرگیزاو هەرگیز

قەدەح: پەرداخی بەتاڵ

قەدەم: پێ

قەدیم: کۆن. بەرامبەر بە حادیس یانی ئەوەی هەر هەبووەو دروست نەکراوە کە خودایە

قەرار: بڕیار. سەقام گرتن، دەمەزران، داکاسان

قەفەس: رکە، رکەو

قەرقەف: شەراب

قەسەم: سوێند

قەسر: کۆشك، کۆچك

قەسیر: کورت، قوت

قەسیم: دابەشکەر، دابەشکەری رزق و رووزی. مەبەست خوایە

قەقنەس: باڵندەیەکی خەیاڵییە کە کاتی نوێ بوونەوەی دەورەی ژیانی دێ. لە باتی هێلکە کردن و فەرخە هەڵێنان، جۆشێك دەیگرێ و دەکەوێتە سەماو گڕ دەگرێ و دەبێتە خۆڵەمێش و پاشان گەنج دەبێتەوەو بە زیندوویی لە ناو خۆڵەمێشەکەی هەڵدەفڕێ و دێتە دەرەوە.

قەمەر: مانگ، هەیڤ

قەوس، کەوان

قومری: باڵندەیەکە لە رەگەزی کۆترە.

قیمەت: نرخ، بەها

قیسمەت: بەش

(ك)

کابین: قابین، مارەیی

کاسە: بادە، جام

کاسید، بێ ڕەواج، بێ بازاڕ

کافر: بێ بڕوا، خوانەناس

کەباب: برژاو، گۆشتی برژاو بە شیش

کەچ: خوار، لار

کەرامات: قسەو کردەوەی نائاسایی کە لە مرۆڤـی ئاسـایی بـەدەرەو تـەنیا بـە پیاوی زۆر بە دین دەکرێ

کەشف: دۆزینەوە

کەفزەنان: بە چەپڵەلێدان

کەلام: قسە، ئاخاوتن

کەلەھ: کەلێ، قەڵا

کەلیم: قسەکەر، مەبەست حەزرەتی مووسایە کە قسەی لەگەڵ خوا دەکرد.

کەمەند: پەتێکی ئەستوورو پتەوو درێژە بۆ بە گیرهێنـانی دوژمـن لـە مەیـدانی شەڕو بۆ هەڵگەڕان بە سەر دیوارو خانوو بە کار دێ.

کەمەر: ناوەڕاست، ناوقەد، پشتێن

کەمەربەند، پشتێنن کەمبەرە

کەمین، بۆسە، حەشارگە

کەوکەب: ئەستێرە

کەیبەر، داغ

کودوورات: چڵکو شتی پیس

کوفار (کافر): بێ بڕوا، خوانەناس

کۆڤان: دەردو ژان، کولو کۆڤان: دەردو ئازار

کولل: گشت، هەموو، سەرجەم

کیتابەت: نووسین

کیرب: دەردو بەڵا، کەربو بەڵا

(گ)

گاڤ: هەنگاو، پێنگاڤ، شاقاو

گەرداب: گەرداو

گەزمە: تیر

گەڕیا: بوو، وای لێ هات

گرد: خڕ، هەموو

گزیر: خزمەتکاری ناو ماڵی ئاغا

گوڵعوزار: رووگوڵ، دەمو چاو گوڵ

گوڵشەن: گوڵزار

گیسوو: کەزی، زولف، پەلك

گێژ: وڕ. گێژەن

(ل)

لاف: گەزاف، خوڕین

لامیع: درەوشاوە، بریقەدار

لافیز(لافظ): گۆکەر، ئەوەی وشەیەك دەڵێ

لایوتاق (لایطاق): لە تواناد‌ا نییە، ناکرێ

لەب: لێو

لەبریز: لێوڕێژ، ئەوەی لە سەری دەڕژێتەوە.

لەعل: بەردێکی گرانبەهایە. زۆر رەنگی هەیە. لە هەمووی باوتر رەنگی سوورە.

لەفز (لفظ): وشە

لەهیب: بڵێسە، گڕ، گوڕی، هاڵاو

لەولەب، خولاوە

لەیل: شەو

لەیلا: خوشەویستی مەجنوون

لچ: دەستەموو، متوو. لێوی خوارەوە

لوئلوء : مرواری

لوتف: میهرەبانی، چاکە، مێرینی

لیقا: پێك گەیشتن

لیك: خووزی، تف

(م)

مادەر: دایك، دێ، دا

ماوەر(ماء الورد): گوڵاو

مەئوا (مأوا): داڵدە، ماوا، وار، لانە

مەبادا، نەوەکوو، نەکا

مەتاع: کاڵا، کەل‌و پەل

مەتلەب: داوا

مەتن: دەق

مەجازی: خوازەیی، ناراستەقینە

مەجزووب: جەزبەگرتوو، وەجۆش هاتوو

مەجلیس: ئەنجوومەن، کۆڕ

مەجنوون: شێت. ئاشقەکەی لەیلا

مەحاق: مانگ لە کۆتاییدا کە وەکوو هیلالی لێ دێ. واتە مانگی دەمەداس لە سەرەتای مانگ هیلالەو لە کۆتایی مانگ مەحاقە. لە چواردەیشدا بەدرە

مەحەك: ئەو بەردەیە کە جۆری زێڕی پێ دیاری دەکرێ.

مەحبووبە: خۆشەویست، دڵخواز، گراوی، ماشووقە، دلکەتی

مەحفەل: کۆڕ

مەحوو: لە ناوچوون، مەحفبوونەوە

مەخلووق: خەڵق کراو، خەڵك

مەخموور: سەرخۆش، مەست

مەدام: بەردەوام، هەمیشە، تەو تم

مەدەد: هاوار، داوای یارمەتی کردن

مەدەنییەت: شارستانی، ژیار

مەدمەع: جێی فرمێسك، چاو

مەرقەد: گۆڕ، گڵکۆ، مەزار، قسن

مەزلووم: زولم لێکراو، ستەمدیدە، مەغدوور

مەستوور: شاراوە، نادیار

مەسروور: شادومان، کەیفخۆش

مەسکەن: ماوا، نشینگە

مەشریق: رۆژهەڵات،

مەعاش: مووچە، بژێو، جیرە

مەعسووم (معصوم): بێ گوناه

مەعلووم: ئاشکرا، زانراو

مەغریب: رۆژئاوا

مەغمووم: غەمبار، غەمگین، غەموون

مەقام: پایە، هەڵوێست. جۆرە گۆرانییەکە

مەقدەم: هاتن

مەقسوود: مەبەست

مەقهور: بەزیو، شکاو. تووڕە

مەکان: شوێن، جێ، جێگا

مەککار: ئوینباز، فێڵباز، حیلەباز

مەلجەء : پەناگە، داڵدە

مەمات: مردن

مەنسوور: (منثور): بڵاو. (منصور): سەرکەوتوو.

مەنزوور: بینراو. مەبەست

مەنع: ڕێ لێگرتن، قەدەغە

مەه: مانگ، هەیڤ

مەوجوود: هەبوو.

مەهوەش: مەه/ وەش: وەکوو مانگ

مەیکەدە: مەیخانە

مروور: ڕۆیشتن

مزگی: مزگەوت

مشکین: وەکوو مشك. مشك: مادەیەکی بۆنداره، بۆنی زۆر دەڕواو زۆریش دەمێنێتەوە. جۆرە نێرییەکی کێوی هەیە لە ناوچەی خەتاو خوتەن ناوکی خوێنی تێ دەزێ و دەیخورێ دەچێ ناوکی لە بەردێك دەخڕێنێ بۆ ئەوەی خورشتی دابکەوێ. کیسە خوێنەکە دەتەقێ و خوێنەکە بە سەر بەردەکەدا دەڕژێ و پێوەی

وشك دەبێتەوەو دەبێ بەو مشکە بۆنخۆشە. یەکەم جار رەنگی مەیلەو قاوەییە، کە وشك دەبێتەوە دەبێ بە قاوەییەکی رەشی تاری. مشك زۆر جۆری هەیە وکوو مشکی ئەزفەر، مشکی تاتار، مشکی تبتی، مشکی تەڕ، مشکی تازە.

مفت: خۆڕا

موبارەك: پیرۆز

موتەللا (مطلی): زێرڕکفت

موتریب: گۆرانیبێژ، سازندە

موتلەق: رەها، نەبەسراوە

موتلەقا: هەرگیزاو هەرگیز

موجریم: تاوانبار، گوناهبار

موجەللا: مشتومالّدراو

موحیت: چوارچیوە

موددەت: ماوە

مودبیر: ئەوەی پشت دەدا

مۆدنە: شووشەیەکی کارەبایە لەو سەرەی دارجگەرەوە دەدرێ کە لە دەمی دەنێن.

موژە: مژۆڵ، برژانگ

مژۆل: برژانگ، بژانگ، موژە

موستەغریق: نقووم بوو

موشتاق: پەرۆش

موشفیق: بە بەزە، بە روحم

موعەللیم: مامۆستا، سەیدا، فێرکار

موعەززەم (معظم): گەورە، مەزن

موڤك: گرێی ئەنگوست

موقبیل: ئەوەی بەرەو روو دێ. پێچەوانەی مودبیرە

مومكین: شیاو

مونافیق: دووڕوو، دووفاق

مونەووەر: رووناك

مونتەزیر: چاوەڕێ

مونعیم: نیعمەتبەخش، خودا

مونكیر: ئینكاركەر

مونتەفیع: سوودبین

مونیس: هۆگر

می: مەڕ، پەز

میحراب: مێراب، تاق، تاقی مزگەوت كە ئیمام لە كاتی پێشنوێژدا لێیەوە دەوەستێ.

میحنەت: مەینەت، ئازار

میر: ئەمیر، سەرۆك

میسال: نموونە، میناك

میسباح: چرا

میشكات: دەلاقە

میلەل (مله): میللەت، نەتەوە

(ن)

نار: ئاگر. هەنار

نازیر: تەماشاکەر، چاوەدێر

ناعیلاج: ناچار

نافە: ناوك

ناکام: نائومێد

نەشاج: شینو گریان، شینو شەپۆڕ

نەحس: شووم

نەدامەت: پەشیمانی

نەدیم: هەمنشین

نەزم: هۆنراوە

نەس: دەق

نەستەرەن: گوڵێکی وەکوو گوڵەباخ وایە بەڵام ئەوەندە پڕ نییەو لە گوڵەباخ بچووکترە. رەنگی زەردو زەردباوو سپی هەیە.

نەشئە: نەشە، سەرمەستی

نەعش: جەنازە

نەفەس: هەناسە

نەفحە: هەناسە، بۆن

نەققاش: نیگارکێش، نەخشکەر

نەقش: نەخش

نەهار: رۆژگار، لە رۆژهەڵاتەوە تا رۆژئاوا

نزوول: هاتنە خوارەوە

نەشات: چالاکی

نفرین: نەفرەت، لەعنەت

نگین: بەخت. قاشی ناو ئەموستیلە

نمەك: خوێ، وەفاداریی

نمەگکیر: بێ وەفا

نوور: رووناکی

نوشاب: تیر

نوهتن: پێکان، ئەنگاوتن

نیسار (نثار): پەخش کردن، بڵاو کردنەوە

نیفاق: دووڕوویی

نیهایەت: کۆتایی

(ه)

هاتف: تەلەفۆن، دەنگێ لە غەیبەوە

هەبا: خۆڕا، بەلاش و حەلاش

هەق: حەق

هەلاهیل: کوشندە. جۆرە رووەکێکە. زەهری هەلاهیل: ژەهرێکی زۆر کوشندەیە.

هەلهەلە: هات‌وهاواری خۆشی

هەیوولا: مادەی یەکەمی دروست کردنی هەموو شتەکانی تر

هەیکەل: پەیکەر

هوما : باڵندەی بەختە بە سەر سەری هەر کەسێکەوە بنیشێ، ئەو کەسە بەختی یار دەبێ.

هیجران: دوور کەوتنەوە، دابڕان

هێژ: هێشتا

هیلاك: فەوتان، لەناو چوون

هیلال: مانگی دەمەداس

(و)

واعیز(واعظ): ئامۆژگاریکەر، مۆچیار

واسیع: فراوان، هەراو

وەرد: گوڵ

وەرین: بێنە (ساقی وەرین جاما زولال)

وەسل: بە یەك گەیشتن

وەفراو: بەفراو

وەلوەلە، شینو واوەیلا

(ی)

یاقووت: بەردێکی گرانبەهایە لە ئەلەمنیۆم پێك دێ. رەنگی زەردو شینی هەیە. لە گەوهەرسازیدا بە کار دێ. یاقووت جۆری زۆرە: یاقووتی درەخشان، یاقووتی ئەحمەر، یاقووتی ئاگرین، یاقوتی بەهرەمانی، یاقووتی زەعفەرانی، یاقووتی خام، یاقووتی رەوان، یاقووتی سەیلانی.

یەد: دەست.

ناوەڕۆك